

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI İLE İLGİLİ BİR TAHLİL DENEMESİ

(1963 — 1980)

Doç. Dr. Abdülbaki PİRİMOĞLU

Atatürk Üniversitesi
İşletme Fakültesi

ERZURUM, 1981

Ö N S Ö Z

Bilindiği üzere Türkiye 1957-1958 yılları arasında olduğu gibi 1977-1979 döneminde de dış borçlarını ödeme dar boğazı ile karşı karşıya kalmış, bir yandan eski borçlarını konsolide etmek diğer yandan yeni krediler almak zorunluluğuna düşmüştür. Konu siyasi çevreler, ülkenin iktisadi politikasını yürüten kuruluş ve karar organlarını fazlası ile ilgilendirmekle beraber, sanayi ve ticaret kesimini de büyük ölçüde alakadar etmiştir. Aynı zamanda muhtelif kongre ve konferanslarda akademik çevrelerce bu mesele tartışılmış hakkında çeşitli yayımlar yapılmıştır.

Çalışmamızda teorik kısımlar dışında, sınırlı bir ölçüde de olsa, konuya katkıda bulunmak amacıyla 1963-1980 yılları döneminde dış borçlarımızın ne hacinde olduğu, hangi sebeplerle meydana geldiği, ödeme güçlüklerinin nelerden kaynaklandığı araştırılmış, ayrıca dış borç servis oranları ve bu oranların 1985 yılına kadar zaman içindeki değişme ve eğilimleri belirlenmiştir.

Fikirlerinden istifade ettiğim ve yardımlarını esirgemeyen Prof.Dr.Talât Güllap'a ve Dr.Cenal Özgüven'e; metin üzerinde düzeltmeler yapan mesai arkadaşlarım Dr.Recai Çınar ve Ass.Ahmet Karaaslan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bununla birlikte araştırmada yapılan hataların bana ait olduğunu belirtmek isterim.

Doç.Dr.Abdülbaki Pirimoğlu

Erzurum, Nisan 1981

İ Ç İ N D E K İ L E R

BÖLÜM I

	<u>Sayfa</u>
A- GİRİŞ.....	1
a) Kavram.....	1
b) Kamu Borcu İle Özel Borç Mukayesesi.....	6
c) İç ve Dış Kamu Borçları.....	9
B- KAMU BORÇLARI TEORİ VE YAKLAŞIMLARINDA VUKUA GELEN DEĞİŞMELER.....	11
a) Kamu Borcu Yüğü.....	13
b) Borç Yüğünün Zaman İçinde Dağıtılması.....	17
1) Klasik Teori.....	17
2) Musgrave: "Pay-as-you-use".....	18
3) Bowen, Davis ve Kopf (BDK)'un Görüşleri.....	20
4) Buchanan'ın Tezi.....	21
C- YÜK DAĞILIMI TEZLERİNİN MUKAYESELİ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	23
D- BORCUN TOPLAM TALEP ÜZERİNDEKİ TESİRLERİ.....	24
E- BORÇ İTFASININ TESİRLERİ.....	26

BÖLÜM II

DIŞ BORÇ PROBLEMLERİ VE GÖRÜŞLER

A- TAKDİM.....	28
B- KONUYA GİRİŞ.....	29
a) I. Dünya Harbinden Günümüze Kadar Dış Sermaye Akımlarına Genel Bakış.....	29
b) Günümüzdeki Milletlerarası Mali Sisteme Kısa Bir Bakış.....	35
C- BUGÜNKÜ PROBLEMLER.....	44
D- DIŞ BORÇ KONUSUNDA DÜŞÜNCELER VE TEORİK ESASLARI.....	48
a) Kalkınan Ülkelerin Yabancı Sermaye İhtiyacı ve Sebepleri.....	48
b) Bir Ülke Ekonomisi Üzerine Yabancı Sermaye Akımının Tesirleri.....	52

II

	Sayfa
1) Dış Borçların Ekonomi Üzerindeki Doğrudan Tesirleri.	53
1.1. İktisadi Faktörler Dengesine ve Fiyatlarına Tesirleri.....	53
1.2. Çoğaltan Tesiri (Multiplier Effect).....	53
1.3. Yabancı Para Paritelerinin Dış Ticaret Hadleri. Üzerindeki Tesirleri.....	57
1.4. Dış Borcun Ticaret Hadlerine Yaptığı Tesir Dolarıyla Dış Ticaretten Elde Edilen Kazançlar.	59
2) Dış Borcun Diğer Tesirleri.....	60
2.1. İktisadi Büyümeye Tesiri.....	60
2.2. Sosyal Açından Dış Borcun Tesirleri.....	60
2.3. Üretim İmkânlarının Artmasına Tesiri.....	60
E- DİŞ BORÇ, GSH ve GELİR İLİŞKİLERİ.....	61
F- DİŞ BORÇ MAS ETME KAPASİTESİ.....	64

BÖLÜM III

TÜRKİYE'NİN DİŞ BORÇLARI

A- TÜRKİYE'NİN BORÇ SERVİS KAPASİTESİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER..	67
B- TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER BİLANÇOSU VE DİŞ SERVİS PROBLEMLERİ..	69
a) Dalgalanma Gösteren Değişken Faktörler.....	70
1) İhracat Faktörü.....	70
2) Türkiye'ye Sermaye Akınları.....	77
3) Zorunlu Olan İthalat ve Enflasyon Tahrikiyle İlave İthalat.....	84
b) Ödemeler Bilançosunu Dengeleyici Değişkenler.....	91
1) Ülke Haricindeki İhtiyat Fonları.....	91
2) İthalatı Kısıtlayıcı Tedbirler.....	94
C- ÖDEMELER DENGESİNİ DÜZENLEYEN KATI FAKTÖRLER.....	98

III

	<u>Sayfa</u>
D- TÜRKİYE'NİN BORÇ SERVİSİ-BORÇ İTFA PROBLEMİ.....	101
a) Borç Servis Oranı (Kapasitesi).....	105
b) Altın ve Döviz Rezervlerinin İthalata Oranı.....	110
E- TÜRKİYE'NİN KISA DEVREDE NAKİT DURUMUNA (DIŞ ÖDEME GÜCÜ- NE) TESİR EDEN İHRACAT VE İTHALAT TAHMİNLERİNE GÖRE MUH- TEMEL DIŞ SERVİS PROBLEMİ.....	116
ÖZET VE SONUÇ.....	121
BİBLİYOGRAFYA	

TABLOLAR

	<u>Sayfa</u>
1.1. Seçilmiş Ülkelerin 1968 Yılında Kamu Borçları ve Milli Gelire Oranları	9
1.2. Nesillerarası Borç Yüğü Dağılımı	19
1.3. İç ve Dış Borçların Yüğüne Nesiller Üzerinde Tesiri	22
2.1. Az Gelişmiş Ülkelerde Gayri Safi Sermaye Birikiminin GSMH İçindeki Payı	34
2.2. Az Gelişmiş Ülkelerde Yatırımların Finansmanında İç ve Dış Kaynak Oranı	34
2.3. Kalkınmış Ülkelerden Az Gelişmiş Ülkelere Yapılan Toplam Sermaye Transferleri	36
2.4. Kalkınan Ülkelerin 1970 ve 1973-77 Yılları Arasında Bütün Kaynaklardan Temin Ettikleri Net Sermaye Miktarları	36
2.5. DAC Ülkelerinden Kalkınmakta Olan Ülkelere 1964-1966 Ortalamaları İle 1966 ve 1967 Yılları Sermaye Akım Kompozisyonunun Karşılaştırılması	37
2.6. Belli Başlı Yedi Sanayileşmiş Ülkede Enflasyon Oranlarının Dağılımı: 1960-1977	39
2.7. Ameri kan Dolarına Göre Belirli Sanayileşmiş Ülkelerin Para Hadlerindeki Değişmeler İndeksi: 1975-1978	40
2.8. Avrupa Parası Mevduat Hadleri, Ocak, Aralık 1980	41
2.9. 1960 ve 1970-1977 Yılları Sonunda Onbir Sanayileşmiş Ülkenin Rezerv Dağılımları	42
2.10. Avrupa Kredi Piyasaları (Eurocredit Markets)'in 1965-1979 Yılları Arası Büyümesi	43
2.11. Kalkınmakta Olan Ülkelerin Avrupa Kredi Pazarları (Eurocredit Markets)'den Borçlanmaları: 1973-1979	44
2.12. Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC)' Yardımlarının Seyri: 1960-1975	47
3.1. Geçmiş 17 Yıllık Devrede İhracatın En Yüksek Noktadan En Düşük Nokta Arasında % Olarak Değişme Oranları: 1963-1979	71
3.2. 1963-1985 İhracat Trendi	73

3.3. 1963-1979 Yılları Arasında İhracat ve İthalat Değerleri	74
3.4. Milli Gelir, İhracat, İthalat Değerleri (Dolar) ve Yıllan Yıla Artış Oranları (%)	76
3.5. İİçİ Döviz Miktarları Girdileri	77
3.6. Tasarruf İhtiyacı (GSMH'nin %'si Olarak)	80
3.7. 1963-1968 Yılları Arasında Tenin Edilen Krediler	81
3.8. 30 Eylül 1970 Tarihi İtibariyle Yabancı Para İle Ödenecek Dış Borçlar	82
3.9. Yabancı Para İle Ödenecek Dış Borçlar	83
3.10. 1968-1979 Yılları Arasında Türkiye'nin Türk Parası İle Ödenecek Borçları	83
3.11. 1963-1985 İthalat Trendi	86
3.12. Yatırım, Hammadde ve Tüketin Maddesi İthalatı	87
3.13. Gübre İthalatı	88
3.14. Petrol İthalatı	89
3.15. Altın ve Döviz Durumu	92
3.16. Bedelsiz İthalat	93
3.17. Faktörler İtibariyle Yatırım Miktarları ve Proje Sayıları	95
3.18. Yatırım, Hammadde ve Tüketin Maddeleri İthalatı	95
3.19. Petrol İthalatı	96
3.20. Dış Borç Servisi ve İhracat	101
3.21. Türkiye'nin Borç Bünyesi, Dövizle Ödenecek Dış Borçların Servisi, Döviz Bezervi ve İhracat Büyüme Oranı	104
3.22. Türkiye'nin 1973-1979 Yılları Arasında Borç Servis Oranları ve 1985 Yılına Kadar Tahmini Oranları	109
3.23. Türkiye'nin Döviz ve Altın İhtiyatları İle İthalat Değerleri Oranları	111
3.24. Türkiye'nin GSMH'sında (1968 faktör fiyatları ile milyon TL) ve İthalattaki Artış Hızları	113

BÖLÜM I

A- GİRİŞ

İkinci Dünya Harbinden sonra gerek iktisat ve Maliye ilminde görülen gelişmeler gerekse siyasi, iktisadi sosyal şartların tahrik edip zorladığı tatbikat sonucu elde edilen tecrübeler ve bilgilerle kamu kredisinin iktisadi kalkınmada, dolayısıyla maliye politikasında önemli bir vasıta olduğu anlaşılmış ve bu vasıta geniş ölçüde kullanılmaya başlanılmıştır.

Konumuz Türkiye'nin dış borçları, bu borçların sebepleri, husule getirdiği problemler olduğu için kamu kredisinin kamu maliyesi içinde yerini ve önemini kısaca belirtmekte fayda vardır.

Kamu kredisi yoluyla devlete varidat sağlandığı için (şekli de olsa) kamu kredisi devlet varidatı arasında mütalâa edilmektedir. Diğer taraftan kamu kredisi ile elde edilen borcun (istikrazın) ana meblağı ve faizlerinin devlet hazinesinden ödemesi sebebiyle kamu kredisinin kamu masrafları arasında olduğu kabul edilir. Bu iki değişik mahiyeti sebebiyle kamu kredisi müstakil ve nev'i şahsına münhasır bir mali müessese olarak görülmektedir.

Konumuzun sınırını çizmek için önce kamu kredisi kavramının mana ve mahiyetini tesbit etmek lâzımdır.

a) Kavram

İngiliz ve Amerikalıların kamu kredisini "Public debt", Fransızların "Dette Publique", Almanların "Öffentliche Kredit", dedikleri ve bizde de eski dilde "Düyunu Umumiye" "Amme kredisi" olarak isimlendirildiği gibi "Devlet Borçları" da denilmiştir. Devlet borçları kamu kredisinden farklı manada kullanılmaktadır. Devlet borçları kavramı, iç ve dış borçları bütçe hesaplarında yer alan kısa zamanda dalgalanmalar gösteren kısa vadeli borçları ve personel alacaklarını (devlet memur maaşları gibi...) içine alan özel bir terimdir. Kamu borçları ve kamu kredisi de bir bakımdan farklı

mana ifade etmektedirler. Zira devlet mali yatırımlarda özel sektöre kredi açar durumdadır. Devletin kredi açması ve kredi alması arasındaki kesin ayırımı ancak kamu borcu tabiri kullanılması ile ulaşılabilmektedir. Devlet borcunda bir mevcut değerin bulunması söz konusudur. Bu değerdeki değişmeler borçlanma ve borçların itfası şeklinde vuku bulur. Devletin borç alması ile elde ettiği meblağlar kamu bütçesinin fevkalâde gelirleri arasında sayılır.

Bütün bu sebeplerle devlet borçlarını yukardaki yaklaşımla ele almaktayız. Kamu kredisi maliye politikasının bir aracı olarak ele alındığında, kamu kredisi kapsamına, tahvil ihracı suretiyle yapılan istikrazlar, bankalardan avans yolu ile elde edilen krediler, kağıt para ihracının enflasyonu tahrik edici seviyede olmasından devletin Merkez Bankasına ödeyemediği avans karşılıkları, kısa vadeli banka kredileri gibi yollarla temin edilen meblağlar dahil edilir.

Biz kavramı bu kadar genişletmekten kaçınıp, kamu kredisi denilince sadece devletin hazine muameleleri ve bütçe ihtiyaçları sebebiyle yapmış olduğu borçlanmaları (devlet istikrazlarını) anlıyoruz. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KIT) ve mahalli idarelerin (belediyeler, özel idareler) borçlarını kamu kredisinden ayrı mütalâa etmekteyiz.

Kamu kredisinin kapsamı teknik sebeplerle de daraltılmaktadır. Devletin idari şekli federal olan memleketlerde, federe devletlere ait olan borçlar kamu kredisi dışında tutulmaktadır. Federal devletin borçları kamu borcu olarak ele alınmaktadır. Diğer taraftan kamu kredisinde alacaklı olanlar bakımından da bir sınırlandırmaya gidildiği görülmektedir. Devletin organları ve kamu teşekkülleri elinde veya zimmetinde bulunan ve kamu kredisine esas olan tahvillerin kamu borçlarından sayılmadığı görülmektedir (1).

Kamu borçları, kamu bütçesinin açık ve fazlalıklarına bağlı olarak azalıp çoğalmaktadır. İktisadi icaplar ve sosyal politika sebepleri; kamu borçlarının, devlet bütçesi vasıtasıyla, azalıp

(1) TUNCER, Selahattin, "İktisadi Kalkınmada Âmme Kredisinin Rolü ve Ehemmiyeti", Maliye Enstitüsü Konferansları, Dördüncü Seri 1958, İstanbul Univ. Yayın No: 804, İktisat Fak. No: 105, İstanbul, 1959.

çoğalmasını dikte ettirmektedir. Hakikatte devlet bütçesi bu zorlamanın dışında kendi açığını kapatabilir veya fazlasını mas edebilir. Bütçe fazlası nakit olarak bir hesapta bloke edilerek elde tutulabilir. Bütçe açığı ise herhangi bir şahıs veya müessesenin bütçe açığından farklı olarak kapatılabilir. Şahıs veya işletme bütçe açığını sınırlı bütçe borçlanma gücü ve itibarı ölçüsünde kapatır. Devlet ise böyle bir kayıt altında değildir. İktisadi ve sosyal tesirleri gözönüne alınmadığında devlet, bütçe açığını Merkez Bankasından çeşitli borçlanma şekilleriyle temin edeceği fonlarla kapatabilir.

Yukarıda söz konusu edilen durum ve usuller göz önüne alındığında kamu borcu kavramının sınırlayıcı şekilde tarif edilmesi gerektiği görülür. Devletin kamu organları ve kuruluşları ile borç ve alacak münasebetlerinden dolayı borçlarını (bilhassa Merkez Bankası ile olan münasebetleri dolayısıyla) kamu borcu kavramı içine almıyoruz (2). Kamu borcu dediğimizde bir ülkenin iç ve dış borçları karşımıza gelmektedir. Devletin garanti ettiği iç ve dış borçlar ve yabancı sermaye yatırımlarının kanun ve yapılan mukaveleler gereğince sermaye, kâr ve faiz transferleri kapsamı bize kamu borçlarını ifade eder. Bu kavramın kapsamına dış yardımlardan karşılıksız ve hibe şeklinde olanların haricinde kalanlar da girer. Dış yardım iktisaden gelişmiş ülkelerin, ekonomik ve sosyal kalkınmalarını desteklemek maksadıyla az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere sağladıkları aynî, nakti sermaye, mal ve hizmetlerdir. Bu sermaye, mal ve hizmetlerin, dünya sermaye mal ve hizmet piyasası şartlarına göre muameleye tabi tutulmadan, yardım gören memleketin lehine daha uygun şartlarla mübadelesi yapılmaktadır. Literatürde özel sermaye akımları da umumiyetle dış yardım kavramı kapsamına alınmaktadır. Özel sermayenin dış ülkelerde yatırım yapmaları ilgili devletlerin kendi iktisadi, sosyal ve siyasi politikalarının gereği müsaade, teşvik veya engellemelerin muhassalasası ile mümkün olmaktadır. Dış yardımlar, cari faiz hâdlerinin altında bir oranla ve borçlu için ödeme şartları daha avantajlı olacak şekilde ve-

(2) ROLPH, Earl R., "Principles of Debt Management" The American Economic Review Vol.: XLII, June 1957, Number 3, s.304-305.

rilen kredilerle birlikte hibelerdir (3). İnceleyeceğimiz konunun özelliği sebebiyle dış yardımı kamu borçlarının bir bölümü olarak göreceğiz. Kamu kredisinde hibe ve karşılıksız yardımların sosyal, iktisadi ve siyasi tesirleri bakımından benzerlik göstermesine rağmen yükümlülüğü farklıdır. Bu sebeple karşılıksız hibeleri kamu borçları ile birlikte tahlil etmiyeceğiz. Dış yardımlar, umumiyetle, gelişmiş ülkelerin veya uluslararası mali, iktisadi ve sosyal kuruluşların az gelişmiş veya gelişmekte olan memleketlere iktisadi ve sosyal kalkınmalarını sağlamak için destekleyici mahiyetteki kolaylıkların bütünü olarak görülmektedir. Bu kolaylıklar mali, ticari, askeri, teknik ve eğitim sahalarında yapılmaktadır. Bunlardan dış borçların kapsamına giren mali yardımlar inceleme kapsamı içindedir. Ve normal borçlarla birlikte mütalââ edilecektir.

Türkiye devlet borçları içinde 1960 yılından önce önemli yer tutan mütedâhil (arriéré) borçları burada tanıtmakta fayda vardır. Ariéré borçlar, devletle alacaklı kimseler arasında doğrudan doğruya aktedilmiş borç-alacak mukavelesine dayanmadan, dış ticaret hizmetlerinin yürütülmesinde devletin vasıta olması neticesi husule gelmiş borçlardır. Borcun asıl yükümlüsü ithalatçı firmalardır. İthalat yapmak isteyen firma ithalat karşılığı Türk parasını Merkez Bankasının döviz yetersizliği sebebiyle transferleri gerçekleştirememiş, ithalatçı firmalar da borcunu ödeyememe durumuna düşmüşlerdir. Başlangıçta devlet için ne faiz ne de ana para borcu söz konusudur. ^{Devlet} Borcun zamanında ödenmesi için gerekli döviz transferini gerçekleştiremediğinden, daha sonra borcun sorumlusu haline gelmiştir.

Kamu borçlarına taraf olanlar başta devlet ve kamu tüzel kişileridir. Vilayet, belediye gibi mahalli idarelerle federe devletler de borçlanmaya gidebilirlerse de biz konumuzu sınırlayıp bu idarelerin borçlarını konumuz kapsamı dışında bırakıyoruz.

Kamu borçlarının kapsamını böyle bir sınırlandırma ile açıkladıktan sonra kavramı tam olarak belirtmek için muhtevası ve manasını da açıklamamız gerekmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, kamu borçları, devlet hazinesinin muameleleri, bütçe ihtiyaçları sebebiyle yapmış olduğu dış

(3) ÖZAL, Ertuğrul İhsan, "Dış Yardımlar Teori ve Uygulaması", Konferanslar 2, AİTİA No: 40, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s. 125-162, SEYİDOĞLU, Halil, "Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama", Turhan Kitabevi, 1978, s.376-381.

ve iç borçlardır. Türkiye'de ve dünyada kamu iktisadi teşekkülleri-
nin yapmış olduğu borçlanmalar devlet garantisini taşıdığı için ka-
mu borçlarından sayıldığını ilâve etmek isteriz. Diğer taraftan dev-
letin ve diğer kamu kuruluşlarının bütçe ve hesap mülhazası ile el-
lerinde bulundurdıkları devlet tahvil ve borç senetleri kamu borç-
ları dışında kalmaktadır. Çünkü devletin ve kamu kuruluşlarının dev-
let istikraz tahvil ve borç senetlerini ellerinde bulundurmaları ha-
linde borcun mevcut olmadığı karinesi ortaya çıkmaktadır. Asıl kamu
borcu; fertlerin, şirketlerin ve yabancı devletlerin ellerinde bu-
lundurdıkları devlet borç senetleri, tahviller ve mukaveleye daya-
nan bir muhteva ile ortaya çıkan borçlardır. Kamu borcuna böyle bir
yaklaşım, kamu borcu kavramının kapsamını daraltmak bakımından değil,
borç tutarının hesaplanması bakımından önem arz eder.

Kamu harcamalarında kullanılan bir gelir olarak kamu borç-
larını ele aldığımızda, diğer kamu gelirlerinden (varidatından),
bilhassa vergiden ayrılan taraflarını belirtmemiz gerekmektedir.

Kamu borcu şekil bakımından tam anlamıyla bir finansman kay-
nağı mahiyetinde görülmemektedir. Çünkü, kamu kredisi ile sağlanan
kamu borçları muayyen bir devre içinde ödenmektedir. Bu durumun is-
tisnası söz konusu olabilirse de umumiyetle kamu borcundan elde edi-
len meblağların itfasında hadise bir kamu harcaması veya gideri ola-
rak ortaya çıkmaktadır.

Ödemeler diğer kamu gelirlerinden sağlanan meblağlarla ol-
maktadır. Bu bakımdan kamu borçları ile temin edilen gelirler kamu
gelirleri içinde ayrı bir özellik göstermektedir. Kamu borcu yolu-
la temin edilen meblağlar gelecekteki kamu gelirlerinin hali hazır
zamanda kullanılmasına imkân veren bir methodla elde edilen meblağ-
lar olarak görülür.

Zamanımızda devletler borçlanmayı bir finansman vasıtası o-
larak her zaman kullanmaktadırlar. Bu durumun sonucu kamu borçları
devamlı artma göstermektedir. Yeni borçların bir kısmı eskilerinin
ödenmesinde kullanılmakta, diğer taraftan normal kamu gelirleri ile
borçların bütününe ödenememesi sebebiyle daima bir borç bakiyesi
kalmakta ve zamanla bu miktar artma göstermektedir. Böyle bir du-
rumda da ileride temin edilecek vergi gelirlerinin şimdiden kulla-
nılmasından farklı bir durum husule getirmektedir. Bundan dolayı

borçlanma devlet için bir finansman vasıtası olma özelliğini taşımaktadır (4).

Bazı müellifler, borçlanma yoluyla elde edilen gelirleri kamu geliri saymamaktadır. Meselâ, G.Jeze ile E.R.A.Seligman, kamu kredisi yolu ile elde edilen meblağların görünüşte bir varidat olduğu veya tesirsiz bir varidat olduğunu ve nasılsa ödenecek olduğunu söyliyerek hakiki manada gelir olduğunu kabul etmemektedirler. İleride bu konuya tekrar dönülecektir.

Kamu borçlarında borç akti bilindiği gibi cebri ve ihtiyari istikraz olarak iki ana grupta mütalaa edilmektedir. İhtiyari istikrazlar prensip olarak taraflardan devletin (borç alan), fert ve müesseselerin veya devletlerin (borç verenler olarak) serbest iradelerine dayanılarak aralarında yaptıkları borç aktine dayanmaktadır. Borç aktinin şartları her ne kadar devlet tarafından veya devlet adına kamu kuruluşları tarafından tayin ve tesbit edilmekte ise de tayin ve tesbit edilen şartlar borcun esası olarak borç vereceklere teklif mahiyetindedir. Bu şartları kabul eden müessese ve fertler devlete veya kamu müesseselerine borç vermeyi kabul edip, aktin gerçekleşmesi iradesini beyan etmekle borç doğar. Bu borç şeklinde, verginin mahiyeti icabı olan hukuki cebir yoktur.

Cebri istikrazlar vergi ile ihtiyari istikrazlar arasında bir finansman vasıtası mahiyetindedir. Bunlar bir bakıma vergiye benzerler. Kendilerinden borç alınacak kimseler, vergi yükümlüsü tayin ve tesbitinde olduğu gibi belirlenir. Cebri istikrazlar vergiler gibi, şartları ve muhtevası devlet tarafından tesbit edilen usullere göre belirlendiği gibi yine vergi gibi hukuki cebir vasıtasıyla alınır (5). Vergiden farklı yönü, borcun muayyen bir devre içinde ödeneceği esası olması ve alacaklıya muayyen miktarda borç karşılığı faiz ödenmesi prensibinin esas alınmasıdır.

b) Kamu Borcu İle Özel Borç Mukayesesi

Klasik-Ortodoks Maliye Teorisinde, özel şahısların kredi muameleleri ile kamu borçlarının mahiyet bakımından farksız olduğu görüşü benimsenmiştir. Özel şahısların borçlanmadan dolayı maruz

(4) YAŞA, Memduh, "Devlet Borçları", İkinci Bası, Sermet Matbaası, Sermet Arkadaş, İstanbul, 1971, s.4-5.

(5) Bu konuda bkz: DİKMEN, Orhan, "Maliye Dersleri", Sermet Matbaası, 1958, s.44-45 ve 50-52.

kaldıkları rizikoların kamu sektörünün borçlanması da mevcut olduğuna inanılmaktadır. Devletin borçlanması ile özel şahıs ve firmaların borçlanmasının borçlanan taraf bakımından mahiyet farkı olmadığı ve her borcun gelecekteki bir ödeme vaadine dayanılarak halihazırda satın alma gücünün alacaklıdan borçluya transferinden ibaret olduğu görüşü savunulmuştur. Çünkü her iki borç çeşidinde de halihazırda elde edilen gelir karşılığında gelecekte bir ödeme de bulunulacağı akte bağlanmıştır. Devletin kendi itibarına dayanarak borç temin etmesinde, akit şartlarına sadık kalınacağı, borçlu olan devletin ödeme niyeti ve imkânının bu durumu sağlayacağına inancının var olduğu kabul edilmektedir. Özel borç ve kredide de alacak ve borçlu arasında borcun tahakkuku bu inanca dayanmaktadır. Borç verecek kimselerde borçlu hakkında böyle bir inanç yetersizliği söz konusu olduğunda borcun ödenmesinde alacaklının maddi garanti aradığı görülür. Kamu borçlarında da zaman zaman maddi garanti arandığı görülmüştür.

Özel ve kamu borçlanmalarında ekseriyetle gelirin yükseltilmesi gayesi hedef alındığı görülmektedir. Borçlanan kimse borçla temin ettiği meblağı, sermaye veya mal ve hizmeti gelir imkânlarının artırılması için kullanır. Özel şahıs ve firmalarda olduğu gibi devlet de, ihtiyaçlarını gidermek veya ek gelir kaynakları sağlamak gayesiyle borçlanmaya gider.

Devlet için normal gelir kaynağı vergilerdir. Vergi kamu hizmetlerinin yürütülmesinde hizmetin maliyetini karşılayan hatta maliyet unsuru olarak görülen bir finansman kaynağıdır. Borçlanma ise devletin, gördüğü kamu hizmetleri maliyetini, yani vergi artırmadan fonksiyonlarını icrada alternatif bir finansman yoludur.

Özel şahıs ve firmalar borçlanma yoluyla gelirlerini artırmayı uygun gördükleri gibi devlet de uygun şartlarla aynı şekilde hareket edip borçlanma yoluna gidebilir. Borçlanma ile verim artışı sağlanıp elde edilen gelirle sadece borcun ana para ve faizlerinin ödenmesi ile kalınmayıp daha fazla gelir sağlanacağı kanaatiyle hareket edilir. .

Kamu borçları ile özel borçlar mukayesesinde bu mahiyet benzerliği bugün kabul edilmemektedir. Günümüz iktisatçı ve maliyecileri kamu borçlarında borçlunun varlığı yani devletin mahiyeti ile borç arasındaki ilişkinin yukarıda belirtilmeğe çalışıldığı gibi olmadığı görüşündedirler. Kamu borçlarında borcun ödenmemesi halinde alacaklının herhangi bir merci'e baş vurmasından bir sonuç

elde edilmez. Çünkü, borcun ödenmesi için müracaat edilen merci borçlu olan devlet veya kamu kuruluşudur. Borcun ödenmesinde verilen garanti de, özel ekonomi sahasında borç için verilen garantiden farklıdır. Kamu borçlarında verilen garantilerden faydalanma her zaman mümkün olmamaktadır. Gerçi dış borçlarda alacaklı devletin zora müracaat ettiği ve verilmiş olan garantinin geçerliliğini sağlamak için borçlu devletin iç işlerine müdahale ettiği de görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğunun dış borçlarını ödiyememesi durumunda duyunu-umumiye idaresinin kurulmuş olması gibi yollarla borcun tahsili yoluna gidilmiştir. Günümüzde dış borçların garanti şartına çok az rastlanmaktadır. Ve zor kullanma yolu da ihtiyar edilmemektedir. İç veya dış borç maddi garantilerin yeterli olmasına bağlı olmadan devletin devamlılığı ve siyasi güven ile mümkün olmaktadır.

Devletin borçlanması, özel borçlanmada olduğu gibi şahıs veya özel kuruluşlar arasında kıymet transferi gibi olmayıp, topluluk ve ülke ekonomisi ve sosyal hayatında tesir husule getiren özelliği vardır. Devlet kamu borcu vasıtası ile ekonomik istikrara, servet ve gelir dağılımına, istihdam seviyesine tesir etmekle iktisadi istikrarın veya gelişme ve büyümenin sağlanmasına çalışmaktadır. Kamu borçları, maliye politikasının yürütülmesinde kullanılan bir araç vasfındadır. Siyasi organların tesbit ettiği sosyal ve iktisadi hedeflere varmada vergi, para politikaları yanında bir alternatif araç olarak kullanılmaktadır.

Devlet veya kamu kuruluşları^{nın} her zaman verimliliği artırma gayesi ile kamu borcuna baş vurduğu da söylenemez. Verimlilik düşüncesi olmadan siyasi ve sosyal şartların zorlanması sonucu da kamu borçlanmasına gidildiği çok kere vakidir. Zamanımızda devlet harcamaları ve kamu borçlarındaki gelişme incelendiğinde ekseri ülkelerde bu iki kalem arasında sıkı bir korelasyon bulunduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Harp ve buhran zamanlarında devlet borçlarında ani yükselmeler görülür. Bu artış mutlak rakam olarak değil, milli gelire de mukayesesi yapıldığında nisbi bir artışın olduğunu göstermektedir. Borçların artmasında devletin tam istihdam politikasını gerçekleştirmek için kamu projelerini uygulamada ve yatırımlarını yapmakta kamu borcunun bir finansman vasıtası olarak kullanılması da rol oynamıştır (6). Tablo: 1,1'de bir kısım sanayileşmiş ülkelerin kamu borçlarının milli gelire oranı gösterilmektedir.

(6) WITTMANN, Walter, "Einführung in die Finanzwissenschaft III. Teil, Gustav Fischer Verlag Stuttgart, 1972, s.3-4.

TABLO: 1.1

Seçilmiş Ülkelerin 1968 Yılında Kamu Borçları
ve Milli Gelire Oranları

Ülkeler	Ülke Parasına Göre Borç Miktarı (Milyar)	Milli Gelire Oranı (%)
Federal Almanya	86,88 DM	21,4
Fransa	97,36 Frank	20,4
İtalya	7.529,90 Liret	19,8
Japonya	2.213,00 Yen	5,4
Kanada	32,92 Dolar	65,1
Hollanda	28,56 Gulden	38,5
İsveç	28,03 Kron	21,6
İsviçre	5,08 Frank	8,2
Birleşik Krallık	34,19 Pound	102,3
A.B.D.	369,80 Dolar	51,3

KAYNAK: Statistisches Jahrbuch der Vereinigten Nationen 1969,
New York, 1970.

c) İç ve Dış Kamu Borçları

Kamu Borçları, malûm olduğu gibi, iç ve dış borçlar diye ikiye ayrılır. İç Borçlar, devletin kamu borcunu kendi yuttaşlarından edinmesidir. Dış Borçların alacaklıları ise yabancı devletler veya yabancı özel mukrizlerdir (7).

Dış borçlarda önemli olan husus bu borçların reel üretim vasıtaları ithalâtı ile bağlı olması ve ayrıca borçlanan devletin yurt içi üretim faktörlerinde bir daralma yapmak zorunda kalmadan ilâve reel yatırımlar ve reel harcamalarda bulunabilececek durumun olmasıdır. Dış Borçların yurt ekonomisi için bir yük olması dış borcun ana para ve faizlerinin ödenmesi döneminde söz konusu olmaktadır. Borcun itfası sırasında ve faizlerin ödenmesinde dış borç yükü seviyesinde üretim ve tüketim mala ve hizmetleri akımı vuku bulur. Bundan dolayı dış borç yükünün geleceğe kaydırılması uygun görülür. Ve ekseri dış borçlanma bu şekilde olur. Borç yükünün geleceğe kaydırılması ile kamu projeleri ve yatırım masraflarının, bu projelerden ve yatırımlardan faydalanma ve kullanılma süreleri göz önüne alınarak, zaman bakımından dağıtımı sağlanır.

(7) Bakınız: YAŞA, Memduh, Op.cit. s.66-67

Dış borçların faiz ve ana sermaye ödemelerinde dışa akım sebebiyle ödemeler bilançosunda denge sağlama gayesi güdüldüğünden zorluklarla karşılaşılır. Bu bakımdan dış borçlanmanın bir üst sınırı olacağına şüphe yoktur. Harplerden sonra tekrar inşa ve onarım veya iktisadi kalkınmayı gerçekleştirme ve hızlandırma maksadiyle yüksek seviyede dış borçlanmada, politik zaruretlerin ve ülkelerarası iktisadi ilişkilerin gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Ayrıca, dış borçla iç borç arasında husule getirecekleri iktisadi ve sosyal tesir bakımından da önemli farklar vardır. İç borçların daima konsolide edilme imkânı olduğu halde, genellikle, dış borçların vadelerinde ve akit şartlarına uygun tarzda ödenmesi zarureti vardır. İç borçların ödeme vadesi geldiğinde yeni iç borçlarla ödeme imkânı her zaman mümkündür. Dış borçlarda bu kolaylık sınırlıdır.

Kamu borçlarının iç ve dış ayırımı başlıca iki esas kriter gere göre yapılmaktadır: 1) Alacakların milliyeti, 2) Borcun tedarik edildiği piyasanın milliyetidir. 1) Alacakların milliyetine göre iç ve dış borç ayırımı: Devlet kendi vatandaşlarından borçlandığı vakit iç, yabancı ülke vatandaşlarından borçlandığı vakit dış borç doğmaktadır.

Devlet, ülkesi dahilinde çıkardığı borç tahvillerinden bir yabancının satın almasında dış borç, buna mukabil bu tahvilleri dışarıda yabancı piyasalarda devletin kendi tebaasından biri aldığı zaman iç borç doğmuş olur.

İç ve dış borç ayırımında bu kriter yeterli olmamaktadır. Çünkü, ülke ekonomileri arasında borç ve alacak münasebetleri ile husule gelen sermaye akımlarını izahta zorluk çekilmektedir. Dış borç ülkeden ülkeye sermaye akımını gerektirdiği halde böyle bir ayırım bu durumu izah edememektedir. 2) Borcun tedarik edildiği piyasa milliyeti kriteri: Bu kriter gere göre borç milli piyasadan tedarik edilmişse iç, yabancı piyasalardan tedarik edilmişse dış borç vasfını alır. Çünkü, dış piyasalardan -yabancı şahıs, devlet ve uluslararası kuruluşlardan- temin edildiği taktirde borç dış ekonomik münasebetleri, sermaye akımlarına konu olmakta, ayrıca devletler hukukuna giren borç-alacak münasebetleri meydana getirmektedir.

B- Kamu Borçları Teori ve Yaklaşımlarında Vukua Gelen Değişmeler

J.M.Keynes'in "Genel Teori" adlı kitabının yayımına kadar geçen zaman içinde maliye üzerine yazılmış kitap ve makalelerde kamu borçları hakkında ileri sürülen görüş ve düşünceler klâsik-Ortodoks teoriler diye isimlendirilmektedir. Bu devre içinde muhtelif görüş ve teorilerin özetini vermekle bugünkü kamu borçları hakkında ki anlayış ve yaklaşımların daha vuzuhla ortaya konulacağına inanmaktayız.

Modern iktisat teorilerinin doğuşu ve gelişmesine kadar geçen devre içinde kamu borçları hakkında yazılmış ve neşredilmiş olan belli başlı görüşler Dr. Shutaro Matsushita tarafından bize verilmektedir (8).

Yazar tanınmış klâsik kamu maliyecilerinin kamu borçları hakkındaki görüşlerini şöyle özetlemektedir: Kamu kredisi, umumi manada anladığımız kredinin bir şekli olduğu ve özel kredilerin dayandığı esaslara dayanmaktadır. Eğer kamu borcu ile elde edilen meblağ veya kaynak üretimde kullanılmazsa devletin maddi gücünün aynı miktarda azalacağı söz konusudur. Öyle ki borçlanma borcun vadesi bitimine kadar faiz ve itfa taksitleri ile devlet gelirlerini azaltır. Bir şahsın gelecekteki ümit ettiği gelirini göz önüne alarak borçlanmaya gittiği gibi devlette aynı tarzda hareket etmektedir. Devlette temel gelir kaynağı halkın vergi ödeme gücüdür. Vergi ödeme gücü ise topluluğun iktisadi kaynaklarına ve bu kaynakların prodüktif şekilde kullanılmasına bağlıdır. Alınan borç iktisadi kaynakların geliştirilmesinde ve prodüktivitenin artırılmasında kullanıldığında bu kaynakların zayıflamasına sebep olmadığı aşikardır (9). Kamu borcunun gerçekleşmesi umumi manada kredinin gerçekleşmesi şekline de benzemektedir. Devlet para ve sermaye piyasasına girip özel tahvilpiyasasında bir rakip gibi hareket ederek borç temin etmektedir. Borç verenlerin talep ettikleri faiz haddi piyasadaki talebe ve devlete duyulan güvene, devletin mali ödeme gücü tahminlerine göre tayin edilmektedir. Kamu borcunun belirli özellikleri

(8) MATSUSHITA, Shutaro, "The Economic Effects of Public Debts" Columbia University, Studies in History, Economic and Public Law, New York, 1929.

(9) Bu konuda bak: YAŞA, Memduh, "Devlet Borçları", 2. Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul, 1971, s.11.

sebebiyle, özellikle merkezi devletlerin idaresi göz önüne alındığında, bu görüşün aldatıcı olduğu anlaşılabacaktır. Bir kere özel gelir kaynağı, özel servet, mülk veya şahsın kazanç imkânı ve gücüdür. Fakat devlet gelir ve varidatının (10) büyük kısmı doğrudan doğruya bu gibi kaynaklardan elde edilmeyip dolaylı şekilde elde edilen vergi gelirlerinden elde edilmektedir. Devlet, ferdi vergi mükelleflerinden gerekli meblağların elde edilmesinde baskı yapmaktadır. Bu sebeple devlet harcamalarını karşılamak veya iktisadi ve sosyal politikası icabı ağır vergilemeye gitmek zorunda kaldığında çeşitli sebeplerle vergi artırımına gitmeden daha çok yaygın özel kredi fonlarına dayanan kamu borcu ile kaynak temin etme yolunu ihtiyar eder. İkinci bir farklılık; kamu maliyesinde tüketim ve cari harcamaların istenildiği ölçüde geri bırakılmasının güç olmasındandır. Bu güçlkle birlikte bu çeşit kamu harcamalarını karşılayabilmek için yeni vergilerin konulmasının zaman bakımından uygunluk göstermediği haller de söz konusu olmaktadır. Üçüncü olarak ve hepsinden önemlisi; borçlanan devletin kendine has olan durumunun diğer borçlulara kıyasla üstün bir pozisyon göstermesidir. Devletin teklif ettiği borçlanma şartlarında borç verecek olan herkesin tatmin olması mümkün değildir.

Bu son özellik için C.F.Bastable aşağıdaki izahatta bulunmayı gerekli görmüştür. Devlete karşı kanuni mesuliyet ve zorlamalar pratikte söz konusu olmamasına rağmen, devlet borçlarını ödemek için tesirli baskı altındadır. Borç veren yabancı devlet veya tebaası ise yapılmış olan akit şartlarına tam uyulmadığı zaman alacaklı devletin protestosuna maruz kalabileceği gibi muhtemeldir ki daha şiddetli hareketlere de maruz kalabilir. Ama borç verenler devletin kendi halkı veya tüzel kişileri iseler; borç akit şartlarının devlet tarafından tam olarak yerine getirilmemesi halinde zarara uğrasalar da bir şey yapamazlar. Mamafih ekonomik sebeplerin hem yabancılardan hem de yerli halkın baskılarından daha ağır bastığı haller olabilir. Çünkü, ödemeyi reddeden devlet geçici kazanç hatırı için gelecekteki lüzumlu ve daha uygun şartlarla temin edeceği borçlardan istifade yollarını kapamış olacaktır.

(10) Gelir ve varidat kelimelerinin ifade ettiği kavramlar farklıdır. Varidat Gayrisafi gelirlerdir. Zamanımızda bu iki kavram gelir kelimesi ile ifade edilmeye başlanmıştır.

a) Kamu Borcu Yüğü

Klâsik maliyecilerin devletin kamu borçlarında uygun buldukları özellikleri Bastable'in fikirleri ile özetlenmiş gibidir (11). Bastable'a göre eğer kamu borcu bir endüstri için yapılmışsa, meselâ; demiryolu inşası finansmanı içinse, bu borçlanmanın devlet ekonomisi üzerindeki müsbet veya mênfi tesiri belirsizdir. Klâsik iktisat ve maliye politikası açısından bu gibi yatırımların özel teşebbüs tarafından yapılması, daha prodüktif, daha rantabl olacağı için bu gibi maksatlarla yapılan borçlanma fayda yönünden münakaşalıdır, hatta zararlı olacağı fikri hakimdir.

Kamu borçlarının büyük bir kısmının prodüktif (verimli) olmayan sahalarda kullanıldığı da söz konusudur. Meselâ; harp finansmanı için yapılan borçlanmalardan elde edilen meblağlar üretimde kullanılan sermaye fonlarından elde edilen fonlardır. Yani üretimde kullanılmaktan alıkonulan ve verim sağlamayacak harcama şeklidir. Temin edilen meblağ, vergi ile de elde edilse aynı mahiyette ve maksatta kullanılacağı için menfi tesiri de aynıdır.

Böyle bir mütalaa bizi aşağıdaki görüşlere iletir:

1) Kamu borcu ile vergi arasında bir mukayese yapıldığında; vergi, sermayeden değil de gelirden temin ediliyorsa yukardaki görüş kısmen doğrudur. Çünkü, iktisadi sonuç bakımından iki durum arasında belirli fark yoktur. Bundan dolayı gelire tesiri ne ölçüde ise sermaye birikimine tesiri de aynıdır.

2) Verginin mükellefe yüklediği yükümlülük mecburi ve hukuki bir cebirle sağlanmış olmasına rağmen, kamu borcunda yükümlülüğün ihtiyarı mahiyeti ağır basmaktadır. Bu bakımdan kamu borcunun alacaklı üzerindeki baskısı vergiye göre daha azdır.

3) Ağır verginin ortaya koyduğu külfetin adil ölçülerle fertler arasında dağılımını sağlamak zorlukla olmaktadır. Kamu borcunun uzun devrede itfası yolu ile vergi mükelleflerine yüklenen külfetin daha hafif olması kolaylaşır. Özellikle borç ödemelerinin uygun zamanlarda yapılması inkânı borçlanmanın vergilemeden daha kolay olacağı intibalı vardır. Diğer taraftan harcanan ve masraflarda kullanılan borçla elde edilen meblağların, vergi meblağlarına nazaran daha titizlik gösterilerek harcandığı görülmektedir.

Netice olarak Bastable, ekonomik maksatlar haricinde normal harcamaların dışında harcamalarda bulunulurken bazı prensiplerin uygulanmasını tavsiye etmektedir. Bu prensipler: 1) harcamalar

(11) MATSUSHITA, Shutaro, "The Effects of Public Debts", Ibid., s.240-45.

mümkün olduğu ölçüde yıllık gelirlerle karşılanmalıdır. Bunu temin için de artan harcama, ağırlaşan vergi ile denkleştirilmelidir; 2) ödemede büyük meblağlara varmayan bir borç, vergi sisteminin ağır külfetine tercih edilir ve kolayca uygulanmaya konulabilir; 3) normalin üzerindeki harcamalar yıllara dağıtılıp çeşitli vergilerle karşılanmalıdır; 4) harcamalar esas itibariyle vergi gelirleri ile karşılanır. Ancak, aşağıdaki sebeplerle yukardaki prensipler değerini kaybeder. a) Zorunlu olan ağır vergi yükü, bu yükün topluluk fertleri arasında adil dağılımı mümkün olmadığı zaman, b) birçok vergilerle vergi verimliliğinin sınırı aşılacağı zaman veya c) siyasi sebeplerle vergi mükelleflerine ağır baskının tavsiye edilmediği ve uygun görülmediği zamanlar. İşte bu sebeplerle kamu borcuna baş vurulmalıdır. Kamu borçlanması baş vurulacağı zaman sığınılacak bu şartların herhangi birinde borçlanma uzun devreye yayılarak ve vergi gelirlerinin azaltılmamasına dikkat edilerek vergiye ikame edilir. Klasik iktisadın bir kolu olan kameralizm'de borçlanma, finansman ihtiyacının karşılanmasında kanuni ve normal bir tür olarak mütalaa edilmiştir. Klâsik iktisadın temel görüşlerinden biri olan devlet harcamalarının özel sektöre göre prodüktif olmadığı görüşü bir tarafa bırakılmış devletin de verimli harcamalar yapacağı var sayılmıştır. Bu kanaatle hareket edildiğinde devletin borçlanması haklılık kazanmıştır. 17. ve 18. asırlarda devlet borçlanmasının özel borçlanmadan farksızlığı görüşü ile hareket edildiğinden devletleri aşırı borçlanmaya sevk etmiş, neticede bir çok devlet ödeme güçlükleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Böyle bir durumun hasıl olması devletlerin kamu borcuna baş vurmada uygun düşmeyeceği kanaatini oluşturdu. Ve A.Smith'in ortaya koyduğu klâsik iktisat teorisi de bütçe açığını kapamada ancak kârlı yatırımlar için borçlanma yoluna gidilebileceği ilkesi benimsendi. Kârlı yatırımdan da, finansmanda kullanılan borçların faiz ve itfası için yeterli kâr miktarı anlaşılıyordu.

Kamu borçlarında klasik görüşten farklı bir görüş C.Dietzel ortaya koymuştur (12). Dietzel, kamu harcamalarında klâsik görüşe zıt bir görüşü temsil etmekteydi. Dietzel için kamu harcamaları, verimli faktörlerin tüketimi değil, büyük ölçüde maddi olmayan karakterde yapılan verimli harcamalardır. Dietzel, ayrıca sermayede muntazam tekrarlanan olağan harcamalarla oluşturulan mütedavil

(12) WITTMANN, Walter, "Einführung in die Finanzwissenschaft" Ibid., s.10.

milli sermaye ve birden fazla hesap dönemi için uzun vadeli istimal gayesi ile yapılan harcamalarla teşkil edilen sabit milli sermaye olarak ayırım yapmaktadır. Bu iki nevi sermayeye göre de harcamaların kaynağı ayırt edilmektedir. Mütedavil harcamalar için finansman kaynağı vergiyi, sabit sermaye harcamaları için de uzun vadeli istikrazlarla finansmanını teklif etmektedir. Bu yolla kamu borçları verimli amaçlara tahsis edilmiş olacaktır. Dietzel böylece bütçe açığını kapatma kaidesi koymuştur. Ancak bu prensip ne nazariyede ne de tatbikatta tam olarak benimsenip uygulanmamıştır (13).

A.Wagner de üretim teorisi açısından kamu sektörüne önem vermektedir. Wagner'e göre; devletin harcamaları, makro ekonomi açısından produktiftir. Devlet harcamalarını; devamlı, muntazam ve devamlı olmayan gayri muntazam harcamalar diye ikiye ayırmıştır. Kamu borçlanması ile yapılacak finansman için kıstas veya ölçü harcamaların ekonomiye tesir süresidir. Muntazam olmayan, tesadüfen zuhur eden finansman ihtiyacı uzun vadeli fayda sağlayan ve devletin üretimini artıran, yani ekonomik büyümeyi teşvik eden mallara ve hizmetlere olan taleple eş değerdedir. Üretim artışı kârlı yatırımlarda doğrudan hesaplanabilir. Ve onun için borçlanma ile finanse edilmede fayda derecesi ölçülür. Aynı şekilde uzun vadeli kamu sermaye yatırımları da kredi ile finanse edilebilir. Daimi, normal, muntazam harcamalarda vergilerin finans için kaynak olması doğrudur.

Bugün muntazam olmayan harcamalar dendiğinde önemli ölçüde önceden bilinmeyen, siyasi ve iktisadi sebeplerle sadece vergilerle finanse edilemeyen (meselâ; harp giderleri gibi) harcamalar anlaşılmaktadır. Muntazam ve muntazam olmayan harcamaların ayırımında önemli mesele, kısa sürelerde ve oldukça devamlı olan yüksek seviyede sayılan harcamaların varlığıdır. Bir defaya mahsus harcamaların ortaya çıkması seyrek rastlanan olay değildir. Meselâ; bu durum alt yapı (enfrastrüktür) yatırımlarında sık görülür. Ancak, bunlar devamlılık gösterdiğinde muntazam harcamalar mahiyetini alır. Bundan dolayı kamu finansman ihtiyacına sebep olan muntazam (vergilerle finanse edilen) ve muntazam olmayan (kamu borcu ile finanse edilen) harcamalar olarak ikiye ayırmakla tahsisi bir ayırım yapılmış olunur ve objektifliğine her zaman itiraz mümkündür.

(13) WITMANN, Walter, Ibid., s.12.

1930 Dünya İktisadi Buhranı ile başlayan iktisadi ve mali görüşlerdeki değişme sonucu; kamu borçları temyiz edilerek makro iktisat açısından ağırlık kazandırılmıştır. Kamu borcunun açılması ve itfası iktisadi konjonktür durumuna göre ayarlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda istihdam seviyesinde düzeltme ve gelirlerin istikrarını ve artırılmasını sağlamak hedefleri ile birlikte kamu borçları mütalaa edilmeye başlanmıştır. Kamu borcu mu, vergi mi olmalıdır sorusuna bu iki alternatifin toplam arz ve toplam talep üzerindeki tesirleri ele alınarak cevap verilmeye çalışılmaktadır. Bilindiği gibi, kamu borçları bugün üç maksatla kullanılmaktadır: 1) köprü fonksiyonu icra eden krediler. Devlet giderlerinin gelirlerine zaman bakımından tam olarak intibak edememesi hallerinde kısa vadeli kredilerle bu intibaksızlığın mahzurlarını gidermek; 2) kamu yatırımlarının gerçekleşmesi için gerekli sermaye kamu kredisi ile sağlanma durumu hasıl olduğunda, yatırımın kârlılığı esas alınmadan ekonominin yapısına tesir edecek, uzun dönemde sosyal ve iktisadi fayda sağlayacak baz (structürel) yatırımda kullanılması; 3) iktisadi büyüme ve gelişme fonksiyonu icra için: kredi alınması ile milli gelirin artmasını sağlamak. Anapara ve faiz, milli gelirin artması ile artan devlet gelirleriyle ödenir. Bilhassa iktisadi depresyon dönemlerinde krizin şiddetini hafifletmek ve devresini kısaltmak için kamu borçlanmasına ve bu borçlarla temin edilen meblağların iktisadi politika için kullanılması maksadı önem kazanır.

Yukarda söz konusu edilen kamu borçlarının üç ayrı maksadının geçerliliği için, yani borçlanmanın bu maksatlara uygun düşmesini sağlamak gayesiyle: 1) Kısa vadeli olan köprü kredilerine gedilmesinde devlet ödemelerinin kesiksiz ödenmesini sağlamak durumu aranmalıdır. Öyle ki, bütçe dönemi sonunda beklenen gelirler ile harcamalar denk olsun ve köprü kredisi de dönem sonunda itfa edilmiş olsun. 2) Durgunluk veya buhran dönemlerinde, noksan istihdam hallerinde talebi artırmak, tam istihdamı sağlamak maksadıyla devlet harcamalarının bir kısmını kredi ile finanse etmek gerekir. Bu maksatla yapılan borçlanmalar uzun vadeli olmalıdır. 3) Diğer bir halde geçici türden birden bire artan harcamaları karşılamak için yapılan borçlanma halidir. Vergi yükünü ani ve çok yüksek artırmanın mahzurlu olacağı kanaatiyle borçlanmaya gidilir. Ayrıca devletin artan harcamalarını karşılamak için özel gelirlerden artan oranlarda fedekârlığın nesiller arasında paylaştırılması gayesiyle borçlanmaya gidilmesidir. Harp ve buhran zamanlarında devletin artan harcamaları bu yolla kar-

şılanabilinir. Büyük hacimde finansman ihtiyacına sebep olacak büyük yatırımlarda da borçlanmaya gidilir. Çünkü, bu durumda mali yükün zaman içinde nesiller arasında dağılmasında bir mahzur görülmemektedir. Zira bugün yapılan böyle büyük yatırımın veriminden gelecekteki nesiller de faydalanacaklardır. Bundan başka kârlı yatırımların kredi ile finanse edilebileceğidir. Kârlı yatırımların kredi ile finansmanı bir çok sebep gösterilerek yapılması tavsiye edilmişse de en geçerli olanı finansman tekniği açısından ileri sürülen görüştür. Kredi ile finansman ancak gelecekteki borç hizmetleri (servisi) nin güven altına alınmış olduğu hallerde haklı görülür. Kredi ile finanse edilen hizmet veya yatırımdan sağlanacak kârın kredi faizi ve ana sermayeyi ödiyebilecek kadar olması garanti edilmelidir. Gerçi kamu borçlarının makro açıdan mütalaa edilmesinde farklı durum vardır. Bugün daha ziyade devlet borçlarının asıl sebebi iktisadi konjonktürü göz önüne alıp topluluk ekonomisini şiddetli iktisadi dalgalanmalardan korumaktır. Nihayet, özel ekonomi bakımından kârlı olmayan, fakat topluluk ekonomisi için zorunlu olan yatırımlar için de kredi ile finansman uygun görülmektedir.

b) Borç Yükünün Zaman İçinde Dağıtılması

Borç yükü nakdi ve reel olarak iki yönlü ele alındığı görülür. Reel yük, kredi ile finanse edilmiş devlet harcamaları olarak kullanılan üretim faktörleri toplamıdır. Borcun reel yükünün zaman içinde dağıtılamıyacağı anlaşılmaktadır. Nakdi yük ise, istikraz taahhüdünden doğan likit kaybindan ibarettir.

Devlet borcunun zaman içinde dağılımını yorumlayan görüşler çok farklıdır. Bunlardan önemli olanlardan biri klasik teorinin benimsediği görüştür.

1- Klâsik Teori

Ricardo ve Pigou, yük dağılımı teorisinde vergi ve kredi ile yapılan finansmanın tesirlerini aşağıdaki gibi izah etmektedirler. Vergi ile finansmanda birinci nesil ikinci nesile sadece ödenmiş vergi makbuzlarını bırakmaktadır. Kredi ile finansmanda ise birinci nesil ikinci nesile devlet borç senetlerini bırakmaktadır. İkinci nesil aynı zamanda birinci nesil zamanında gerçekleştirilmiş borcun bir kısım faiz ve itfa masrafları yükünü de yüklenmektedir. Her iki neslin temsilcileri devlet borçları borç servisleri (faiz ve ana

sermayenin itfa masrafları) nı vergi ile ödediklerinden tahvil sahipleri olarak da bir kâr gerçekleştiremezler. Önemli olan nesillere bırakılan reel sermaye mevcududur. Tahviller büyük ölçüde özel tasarruflarla satın alındığı için, ve buna karşılık vergiler sadece tüketimi azaltacağından, kamu borcu sonucu özel yatırımlarda bir azalma söz konusudur. Özel sermaye stokundaki birikinde bu azalma daha az sosyal hasıla elde edilmesine sebep olur. Çünkü, kamu yatırım ve harcamaları özel yatırım ve harcamalara göre daha az prodüktiftir ve milli hasıla kaybına sebep olur. Neticede, gelecek nesil umumi bir refah kaybı dolayısıyla vergi yükünden daha fazla yük taşımış olur.

2- Musgrave; "Pay-as-you-use" (14)

Musgrave gelecekteki refahın artması için uzun ömürlü sosyal ve iktisadi tesislerin yapılması lüzumundan hareket ederek devlet borçlanmasının kritiğini yapmakta ve zaman içinde bu borç yükünün nesiller arasında nasıl dağılacakını göstermeye çalışmıştır.

Vergi mükellefleri kamu projelerinin nakdi yüküne safha ve bu safhalarda sağlanan fayda seviyesinde iştirak etmeyi arzu ederler. Devlet borçları ile yapılan finansmanların yükü nesiller arasında "Pay-as-you-use" prensibine göre dağıtılmaktadır. Vergi ile finansmanda bu durum yoktur. Musgrave bu durumu bir çok faraziye "kabul" lerle birlikte bir tablo ile izah etmektedir. Bu faraziyeler:

- a) Klasik iktisat teorisinin anladığı manada sermaye stoku, nesiller arasında intikalinde varis ilişkisi olmadığı kabul edildiğinden ihmal edilebilir.
- b) Nüfus artışı bahis konusu değildir,
- c) Vergilerin kaynağı, marjinal tüketim ve tasarruf temayülüne göre tüketim ve tasarruflara dağıtılmıştır,
- d) İstikrazlar sadece özel tasarruflarla taahhüt edilmektedir,
- e) Her projenin ömür süresi üç nesildir,
- f) Her neslin ömür süresi üç dönemdir. Tablo: 1,2'de görüleceği gibi birinci nesil 1. dönemin başında hayatının son safhasına girmiştir. 2. dönemde artık görülmeyecektir. 2. neslin önünde daha bir dönem vardır. 3. neslin hayatının 1. döneminde bulunmaktadır. İkinci dönemde 2. nesil hayatının son safhasında, üçüncü nesil 3. dönemde hayatının son safhasında, dördüncü nesil hayatının 2. safhasındadır. Nihayet beşinci nesil hayatının 1. safhasında devreye girmektedir.

(14) MUSGRAVE, R.A., "The Theory of Public Finance" Fasıl XX, New York, McGraw-Hill Book Co., Inc., 1959, s.563-65.

TABLO: 1,2
Nesiller Arası Borç Yüğü Dağılımı
(Dolar olarak; yuvarlak rakamlar)

Dönem	Fon Kaynağı ^x						Devre için- de toplam ödemeler
		1	2	3	4	5	
1	Vergiler	11.1	11.1	11.1	+	+	33.3
	Borçlar		33.3	33.3	+	+	66.7
	Tediyeler				+	+	
	C	-8.3	-8.3	-8.3	+	+	-25.0
	I	-2.8	-36.1	-36.1	+	+	-75.0
2	Vergiler	+	11.1	11.1	11.1	+	33.3
	Borçlar	+			16.6	+	16.6
	Tediyeler	+	33.3	16.6		+	49.9
	C	+	-8.3	-8.3	-8.3	+	-25.0
	I	+	30.5	13.8	-19.4	+	25.0
3	Vergiler	+	+	11.1	11.1	11.1	33.3
	Borçlar	+	+				
	Tediyeler	+	+	16.6	16.6		33.3
	C	+	+	-8.3	-8.3	-8.3	-25.0
	I	+	+	13.8	13.8	-2.8	25.0
1-3	Vergiler	11.1	22.2	33.3	22.2	11.1	100.0
	Borçlar		33.3	33.3	16.6		83.2
	Tediyeler		33.3	33.3	16.6		83.2
	C	-8.3	-16.7	-25.0	16.7	-8.3	-75.0
	I	-2.8	-5.5	-8.4	-5.5	-2.8	-25.0

(x) C tüketimdeki değişmeyi gösterir
I yatırımdaki değişmeyi gösterir
+ doğmamışlar veya ölenler

KAYNAK: MUSGRAVE, R.A., "The Theory of Public Finance, A. Study in Public Economy", New York, 1959, s.564.

Projenin toplam masrafları 100 para birimi olarak kabul edilmiştir. Ve hepsi 1. dönemde yapılmaktadır. Bu masrafları karşılamak için ilk üç neslin eşit olarak 33,3 para birimi kadar vergilendirilmesi lazımdır. 1. nesil 33,3 para birimlik vergi ile 2. ve 3. nesil $(33,3 + 33,3) = 66,6$ para birimlik istikrazı karşılamaktadır. İstikraz meblağlarının her neslin hayatının sona ermesinden önce ödemesi gerektiğinden 1. nesil için tahvil satın alınması söz konusu değildir. 2. Dönemde 2. neslin istikrazını itfa için 2., 3. ve 4. nesiller birlikte 33,3 para birimi kadar vergi öderler. 4. nesil tarafından taahhüt edilen istikraz, 3. neslin 16,6 para birimi istikrazının itfasına imkan vermektedir. 3. dönemde üç, dört ve beşinci nesillerin vergi gelirlerine 33,3 para birimi ilâve olmaktadır. Bu gelir 3. ve 4. nesillerin istikrazlarının itfasında kullanılacaktır. Bu şekilde projenin toplam masrafları, elde edilen fonlara denk olarak üç nesil üzerinde dağıtılmış olmaktadır. Yukarıda "Pay-as-you-use" prensibine dair verilen misal sadece tek bir kamu projesi için geçerlidir. Sabit ölçüde sermaye harcamaları akımı söz konusu ise ve bu harcamalar istikrazlarla finanse ediliyorsa, başlangıç dönemi hariç bir yeni projenin vergilerle finansmanının eski projelerin "Pay-as-you-use" prensibi ile finansmanının aynı değerinde olduğunu kabul etmek gerekir.

3- Bowen, Davis ve Kopf (BDK)'un Görüşleri

Bu üç müellif Ricardo ve Pigou'nun aksine istikrazların her şeyden önce tüketiciler hesabına taahhüt edilmiş görüşünden hareket ederler. Vergi ile finansman vasıtalarının üzerinde hiç bir farz ve kabulleri yoktur. İlk nesil ihtiyarladığında istikrazlarını ikinci nesle satmakla tasarruf eder. Buradan elde ettiği hasıla istikrazın taahhüdü ile vaz geçmek zorunda kaldığı tüketimi karşılamaya yetecek tüketim gücüne imkân verir. İkinci nesil ilk nesilden devraldığı istikraz kadar tüketimden vaz geçmek zorunda kalır, yani istikrazın yükünü yüklenir. Ancak, yükün sadece bir kısmının gelecek nesillere aktarılacağını gözden uzak tutmamak lâzımdır. İlk neslin tüketiminin sonraya bırakılması söz konusu değildir. Ve bu durumun tazmin edilmesi de düşünülmemektedir. Aynı zamanda ikinci, üçüncü,... nesiller de benzer tüketim gecikmelerine katlanırlar (15).

(15) BOWEN, W.G., DAVIS, R.G., KOPF, D.H. "The Public Debt: A Burden on Future Generations", American Economic Review., Volume 50 (1960), s.701 ve devamı.

BDK Teorisi klâsik teori ile tenakuz halinde değildir. İlk nesil ihtiyarladığında devlet tahvillerini sattığı ve bu kaynağı tüketime tahsis ettiğinde ekonominin sermaye donatımında bir azalma vuku bulur. İkinci nesil kendinden yaşlı nesilden azalmış bir sermaye donatımı tevarüs eder. Bu karbı da hemen o yıl içinde tüketiminden kısmakla, yani birinci nesilden tahvil satın almakla telafi eder. Her nesil tüketimini sonraya bırakmakla yükün bir kısmını taşımış olur. Ancak istikrazın itfa edildiği zamana denk gelen nesil yükün daha büyük bölümünü taşır. Çünkü itfa edilen tahviller gelecek nesle satış avantajını kaybetmişlerdir.

BDK teorisine yapılan itiraz, tenkit edilen nokta; devlet borcunun sadece bir defa alındığı faraziyesidir. Ayrıca bir nesil 44 yıl olarak alınmıştır. Halbuki umumiyetle 30 yıldan hareket edilmektedir.

4- Buchanan'ın Tezi

Fertlerin, alternatif finansman türleri karşısında psikolojik davranışlarına önem vermiştir. Tahvili satın alan nesil, devlet borcunu yük olarak duymaz, kendi refahının daha iyileşeceğine inanarak tahvil satın almayı taahhüt etmiştir. Yük ancak ikinci nesil için istikrazın vergilerle itfasında ortaya çıkar. Gelirin vergi yoluyla tahsil edilip, tahvil alacaklarına devredilmesi vergi mükellefleri için gönül rızası ile olmaz. Birinci neslin devlet harcamalarını kredi ile finanse etmesi, dolayısıyla ikinci neslin daha müsait bir durumda olabileceği durumun Buchanan için bir önemi yoktur (16). Devlet tahvilatını satın alan kimsenin tahvil hasılatının harcandığı devlet masrafları için fedakârlık yaptığını sanmakla, bir kimsenin yetişmesi için yapmış olduğu harcamaların da fedakârlık sayılması gerekmektedir. Halbuki her iki durumda da hali hazırda kullanılabilecek olan bir kaynaktan ilerde ve daha uygun faydalanma kararı vardır.

Borçlanma yolu ile iktisadi kaynakların el değiştirmesi yani kaynakların özel ekonomiden kamu ekonomisine geçişte fertlerin istiyerek tahvil satın almaları ile gerçekleşmiş ise bir fedakârlık dolayısıyla yük söz konusu değildir (17).

Kamu projelerinin istikrazla veya vergi ile finanse edilmesinde farklı nesillerin refahı üzerindeki tesirlerin sadece iktisadi ve mali unsurların rol oynamakla kalmadığını göstermesi bakımından Buchanan'ın görüşü önemlidir.

(16) BUCHANAN, J.M., "Public Principles of Public Debt", Homewood-Illinois, 1958, s.31 ve devamı.

(17) Bkz: YAŞA, Memduh, "Devlet Borçları", İstanbul, 1971, s.262 ve devamı.

TABLO:1,3

İç ve Dış Borçların Yükünün Nesiller Üzerine Tesiri^x

NESİLLER ↓	BORÇLAR VE KULLANILIŞI →	İÇ BORÇLAR				DIŞ BORÇLAR		
		Yatırımlar- da kullanı- lırsa	Cari harca- malarda kul- lanılırsa			Yatırımlar- da kullanı- lırsa d.	Cari har- camalarda kullanılır- sa e.	
BUGÜNKÜ NESİL	istifade	a. 0	b. 0	a. 0	b. 0	$r > i$ 0	$r < i$ 0	0
	Yük	0	+	+	+	0	0	+
	İstifade	+	+	0	0	+	+	+
GELECEK NESİL	Yük:							
	a) Borç- lanmış olmaktan doğan	+	0	+	0	0	+g	+
	b) Vergi- lerle öde- me gereğin- den doğan	+	+	+	+	+	+	+

KAYNAK: BULUTOĞLU, Kenan, "Kamu Ekonomisine Giriş", Sermet Matbaası
Sermet Arkadaş, İstanbul, 1977, s.489.

NOT: 0= İstifade ya da yük yok + = İstifade ya da yük var

x= Tablo bütünüyle borçlanmanın vergi olduğu, verginin de kıs-
men ya da tamamen tüketimden ödeneceği varsayımına dayandı-
rılmıştır.

- a. Borçlanma ile özel kesimde yatırılacak kaynaklar kullanıl-
mıştır.
- b. Borçlanma ile özel kesimde zaten yatırılmayacak olan kay-
naklar kullanılmıştır.
- d. Yatırımın iradı (r) borç faizinden (i) daha yüksektir.
- e. Yatırımın iradı (r) borç faizinden (i) daha azdır.
- g. Yük faydadan daha fazladır.

C- Yük Dağılımı Tezlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi

Mali yükün zaman içinde nesiller arasında dağılımı, vergi ile yapılan finansmanla değil istikraz yolu ile mümkün olduğu bütün görüşlerde belirtilmiştir. İstikraz yolu ile yapılan finansmanda, bugünkü nesiller gelecekteki ödemeleri önceden yapmış olmaktadırlar. Sonraki nesiller istikrazın faiz ve amortismanını karşılamak için vergi ödemekle kendilerini göstermektedirler. Ve mali yük nesiller arası dağılmaktadır. Fakat vakıalar reel yk dağılımına dair bir ip ucu vermemektedir. Yukarda söz konusu edilen tezler zaman içinde reel yük dağılımını da kabul etmiş görünmektedirler. Ricardo ve Pigou için gelecek nesillerin yükü kendilerine daha az reel sermaye intikal etmiş olmalarından ibarettir. Musgrave, yk dağılımında daha sonraki nesillerin yükünü daha önce akt edilmiş istikrazların vergilerle itfasında görmektedir. Bowen, Davis, Kopf, reel yükü her neslin tüketiminin sonraya bırakılmasında taşıdıkları yk yanında, yaşadıkları süre içinde borcun itfası için vaz geçtikleri tüketim miktarı olarak kabul etmektedir. Buchanan'ın görüşü de bu mealdedir.

Bütün bunlara yk kavramı ve tarifi ve yük dağılımı bakımından itiraz edilebilir. şimdiye kadar tatmin edici bir teori ortaya koyulmadığı için muhtelif teorilerin gerçekçi yönlerini ele alıp değerlendirmek durumundayız. Yukarda söz konusu edilen tezler aşağıda belirtilen gerekçe ve hipotezlerden hareket etmektedirler:

Vergiler, marjinal tüketim temayülüne paralel olarak tüketim ve tasarruflardan husule gelir. Musgrave göre, Ricardo-Pigou, istikrazlar daha ziyade tasarrufla taahhüt edildiği düşüncesinden hareket ederler. Nesil denilince, müşahade edilen zaman noktasındaki cemaatin bütünü olarak anlaşılmaktadır. Ancak, fert için yükün oluşup oluşmadığını (mikro açıdan mesele ele alındığından) açıkla-mak lzım gelir. Ferdin hayatında ne ölçüde istikraz satın aldığını bilmemiz lazımdır ki, borç yüküne iştirak derecesi bilinsin. Ayrıca nüfustaki büyüme ve artış, devlet harcamalarının oportinite maliyeti ve prodüktivite etkisinin bilinmesi lâzımdır. Bugünkü ve gelecekteki nesillerin geçmişte yapılmış kamu projeleri ve yatırımlardan hangi faydaları sağladıkları edinilen tecrübelerle ortaya konulması gerekmektedir.

Klasik maliyeciler borç yükü kavramını reel sermayedeki kayıp olarak sınırlandırmışlardır. Halbuki istikraz ve vergi ile finanse edilen bir kamu harcamasının gayri safi milli hasılda husule

getirdiği farklı değişme göz önüne alınmalıdır. Aynı şekilde refah ekonomisi açısından her neslin özel tüketimlerinde vukua gelen değişmeler nazara alınmalıdır. Her nesil tüketiminden ne miktarda vaz geçmiştir. Ve bu fedakârlığı karşılığında kendi dışındaki nesiller ne ölçüde faydalanmışlardır. Kamu projeleri harcamaları yanında istikraz vasıtalarının menşei, yani istikrazların kimler tarafından satın alındığı ve yukarda söz konusu edilen faraziyeler, kabuller göz önüne alınmalıdır. Nüfus artışı, istikrazın sadece özel tasarruf sahiplerince taahhüt edilip edilmediği gibi...

D- Borcun Toplam Talep Üzerindeki Tesirleri

Devlet borçlarının para talebi ve efektif talep üzerinde tesirlerini belirtmede, borçlanma ile borcun itfası devresinde bir farklılığın olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Toplam talebe tesir eden yatırım, tüketim ve marjinal tüketim meylli ile bunların farklı tesirlerine yer verilmesi gerekmektedir. Bilhassa devlet harcamaları, vergilerle veya borçlanma ile finansa edilmesinde, marjinal tüketim meylli gelir çarpanlarının büyüklüğüne farklı tesir eder. Toplam talep bu çarpanlarla, borç, vergi devlet harcamaları, özel tüketim ve yatırım kemiyetlerindeki değişmelere tabi olarak değişme gösterir. Bu bakımdan borçlanmanın toplam talep üzerindeki tesirinin ne olduğunu görmek için borç verenlerin (kreditörlerin) kimler olduğunu tahlil etmek lazımdır. Çünkü talepteki değişmeler her kredi verene göre farklı olmaktadır. Bu durumda; iç borçlanmada borç verenleri; merkez bankası, ticari bankaları ve halk olarak ayırıyoruz.

1- Merkez Bankası Kredileri: Devlet Merkez Bankası nezdinde borçlanmışsa bir munzam kredi vardır. Çünkü, bu kredi iktisadi dolaşım sahası dışından sağlanmış ve para arzını artırmaktadır. Kredi açılmasında hiç bir özel iktisadi teşebbüs veya şahıs iştirak etmediğinden, tüketim ve yatırımlarda bir azalma olmaz. Borcun Merkez Bankasından temini anında toplam talepte daraltıcı tesir meydana gelmez.

Merkez Bankası kredileri sadece kredi ile finanse edilen devlet harcamaları üzerinde genişletici tesir yapmakla kalmaz, talebi artırıcı tesiri ile özel yatırımları uyarıcı karakteri de vardır. Böyle bir durumda nakdi talebin artışına sebep olur. Nakdi talebin artış büyüklüğü yatırım çarpanıyla tavin olunur.

Merkez Bankasından borçlanmada açıktan munzam bir para arzı husule getirdiği için faizlerin ödenmesinde daraltıcı tesir husule gelmez.

2- Ticari Bankaların Kredileri: Bankaların kredi imkânlarını tayin eden bir faktör de asgari ihtiyat hatleridir. İhtiyat fazlası sadece devletin kredi talebini değil, özel sektörün talebine de tesir eder. Devletin ve özel sektörün Ticari Bankalardan borçlanmasında talep artırıcı tesiri aynı olabilir. İktisadi duraklama ve gerilem zamanlarında ticari bankalardan borçlanma, devletin Merkez Bankasından borçlanmada husule getirdiği "talep uyarıcı" tesiri ölçüsünde etkili olur.

Tam istihdamda bulunan ekonomilerde ticari bankaların kredi açabilme imkânları umumiyetle dardır. Çünkü, kredi için ihtiyat fazlaları özel sektör tarafından önceden talep edilmiştir. Ve ancak bu talebi karşılayacak vusattadır. Böyle olunca da devletin kredi yoluyla harcamalarını artırmamasından meydana gelecek talep artırıcı tesiri yukarıda belirtildiği gibi olmaz.

3- Halktan Borçlanma: Borçlanma halktan olduğu zaman borçlanma miktarına tekabül edecek özel tasarrufların banka sistemin-den çekilmesine sebep olunur. İstikrazları taahhüt etmiş tahvil satın almış kişiler tasarruflarının bir kısmını özel sektörün değil devletin emrine tahsis etmiş olurlar. Bunun üzerine muhtemelen banka mevduatlarında değişme olduğundan bankaların özel ekonomi sahasına açmış oldukları kredi imkânlarında da daralma olur. Hatta özel ekonomi sahasına açtıkları kredileri sınırlar veya daraltırlar. Eğer bankalar yetersiz ihtiyatları ve reeskont imkansızlıkları sebepleri ile kredi imkanlarını artıramıyorlarsa, halktan borçlanan devletin özel mevduat sahiplerine nazaran mevduatları arttığı görülür. Bunun için gerekli ihtiyat fonlarında artma icap eder. Banka bu ihtiyat fonlarını artırmak için özel ekonomi sahasında açmış olduğu kredileri daraltmak zorunda kalır. O halde devletin kamu borçlanması ile özel yatırım imkanlarını daraltacağı sonucuna varılır. Kamudan borçlanmanın toplam talep tesirini tam olarak hesaplamak için azalan özel yatırımların daraltıcı tesirini ve kredi ile finanse edilen devlet harcamalarının genişletici tesirini hesap edip mukayese etmek lazımdır. Acaba borcun itfası anında talep nasıl olur? Bu soruya tam cevap verebilmek için itfanın hangi ödeme vasıtaları ile yapıldığına bakmak icap ettiği gibi, borç verenlere göre de ödemenin değişik tesirlerini gözden kaçırmamak gerekir.

E- Borç İtfasının Tesirleri

1) İtfa vasıtalarının tedariki farklı kaynaktan oluşu sebebiyle toplam talep üzerinde daraltıcı tesiri de farklı olur. Bugün devlet borcunun itfaşı için kamu varlığının satışa çıkarılmasının pratik değeri kalmamıştır. İtfa daha ziyade para arzının artırılması ve vergilerle olmaktadır. Devletin borç itfası için para arzını artırması, banknot basını ve sikke darbı, Merkez Bankası kredileri ve borçların monetizasyonu yolları ile olmaktadır.

Banknot basını ve sikke darbı ile Merkez Bankası kredilerinin artırılması arasında toplam talep üzerinde farklı tesir yoktur. Çünkü, her iki durumda da ekonomiden mubadele vasıtası çekimi olmaz.

İtfa vasıtaları vergilerle temin edilirse, toplam talepte daraltıcı tesir husule getirilmiş olur. Çünkü, özel sektörün satın alma gücü kamu sektörüne intikal ettirilmiştir. Daraltıcı tesirin ölçüsü, marjinal tüketim meylinin yüksek olup olmamasına bağlı olarak değişir. Marjinal tüketim meyli katsayısı farklı gelir seviyelerinde farklı farklı olduğundan verginin tahsil edildiği gelir gruplarına göre de toplam talepte daraltıcı tesir farklı olur.

İtfa vasıtası olarak kullanılacak verginin temin şekline, yani vergi çeşidine de bağlı olarak toplam talepte farklı tesir hasıl eder. Meselâ, unumi bir harcama vergisinin tesiri artan oranla gelir vergisi tesirinden daha fazladır.

Borç itfaı yapılırken kullanılan vasıtaların temini esnasında husule gelen talep azaltıcı tesiri ile itfa yapıldıktan sonra ödenmesi tesirlerini birbirinden ayırmamız gerekmektedir.

2) İtfa vasıtalarının ödenmesi tesiri: Merkez Bankasından temin edilen kısa vadeli kredilerle borç itfası yapılmışsa bu kredilerin geri ödenmesinden özel sektör müteessir olmaz. İtfanın hacmi kadar para piyasadan çekilmiş olacağı için itfanın daraltıcı tesiri nihai olarak vuku bulur.

Ticari Bankalar nezdinde yapılan ödemelerde bu bankaların ihtiyatlarını yükseltir. Dolayısıyla kredi potansiyelleri artar. Ticari Bankalar yeterli ölçüde olan kredi taleplerini karşılayabilecekleri için özel ekonominin yatırım inkânı artar. Bu sebeple de toplam talepte genişleyici tesir husule gelir. Ekonomi tam istihdam durumunda ise fiyatların yükselmesini tahrik eder. Yalnız toplam talep üzerindeki net tesire bakmak icap eder. Toplam talep üzerindeki net tesir, itfa vasıtaları daraltıcı tesiri ile bu genişletici tesirin müsbet veya menfi farkıdır.

Halka ödeme halinde fert ve özel teşebbüs arasında ayırım yapmak icab eder. Ferde ödenen meblağlar, umumiyetle tekrar gelir getirici sahalara yatırılır. Çünkü, fert denilince hatırıma ev halkı reisi gelmektedir. Ev idaresinde; tüketim harcamalarının servet azaltıcı tarzda olmasına antipati duyulmaktadır. Servet ve gelir kaynağı daima korunmak istenir. Böylece itfa vasıtası özel yatırıma çevrilir. Bu gibi özel yatırımlarda umumiyetle vergilerin daraltıcı tesirini aşan bir genişletici tesire sahiptirler. Net tesir, ticari bankalarda olduğu gibi genişletici ve daraltıcı tesirleri hesaplıyarak ortaya konulur.

Geri ödemeler teşebbüslere yapılıyorsa aynı şekilde bir tüketim artışı beklenmez. Ekonominin durumuna bağlı olarak toplam talep üzerinden tesiri farklı olur (18).

Konumuzun ağırlıklı yanı dış borçlar ve Türkiye'nin dış borçları olduğu için iç borç konusu üzerinde daha fazla durmayacağız. Gelecek bölümlerde dış borç konusu ele alınıp bugünkü dış borç durumu milletlerarası mali müesseseler ve kredi imkânları, borçların temini ve itfası gibi meseleler üzerinde durulacaktır.

(18) WITMANN, Walter, Ibid., s.18-21.

BÖLÜM II

DIŞ BORÇ PROBLEMLERİ VE GÖRÜŞLER

A- Takdim

Bu çalışma kalkınan Türkiye'nin uzun dönemde ekonomik yardım ihtiyacının ve (kalkınmada ihtiyaç duyduğu) kalkınması için kaçınılmaz olan dış borcun miktar ve şartlarının ve tesirlerinin ne olduğu konusunda bir araştırmadır. Bu konularla ilgili hatırıma üç soru gelmektedir. 1) Dış borçlar hangi iktisadi şartlarla ilgilidir? 2) Bu şartların icap ettirdiği tahlil nasıl yapılmalıdır ki karar organlarına dış borçların şartları ve devrelerini tayin etmede yardımcı olunsun? 3) Borç servisi güçlükleri ve bu güçlüklerin kaynakları milletlerarası sermaye akımlarından istifade edilerek nasıl giderilebilir. Milletlerarası sermaye akımlarına yön verilmesi mümkün müdür ve yönlendirme nasıl olmalıdır? Bu çalışma yukardaki soruları cevaplandırma üzerinde yapılmaktadır. Borç kavramı konusunda önceki bölümde durulmuştu. Bununla birlikte borç kavramını oluşturan verilerin izahı ve gelecekte bu verilerin alacağı durumun tahmin ve tahlili yapılacaktır. Mamafih, borç servisi güçlüklerini ve bu güçlüklerin sebep ve hacimleri müzakere edilirken borç şartlarının uygunluğu üzerinde tavsiyeler yapılmaktan kaçınılacaktır. Ayrıca milletlerarası toplulukların kalkınmada mali uygulamalarla sermaye arz eden ülkelerin standardlaştırılmış risk ölçüleri ve borç vermede uygun olacak kabul şartları üzerinde durulmayacaktır.

Bilindiği gibi, Birinci Dünya Harbinden sonra milletlerarası sermaye akımları değişik şekillerde olmaktadır. Bu sermaye akımları hibe şeklinde olduğu gibi değişik vadelerde, ödeme şartları, faiz ve diğer yüklerinde de farklılıklar gösteren borçlardır. Kısa vadeli borçlanmada piyasa avantajından istifade edilerek ödeme şartlarının daha uygun olması sağlanabilmektedir. Diğer taraftan borç veren ülkeler içinde kısa vadeli borç vermeler kendi iktisadi şartları icabı daha uygun olmaktadır. Borç şartlarında katılık borçlanan ekonomi üzerinde borcun daha uygun şekilde kullanılmasına mani olduğu için borç baskısı daha ağır olur. Uzun vadeli borçların diğerlerine üstünlüğü, kalkınmakta olan ülkeler için münakaşa konusu olmaktadır. Kalkınmakta olan ülkeler uzun devre zarfında dış sermaye ithaline ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durumda da sağlanan uzun devreli borçların daha güvenli olduğu görülmektedir.

Milletlerarası sermaye akımlarında önemli yer tutan dış borçların şartlarında zamanla ağırlaşma olduğu görülmektedir (1). Yakın geleceğin şartlarında da bu durumun devam edeceği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte dış borçların artması ve borç servislerinin yükünün çoğalması, her zaman borçlanan ülke için büyük zorluklar hasıl edeceği sonucuna varılamaz. Borç ödemeleri ve servis karşılıkları borçlanan ekonominin iktisadi imkanlarında elde edilen gelişme ile mukayese edilmelidir.

B- KONUYA GİRİŞ

a) I. Dünya Harbinden Günümüze Kadar Dış Sermaye Akımlarına Genel Bakış

Bir ülkenin iktisadi imkânlarının gelişmesi ve ekonomisinin büyümesinden ne anlaşılmaktadır? Bu durumun değerlendirilmesinde i-tirazsız kabul edilebilecek bir ölçü var mıdır? Kantitatif tahlilin ve uygulamaların bu konuda değeri ne ölçüdedir? Aynı zamanda özel firmaların borçlanması ile kamu iç borçlanma limitlerinin tayininde ki esaslar dış borçlanma limitlerinin ve şartlarının tayininde de uygulanabilir mi? İç kamu borçlarının uygulanmasında tatbik ediler kaideler ve ölçüler geliştirilmiştir. Fakat bir çok iktisatçı toplam borç ve borç servis yüklerinin ekonomiye baskısı ile toplam hasıla arasında bir paralelliğin kurulmasını uygun görmemektedirler. Bununla birlikte borçlanmada bu paralelliği esas almakta fakat bu usulün kullanmada değerlendirilmesini sınırlı olması lüzumuna da işaret etmektedirler (2). Durum böyle olunca şöyle bir soru hatıra gelmektedir. Bu paralelliği kurmada hangi noktada veya seviyede sağlıklı olunacağı ve ne zaman borç miktarındaki artmanın fazla ve tehlikeli olacağı tayinidir. Bu bakımdan dış borçlanma limitleri halen çözülmemiş bir mesele ve komplike bir konudur. Borçlu devletin iç borçlar konusunda sahip olduğu imkânlar ve kullandığı metodlar dış borç için geçerli değildir. Meselâ; iç borç yükünün azaltılması enflasyonla mümkün olmasına rağmen dış borçların yükünü daha da artırmaktadır. Borçlu ülke borçlarının ödenmesinde büyük ölçüde elindeki

(1) Bu konuda bkz:AVRAMOVIĆ, "Economic Growth and External Debt", s. 4 ve Volume II, Chapter II, ve III; Report of the Commission on International Development, LESTER B. Pearson ve diğerleri, "Partners in Development", Praeger Publishers New York, Washington, London 1969, s.73-79.

(2)AVRAMOVIĆ, "Economic Growth and External Debt", The John Hopkins Press, Baltimore, 1964. s.30-40.

yabancı paraya dayanmaktadır. Ülke parasıyla elde ettiği gelirleri dış borç ödemede kullanması büyük transfer problemlerine sebep olmaktadır. 1920 lerden beri bu problem bir çok iktisatçı tarafından münakaşa edilmiştir (3).

İkinci Dünya Harbinden sonra sanayileşmiş ülkelerden sermaye çıkışları ve ithalat hacminde artışlar oldu. Fakat iktisaden geri kalmış ülkelerin kalkınma meseleleri halen bir çok bakımlardan çözülmemiştir. Türkiye bu memleketler arasında yer almaktadır. Kalkınma meselesi münakaşa edildiğinde dış borçlanma meselesi ortaya çıkmaktadır. Kalkınmakta olan Türkiye'nin sermaye ihtiyacı dış borçlar ve dış borç servisleri güçlüklerini birlikte getiriyor. Buna ilâve olarak batı dünyasında 1930'ların büyük iktisadi buhranına kadar milletlerarası iktisadi münasebetler klâsik iktisadın genel ekonomik denge fikri düzenine dayandırılmıştı. İç ekonomik düzenlemelerde olduğu gibi milletlerarası ekonomik düzenlemelerde de kaynakların verimli dağılımı talep ve arzın serbest piyasada düzenlenmesiyle mümkün olacağı fikri hakimdi. Milletlerarası ticarete istihsal faktörlerinin sınırlı mobilitesinin kaldırılmasında müsbet tes elde edileceği fikri benimsenmiş, ve tatbikatta bu yolda uygulamalar yapılmıştır. Fakat durum klasik ekonominin izah ettiği gibi olmamıştır. 1930'ların temel görüşlerini ve kaidelerini sarsan bir şok olarak görülen iktisadi buhran, bilinen çarelerin yetersizliğini ortaya koydu. Devletlerin ekonomiye müdahalesi, ihtiyacın bir neticesi olduğu kabul edildi. İktisadi sistemin iyi çalışması için büyük işletmelere ve organize edilmiş işçi teşekküllerine 1950-1960 larda aktif devlet müdahalesi uygun görüldü. Tekel ve yarı tekellerin millileştirilmesi Avrupa'da çözüm yollarından biri olarak kabul edildi. Devlet müdahalesi 1977'lerde A.B.D.'de de enerji probleminin çözülmesi gibi bazı problemlerin çözümünde de münakaşa edilmeye başlandı. Çok daha önceleri Türkiye'de olduğu gibi, rekabet eden çok sayıda küçük tarım işletmelerinin hakim olduğu zirai ekonomi bünyesine sahip ülkelerde organize edilmiş sanayi işletmelerinin, monopollerin ve işçi kuruluşlarının ücretleri yüksek seviyede tutabilmesi karşısında üretimde arzın ayarlanması kolay olmuyordu. Bundan dolayı ziraat için fiyat desteklemeleri ve sübvansiyonlar Avrupa ve A.B.D.'de olduğu gibi Türkiye'de de ziraatın sınırlı rekabet durumunu iyileştirmek içindi. Yerli ziraatı ve sanayii himaye için alınan tedbirler

(3) AVRANTOĞ, Ibid., s.20-25.

serbest piyasa rekabet avantajlarını kaybettirip ekonomik olmayan düşüncelerle hareket edildiği de görüldü. Bilhassa bu durum 1970 lerde Güney Amerika ve Japonya'da milletlerarası ticarete yer almak için tatbiki konuldu (4). Sosyalist ülkelerde zaten geniş bir şekilde piyasa ekonomisi uygulanması söz konusu değildir.

Milli ekonomilerde klâsik model gittikçe geçerliliğini kaybetmesine rağmen, milletlerarası iktisadi sistemde ve iktisadi ilişkilerde laissez-faire prensibinin uygulanmasına devam edildi. Halen mevcut kanaate göre, millerarasındaki iktisadi ve mali kaynakların dağılımında, bir topluluktaki farklı sektörler arasındaki kaynak dağılımının optimal ölçüde olmasında aranan hususların geçerli olduğu kanaati vardır. Milli piyasaya göre milletlerarası piyasanın tam rekabet şartlarına daha uygun olduğu fikri yaygındır. Üretim faktörlerinin hareketliliğinin sınırlı olması ve yalnız mal ticaretinde serbestliliğin bulunması kaynakların dağılımında optimizasyonu sağlamak için yeterli olmamaktadır. Bu sebeple laissez-faire milletlerarası iktisadi ilişkilerde de geçerli olmamaktadır. Çünkü serbest hareketlilik teorisine dayanan faktör fiyatları eşitliğinden hareket edilerek milletlerarası mal ve hizmet ticaretine devam edilmesine rağmen ülkeler arasında iktisadi farklılıkların gittikçe büyüdüğü görülmektedir. Milletlerarası ticaretin "Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi" inden kaynaklanarak yapılması, bugün bu teoriye yapılan tenkitlerle birlikte az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere nazaran daha avantajsız olduğu da tenkitleri kuvvetlendirmiştir. Teorinin geliştirilmiş şekli olan "Heckscher-Ohlin Teorisi" de tenkitlere uğramıştır (5).

1940'ların sonlarında vukua gelen dış ticaret zorlukları ve harbin husule getirdiği yıkıcı ve ayıracı kuvvetlerin menfi tesirini gidermek maksadiyle Bretton Wood müesseseleri kuruldu. Sabit döviz kur sistemi, oldukça serbest yürüyen milletlerarası ticaret, ülkeler dahilinde toplu sözleşmeler ve tam istihdamı temin edici sosyal politikalarla uyum göstermiyordu. 1960-70 yılları arasında elde edilen tecrübe ile IMF'nin yeniden düzenlenmesine ve dünya para sisteminde reform yapmaya gerek duyuldu. Ayrıca, Avrupa memleketleri guruplar olarak dış ticarete pazarlık güçlerini artırmak is-

(4) BAGAİ, Main, "Foreign Assistance and the New International Economic Order", The Pakistan Development Review, Volume XVI, Summer 1977, No: 2, s.126-139.

(5) SEYİDOĞLU, Halil, "Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama", Turhan Kitabevi, Ankara, 1978, s.67-89.

tediler. Mamafih bu sistemde de sadece bir kaç ülkede sanayi gelişmiş buna rağmen mali merkezlerde ekonomik gücün temerküz ettiği görülmüştür.

1940'lardan sonra kalkınmış ülkelerin siyasi güven içinde olmalarından dolayı dünya iktisadi düzeni ilgilerini çekmiyordu. Kalkınmış ülkelerin arasında ticaret büyük oranlarla gelişme gösteriyor ve onların kendi içlerindeki bağımsızlığı, kalkınan ülkelerle olan ticaretlerindeki bağımsızlığından daha önemli görülüyordu. Yüksek ücretler sonucu ticarete para hacminin büyük olması ile birlikte üretim hacminin düşük olması üretim ve ücretlerin düşük olmasına işaretler. Çok sayıda sanayileşmiş ülkeler arasında kendi temel meselelerin çözümünde anlaşma 1975'lerde para reformunu gerektirdi. Dünya ekonomisinde önemli yeri olan az sayıda kalkınmış ülkenin ekonomik pozisyonlarına uygun milletlerarası ekonomik düzenin ortaya koyduğu müesseselerin kalkınmakta olan ülkeler üzerinde tesiri olmaktadır. Milletlerarası iktisadi organizasyon ve müesseselerin, kalkınmış ülkelerle kalkınmakta olan veya az gelişmiş ülkelere sağladığı fayda bakımından bir dengenin olduğu söylenemez. Bugünkü dünya ekonomik sisteminin bazı boyutları kalkınan ülkeler açısından kolayca kabul edilir özellikte değildir. Çünkü: a) Kalkınan ülkelerin ihraç malları gıda ve sanayii hammaddeleridir. Bu malların dünya piyasalarında fiyat dalgalanmalarını önleyici tesirli organizasyonları ve anlaşmaları yoktur. Ayrıca kalkınan veya az gelişmiş ülkelere hammadde ve ihraç malı üreticilerini koruyan tesirli müesseseler olmadığı gibi, sanayi manüellerine karşı bu maddelerin fiyat düşmelerini önleyici teşekküller ve milletlerarası anlaşmalar da yoktur. b) Milletlerarası para sisteminin fonksiyonu icabı yaptığı para muameleleri ile dünya mali kaynaklarının ülkeler arasında uygun dağılımını sağladığı da söylenemez. Gerçi tam rekabet şartlarında dünya mali piyasalarında kredi temin edemiyen ülkelere kredi temini için teşebbüsler yapılmıştır. Ve bu konuda bazı prensip kararlarına varılmıştır. Fakat halâ milletlerarası kredi mekanizması ve müesseselerinde kalkınmış ve rezerv para sahibi ülkelere kredi sağlama imkânının devan ettiği görülmektedir. Yalnız 1976 da sistemde, altın satışlarından dolayı sağlanan yüksek kârlar sebebiyle kısmî bir değişmeye gidilmesi zorunlu görüldü. Milletlerarası para sisteminin operasyonlarından sağlanan kazançların büyük bir kısmı, ya dolar ve sterlin gibi rezerv paraların kullanılması veya IMF'nin kota dağılımına bağlı olan "Özel çekme hakları" (SDR)'ler sebebiyle kalkınmış ülkeler tarafından elde edilmektedir. Bu kazançlar,

dünya topluluğundan sağlanan imkânlardır. c) Teknoloji, büyük ölçüde az sayıda ülkede konsantre edilmiştir. Veya çok az sayıda çok uluslu şirketlerin elindedir. Bu sebeple teknolojiye ödenen bedel içerisinde tekel rantı da vardır. Aynen toprak ve tabii kaynak rantında olduğu gibi teknolojinin kıtlığı çok kere toprak ve tabii kaynak kıtlığı yerine kaim olmaktadır. Üretimde, üretim faktörlerinde kıt olan toprak ve tabii kaynak kıtlığı teknolojik imkânlardan istifadeyi zorlamakta neticede teknolojiye rant ödenmektedir.

Kalkınmakta olan ülkeler, ya teknolojinin ürünlerini veya teknolojinin kendisini satın almaktadırlar. Kalkınmış ülkelerde iyi gelir dağılımının verdiği imkânlarla teknoloji için yeterli yatırım yapabilmektedir. Teknolojiden istifade ederek daha yüksek gelir elde edilmekte, yüksek gelirle de daha büyük hacimde yatırım yapabilmekte, yatırımdan sağlanan fayda-artık değerle teknolojik gelişme gerçekleşmektedir. Teknoloji → Gelir → Yatırım → Teknolojik Gelişme İmkânı → Gelir şeklinde kalkınma ve büyüme süreci devam etmektedir. Teknolojinin verimini kullanan az gelişmiş ülkeler teknolojinin gelişmesi için bir bedel ödemektedir. Kalkınan ülkeler teknoloji ürünü ve teknoloji kullandığı gibi kalkınmakta olan ülkeler de kullanmaktadırlar. Kalkınan ülkeler teknoloji için kalkınmış ülkelere ödeme yapmakta, onların gelir artışına vesile olmaktadır. Çünkü, kullanılan teknoloji kalkınmakta olan ülkelerin teknolojisi değil kalkınmış ülkelerin meydana getirdiği teknolojidir. Ayrıca, kalkınmakta olan ülkeler üretimde teknolojinin payı olan rantı da ödemektedir. Nihai olarak kalkınmakta olan ülkelere kaynak transferi yapılmaktadır. d) Dünyanın tabii kaynaklarının büyük bir kısmı kalkınmış ülkelerin kontrolü altındadır. Büyük kıtalarda bulunan ülkeler başlangıçta nüfuslarına oranla tabii kaynakları fazla olan ülkelerdir. Bugünkü sistem icaplarına göre dünyanın nüfusunun büyük kısmı yaşama şartları için yeterli olmayan toprak ve diğer tabii kaynaklara bağlı olarak yaşamaktadır. Emek faktörünün üretimde yer alması ve verimli olması maharet ve organizasyonun gelişmiş olmasına bağlıdır. Sermayenin teşekkül etmesi, temel ihtiyaçları karşılayacak hacimden fazla üretimle mümkün olduğu için az gelişmiş ülkeler bu imkâna yeteri kadar sahip değillerdir.

İktisadi kalkınma gayri safi milli hasılanın (GSMH) büyüklüğüne ve bu hasıladan yatırıma ayrılan paya bağlıdır. Bu oran az gelişmiş ülkelerde düşüktür. Aşağıdaki Tablo: 2.1'de bu durumu göstermektedir.

TABLO: 2.1

Az Gelişmiş Ülkelerde Gayri Safi Sermaye Birikiminin
GSMH İçindeki Payı (% olarak)

Gelir Grubu	1960-1962	1967-69	1973-75
Düşük	13,2	14,4	14,4
Düşük orta	14,7	16,6	20,4
Orta	17,5	18,4	23,2
Üst orta	18,3	18,8	21,5
Yüksek	20,1	23,3	23,8
Türkiye	-	16,7	22,16
Az gelişmiş ülkeler	16,3	18,3	20,5

KAYNAK: World Industry, s. 287 ve Türkiye İstatistik Yıllığı, 1977, Maliye Bakanlığı Aylık Ekonomik Göstergeler 1978.

Az gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı da ele alındığında kalkınma hızının yeterli oranda olması için yatırımın GSMH'nin en az % 25 veya daha fazla olması gerekmektedir ki, iktisaden kalkınmış ülkelere ulaşılabilsin. Tablo'da kalkınma çabası içinde olan ülkelerde sermaye birikiminin oldukça düşük bir seviyede artış gösterdiği görülmektedir. Sermaye birikimi, gelir seviyesi düşük olduğu için iç kaynaklardan yeterli ölçüde temin edilememektedir. Gayri safi yatırımların finansman kaynağı aşağıdaki 2.2 nolu tabloda görüldüğü gibi iç tasarruflarla dış kaynaklar arasındaki dağılımından meydana gelmektedir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere az gelişmiş ülkelerde milli gelirden ayrılan düşük bir payla yatırım sağlanmaktadır.

TABLO: 2.2

Az Gelişmiş Ülkelerde Yatırımların Finansmanında İç ve Dış Kaynak
Oranı (% olarak) 1960-1973

Gelir Grubu	İç Tasarruf	Dış Kaynak	Toplam
Düşük	41.8	58.2	100
Düşük orta	67.5	32.5	100
Orta	80.0	20.0	100
Üst orta	85.6	14.4	100
Yüksek	155.5	-55.5	100

KAYNAK: World Industry, s.289.

Tablodan anlaşıldığı gibi az gelişmiş ülkeler kalkınma ihtiyaçları için gerekli olan dış finansmanı yüksek gelirli kalkınmış ülkelerden temin etmek durumundadırlar. Az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için milletlerarası sermaye akımlarının mutlak miktarı önemli olduğu kadar bu akımlara konu olan borçlanma şartları da önemlidir. Az gelişmiş ülkeler borçlanmada sermaye piyasasının durumunu, sermaye akımında ülke içi ve ülke dışı faiz oranlarını, sermaye gelir oranlarını, sermayenin memleket ekonomisindeki husule getireceği gelir ve istihdam şartlarını göz önüne almak zorundadırlar. Bütün bu ekonomik şartlara ilâve olarak siyasi şartların icap ettirdiği tercihleri de ihmal etmemek lâzımdır. O halde sermaye arz ve talebinde bu faktörler müessir olduğu için borçlanan ve borç veren ülke, kuruluş ve fertler için müşterek optimal borç yükünün tesbiti ve ona göre borç akitleri yapılması tabidir. Fakat bunu sağlamada yukarıda konu edilen sebeplerle, güçlük vardır. Borç veren kalkınmış ülkelerin sayı bakımından az ve guruplaşmış olmaları; buna rağmen sermaye talebinde bulunan, borçlanmak isteyen ülkelerin çokluğu ve birlikte hareket edememeleri daima kalkınan ülkelerin aleyhine kalkınmış ülkelerin şartlarına uymaya zorlamaktadır.

Kalkınmakta olan ülkelerin borçlanma güçlükleri ve problemlerini daha iyi görmek için bugünkü milletlerarası mali sisteme ve mali kuruluşlara da göz atmak icab etmektedir.

b) Günümüzdeki Milletlerarası Mali Sisteme Kısa Bir Bakış

Kalkınmada ülkenin kendi öz kaynaklarına dayanmak normal ve sağlam yol olmasına rağmen az gelişmiş ülkelerin bu imkânının sınırlı olması onları dış kaynak temin etmek durumunda bırakmaktadır. Dış kaynakların temin şartları ve miktarı az gelişmiş ülkeler için önem arz ettiği şüphesizdir. Az gelişmiş ülkelere yapılan kalkınma yardımları ve borçların miktar ve şartlarında çok farklılık vardır. Son senelerde kalkınma yardımlarının azaldığı, yardım şartlarının ağırlaştığı, özel kredilerde bir yükselme görülmesine rağmen borç servislerinin nisbet olarak arttığı görülüyor (6). Tablo: 2.3; 2.4 ve Tablo: 2.5 bu durumu bize göstermektedirler.

(6) Financial Industrial Development, UNIDO, June 1978.

TABLO: 2.3

Kalkınmış Ülkelerden Az Gelişmiş Ükelere Yapılan
Toplam Sermaye Transferleri (Milyon Dolar)^x

Yıllar	Resmi	%	Özel	%	Toplam
1962-65	24.114	(65.2)	12.923	34.8	37.037
1966-69	27.724	(56.5)	21.388	43.5	49.112
1970-73	30.433	(46.7)	34.630	53.3	65.063
1974	14.717	(52.5)	13.266	47.5	27.938
1975	17.951	(44.9)	21.962	55.1	39.913

KAYNAK: OECD, Development Assistance Review, 1968-1971

OECD, Development Cooperation Review, 1972-73, 76.

(x) ALPER, Cem, "Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma",
Ankara İ.T.İ.A., yayın No: 106, Ankara, 1977, s.8.

TABLO: 2.4

Kalkınan Ülkelerin 1970 ve 1973-77 Yılları Arasında
Bütün Kaynaklardan Temin Ettikleri Net Sermaye Miktarları
(Yüzde Olarak)

	1970	1973	1974	1975	1976	1977
A	48.2	38.5	46.3	38.1	35.4	30.6
B	51.9	61.4	53.8	62.0	64.6	69.3
Toplam ödeneler (Milyar Dolar)						
	16.7	30.8	33.0	51.2	52.9	63.9

A= Resmi Kalkınma Yardımları

B= Garantisiz Sermaye Yardımı

KAYNAK: Development Cooperation Review, (Paris OECD), 1978,
Tablo: A.1, p.189.

TABLO: 2.5

^x Üyelerinden Kalkınmakta Olan Ükelere 1964-66 Ortalamaları ile 1966 ve 1977 Yılları Sermaye Akım Kompozisyonunun Karşılaştırılması

Kategori	1964-1966		1976		1977		Toplam %	GNP'ye Göre %	CNP'ye Göre %
	Milyon Dolar	Yüzde	Milyon Dolar	%	Milyon Dolar	%			
Resmî Kalkınma Yardımı	5.913	58.7	1366.5	33.5	14.689	0.33	29.7	0.31	0.31
Diğer Resmi Mali Akımlar	234	2.3	3.305	8.1	3.319	0.08	6.7	0.07	0.07
Özel Mali Akımlar	3.928	39.0	22.417	55.0	29.988	0.54	60.6	0.51	0.51
Özel Gönüllü Kuruluşların Yardımları	-	-	1.355	3.3	1.489	0.03	3.0	0.03	0.03
Toplam	10.075	100.0	40.742	100.0	49.492	0.98	100.0	104.0	104.0

KAYNAK: World Industr. Since 1960: Progress and Prospects, s.292, United Nations Industrial Organization, United Nations New York, 1979.

(x) DAC (Development Assistance Committee) yardımları, OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) kaynaklı yardımlardır.

Tablolardan görüldüğü gibi 1970 ve 1977 yıllarında kalkan ülkelere sermaye akını dört katından fazla artış göstermiş ve yıllık artış hızı % 22'yi bulmuştur. Yalnız 1973-77 yılları arasında DAC'ın hissesi büyük düşme göstermiştir (bakınız Tablo: 2.8). 1977 yılında kalkan ülkelerin dış mali kaynağının % 88'ini DAC tan temin etmesine rağmen bu pay 1977 de % 68'e düşmüştür. Bu düşme bilhassa petrol ihraç eden ülkelerin (OPEC)'in kalkınmakta olan ülkelere ait kredi payındaki yükselmesinden ileri gelmektedir (7).

DAC'ın mali akıma iştirakının resmi kalkınma yardımları (Official development assistance 'ODA') bölümü 1964-77 yılları arasında bir katı fazlalaşmasına rağmen reel olarak ancak % 3'lük bir artış göstermiştir. Enflasyon hesaba alındığında bu durum ortaya çıkmaktadır. Hatta ODA'da 1977 yılında % 0.3'lük bir düşme de görülmüştür.

Bugün dünyada mali sistemi etkisi altında bulunduran iki önemli faktör kombinezonu vardır: 1) İktisaden kalkınmış ülkelerde likid fazlasının özel bankalarda toplanması, 2) Ekonomilerde yüksek oranlarda enflasyonun devam etmesidir. Bu durum milletlerarası mali sistemi çok nazik ve krize müsait bir duruma sokmaktadır (8). Dünyada ekonomilerin birbirleri arasındaki bağımlılığın büyümesi, batı ve doğu ekonomilerinde olduğu gibi 3. Dünya ekonomilerinde de yatırımların gerçekleşmesini zayıflatan belirsizlikler husule getirmektedir.

Geçmişteki enflasyonların tesiriyle daha da kuvvetlenen durgun bir büyüme oranı hüküm sürmekte ve bütün bunlar kalkınmış ülkelerin kendi kendilerini koruma temayülünü kuvvetlendirdiği için de genel bir durgunluğa sebep olmakta ve kalkınmakta olan ülkelerin kalkınmasını geri bırakmaktadır. Fiyatlardaki gelişme ve enflasyon oranı Tablo: 2.9'da görülmektedir. Tablodan anlaşılabileceği gibi 7 sanayileşmiş ülkenin (A.B.D., Japonya, Batı Almanya, Kanada, Fransa, İtalya, İngiltere) tüketici fiyatları 1972-77 yılları arasında yılda ortalama % 10 artış göstermiştir. Halbuki 1960-70 yıl-

(7) UNIDO, World Industry Since 1960: Progress and Prospects Special Issue of Industrial Development Survey for the third General Conference of UNIDO New York, 1979, s.290.

(8) UNIDO, Industry 2000 New Perspectives, New York 1979, Chapter 5, International Financial Flows, s.107.

ları arasında bu oran % 3.6'dır. Aynı zamanda bu 7 ülkede imalat kapasitesindeki değişmelerin değerlendirilmesinden de anlaşıldığı gibi 1966-74 yıllarına göre 1977 aleyhte olmaktadır. Fiyatlardaki yükselme, kaynakların tam değerlendirilmemesi, koruma tedbirleriyle birlikte yavaş ekonomik büyümeyi gerektirdiği için durgunluk içinde enflasyon meydana gelmektedir.

TABLO: 2.6

Belli Başlı Yedi Sanayileşmiş Ülkede
Enflasyon Oranlarının Dağılımı 1960-1977
(% Olarak)

Ortalama	Vasatı Oran	Enflasyon Dağılımı
1960-1970	3.6	1.5
1972	5.3	1.1
1973	8.6	1.9
1974	14.5	5.4
1975	12.9	5.5
1976	10.0	4.5
1977	9.8	4.5
1972-1977	10.2	3.3

KAYNAK: UNIDO, Industry 2000 New Perspectives, New York, 1979
Chapter 5, Tablo: 5 (1)'den.

Diğer taraftan para paritelerinde aşırı derecede istikrarsızlık ve faiz oranlarında değişme görülmektedir. Tablo: 2.9 ve Tablo: 2.10'da sırasıyla bu durum görülmektedir.

TABLO: 2.7

Amerikan Dolarına Göre Belirli Sanayileşmiş Ülkelerin
Para Hadlerindeki Değişmeler İndeksi
1975-1978 (1975'in İlk Üç Ayında =100)

	DM	SwFr	Yen	FrFr	Stg	İtal.Lir.
1975 (1. çeyrek)	100	100	100	100	100	100
1975 (2. çeyrek)	99.3	98.9	100.2	105.0	97.3	101.4
1975 (3. çeyrek)	91.6	93.5	98.4	98.4	89.1	96.0
1975 (4. çeyrek)	90.0	94.0	96.6	66.8	85.4	93.8
1976 (1. çeyrek)	90.8	96.6	97.0	94.2	83.6	83.8
1976 (2. çeyrek)	91.4	99.8	98.0	91.1	75.6	74.1
1976 (3. çeyrek)	92.3	100.5	100.7	87.3	93.8	78.0
1976 (4. çeyrek)	97.1	101.8	99.8	88.2	69.1	73.9
1977 (1. çeyrek)	97.6	98.9	102.7	86.0	71.7	72.2
1977 (2. çeyrek)	99.0	99.1	106.5	86.5	71.9	72.0
1977 (3. çeyrek)	101.3	103.9	110.1	87.6	72.6	72.2
1977 (4. çeyrek)	105.2	114.2	118.7	88.6	76.0	72.7
1978 (1. çeyrek)	112.6	139.2	123.5	90.1	80.6	74.0
1978 (2. çeyrek)	112.8	130.0	132.9	93.0	76.7	74.0
1978 (3. çeyrek)	116.4	148.8	152.2	97.6	80.8	76.1
1978 (4. çeyrek)	124.8	153.2	154.0	99.6	83.0	76.6

KAYNAK: Beynelmilel Malî İstatistikler, IMF, April 1979.

TABLO: 2.8

Avrupa Parası Mevduat Hadleri, Ocak-Aralık 1980

1980												
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	May.	Haz.	Tem.	Ağus.	Eyl.	Ekim	Kas	Aral.
A.B.D. doları												
6 ay için	7.62	7.62	7.81	7.87	8.44	9.19	8.81	9.25	9.69	11.87	11.87	12.31
20 ay ay	7.87	7.94	8.00	8.00	8.56	9.19	9.00	9.25	9.69	11.87	11.62	12.00
Batı Alman markı												
6 ay için	3.00	3.19	3.31	3.44	3.56	3.50	3.75	3.62	3.62	3.56	3.94	3.69
20 ay için	3.19	3.19	3.31	3.50	3.69	3.69	4.00	3.87	3.75	3.75	4.12	3.81
İsviçre Frankı												
6 ay için	2.00	1.00	1.25	1.44	1.87	2.19	2.19	1.19	1.31	0.62	1.44	0.62
Sterlin												
6 ay için	7.25	8.12	8.00	10.37	11.12	12.00	11.25	11.75	13.00	12.62	14.06	13.25
20 ay için	7.56	8.37	8.31	10.37	11.81	12.12	11.50	11.75	12.75	12.87	13.87	13.00
Fransız Frangı												
6 ay için	13.37	12.00	9.37	9.75	9.75	10.37	9.87	9.37	10.25	10.00	9.31	9.87
20 ay için	13.37	12.00	9.87	10.37	10.50	11.00	10.50	10.00	10.25	10.87	10.37	10.25
Japon Yeni												
6 ay için	3.31	3.25	2.56	2.87	3.31	3.62	2.31	2.81	3.12	3.31	2.37	1.87
20 ay için	3.50	3.50	3.62	3.81	3.94	4.12	2.87	3.25	3.25	3.31	2.14	2.19

KAYNAK: World Financial Markets, Morgan Quaranty Trust Company of New York UNIDO, Industry 2000 New Perspectives, s.110.

Belli başlı piyasa ekonomisinde sanayileşmiş ülkelerin ekonomik sıhatliliğine tesir eden faktörler milletlerarası mali sistemde esaslı değişiklikler husule getirdiği. Tablo 2.9'da görüldüğü gibi ülkelerin dünya resmi rezerv paylarında değişme oldu. 1960 da 11 sanayileşmiş ülke grubu IMF üye rezervinin % 77'sini elde tutarken 1977 yılında % 50'si kadar tutmaya başladı.

TABLO: 2.9

1960 ve 1970-1977 Yılları Sonunda
Onbir Sanayileşmiş Ülkenin Rezerv Dağılımları
(SDR Olarak Milyar)

Sanayileşmiş Ülkeler	1960	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Belçika- Lüksemburg	1.5	2.8	3.2	3.6	4.2	4.4	5.0	4.5	4.7
Kanada	2	4.7	5.3	5.6	4.8	4.8	4.5	5.0	3.8
Fransa	2.3	5.0	7.6	9.2	7.4	7.2	10.8	8.4	8.4
Batı Almanya	7.0	13.6	17.2	21.9	27.5	26.5	26.5	30.0	32.7
İtalya	3.3	5.4	6.3	5.6	5.3	5.7	4.1	5.7	9.6
Japon	1.9	4.8	14.1	16.9	10.2	11.0	10.9	14.3	19.3
Hollanda	1.9	3.2	3.5	4.4	5.4	5.7	6.1	6.4	6.6
İsveç	0.5	0.8	1.0	1.5	2.1	1.4	2.6	2.1	3.0
İsviçre	2.3	5.1	6.4	7.0	7.1	7.4	8.9	11.2	11.4
İngiltere	5.1	2.8	8.1	5.2	5.4	5.7	4.7	3.6	17.3
A.B.D.	19.4	14.5	12.1	12.1	11.9	13.1	13.6	15.8	16.0
Sanayileşmiş memleketler toplamı	47.2	62.2	84.2	93.0	91.2	92.7	97.7	107.0	132.7
Bütün IMF Üye ülkeler toplamı	61.2	93.2	123.2	146.2	132.6	180.2	194.2	222.4	262.8

KAYNAK: IMF International Financial Statistics.

UNIDO, Industry 2000 New Perspectives, s.111.

Sanayileşmiş ülkelerin dünya mali sistemi üzerinde nüfuzun Avrupa kredi piyasalarının (Euro-Credit Markets) ortaya çıkmasıyla büyük ölçüde zayıfladı. 1964'de bu pazarlarda mevduat miktarı 15 milyar dolar iken 1979 da 500 milyar dolara ulaştı. "Eurocredit Market" ler 1950 yılından sonra görülmeye başlandı. Ve ülkeler dışında banka hesaplarında bulunan yabancı para mevduat hesaplarına dayanıyordu. Bu piyasalarda belli başlı paralar mark, Fransız frangı, Japon yen'i idi. Bu piyasaların büyümesi Tablo: 2.10'da görülmektedir.(9).

(9) United Nations Industrial Development Organization, "World Industry Since 1960: Progress and Prospects Special issue of the Industrial Development Survey for the Third General Conference of UNIDO", U.N., 1979, New York, s.290.

TABLO: 2.10
Avrupa Kredi Piyasaları (Eurocredit Markets)'in
1965-1979 Yılları Arası Büyümesi
(Milyar Dolar)

Devre Sonu	Toplam	Bir önceki Yıla göre Büyümesinin % si	Dolar %
1965	15.1	-	77
1966	19.9	32	81
1967	24.5	23	81
1968	37.4	53	81
1969	57.8	55	82
1970	78.3	35	77
1971	100.1	28	71
1972	131.8	32	75
1973	187.6	44	70
1974	214.1	14	74
1975	258.1	20	74
1976	286.8	11	76
1977	321.0	12	78
1978	392.6	22	81
1979	500 (Tahmin)	-	-

KAYNAK: Tablo, UNIDO, Industry 2000 New Perspectives,
s.111'den.

Avrupa kredi piyasalarında mevduatlar özellikle kısa vadeli mevduatlardır. % 70'ini aşan kısmın devresi bir yılı geçmemektedir. Yalnız Transnational Bank'lar bu mevduatlardan oluşan likidleri piyasa arz ve talep şartlarına göre değişen vadelerle borç verebilir fonlara çevirmektedirler (10).

Yukarda söz konusu edilen veriler ve piyasa özellikleri kalınan ülkeler için önemlidir. Çünkü bu ülkeler 1975 den beri bu piyasanın verebileceği kredinin % 50'sini borç almaktadır. Bu durum Tablo: 2.11'de görülmektedir.

(10) UNIDO, Industry 2000 New Perspectives, s.109.

TABLO: 2.11

Kalkınmakta Olan Ülkelerin Avrupa,
Kredi Pazarları (Eurocredit Markets)'den Borçlanmaları
1973-1979

Yıl	Yıllık Toplam Borçlanma (Amerikan Doları, Milyar)	Kalkınan Ülkelerin borçlanması (Dolar, milyar)	Kalkınmakta olan ülkelerin toplam borç % miktarı
1973	20.8	7.0	34
1974	28.5	9.7	34
1975	20.6	12.5	61
1976	28.7	17.3	60
1977	34.2	20.3	59
1978	71.6	37.9	53
1979	100 (Tahmin)	-	-

KAYNAK: World Bank, Beynelmilel Sermaye Piyasalarında Borçlanma, Muhtelif nüshalardan.

Kalkınmakta olan ülkeler için bu duruma paralel olan önemli bir husus da bu sermaye piyasasındaki fonksiyonların değişikliklerini piyasa tayin ettiği kadar, sanayileşmiş ülkelerin piyasa ekonomileri otoriteleri tarafından da tayin edilmesidir. Kısaca; kalkınmakta olan ülkelerin borçlanma şartlarına, piyasaya hakim olan sanayileşmiş ülke otoriteleri tesir etmektedir.

Bugünkü milletlerarası mali sistemin genel görünümünü gördükten sonra, böyle bir sistem yapısından doğan problemler nelerdir sorusuna cevap arayalım.

C- BUGÜNKÜ PROBLEMLER

Borçlanma kalkınan ülkelere büyük borç servis yükü yüklemektedir. 1971 yılında kalkınmakta olan ülkelere sermaye akımı 20.4 milyar dolar iken 1977 yılında 57.1 milyar dolara yükselmiştir. Nakti yıllık artış yaklaşık olarak % 23'tür. 1976-1978 yıllarında kalkınmakta olan ülkelerin borçlarının % 15'i doğrudan doğruya sanayi'e, gerikalan kısmı yani % 85'i bankalara, mali sektöre, petrol ve tabii gaz sahasına akmıştır. Mali sektör ve bankaların sağladıkları kredilerin önemli kısmı yine dolaylı olarak sanayi'e akmaktadır. UNIDO'nın yapmış olduğu projeksiyonlara göre kalkınan ülkelerin yatırımları,

gayri safi yurt içi hasılasına göre % 20 kadar iken, 2000 yılında ise % 30'una ulaşması planlanmıştır. Fakat iç tasarruf miktarının 2000 yılında gayri safi yurt içi hasılasının ancak % 25'ine ulaşabileceği hesaplanmıştır. Yani yatırım ve tasarruf arasındaki açığın dış kaynakla kapatılması gerekmektedir. Bugünkü durum ve ileriye doğru yapılan tahminler kalkınan ülkelerin borç miktarlarının ve borç yükünü yıldan yıla artmakta olacağını göstermektedir. Kalkınan ülkelerin toplam borç miktarı, 1970 de 74 milyar dolar iken, 1977 nin sonunda 244 milyar dolara ulaştığı görülmüştür. Aynı devre içinde borç servis yükü 9 milyardan 36.6 milyar dolara yükselmiştir. 1970-77 yılları arasında kalkınmakta olan ülkelerin toplam borç miktarı 3 katı artarken, borç servis yükü 4 kat yükselmiştir. Bu farklı artışa sebep bağımsız (Non-Concessional) borçların devletten devlete veya milletlerarası mali müesseselerin verdikleri kredilere göre büyük artış göstermesindendir. Çünkü, bağımsız borçların büyük bir kısmı kısa devrelidir. Buna ilâve olarak faiz oranları nisbi olarak yüksektir. Tabii borç miktarı kalkınan ülkelerin hepsine eşit oranlarda dağıtılmamıştır. Borçların yüklediği yük ve ödeme zorlukları ülkenin dışındaki şartlara bağlı olarak değişmeler göstermektedir. Bir çok kalkınmakta olan ülkelerin borç servis yükünün değişmesi dış piyasalarda mal fiyatlarının değişmesi gibi bazı özel durumlara bağlıdır. Meselâ, milletlerarası ekonomik aktivitenin azalması, dış pazarlarda rekabet imkânının azalması ve tabii afetler gibi sebeplerle borç servis idaresi büyük ölçüde dış şartların kontrolü altındadır.

Sanayileşmiş ülkelerin kendi iç mali piyasalarına dönük politikalarındaki değişmeler de borçlu ülkelerin problemlerini artırmaktadır.

Sanayileşmiş ülke idareleri ödemeler dengesi pozisyonunda istikrarı sağlamak veya iç piyasa ekonomik politikalarını yürütmek maksadiyle faiz oranlarının tavan ve taban hadlerini tayin etmekle kredi dağılımına yön verip milletlerarası sermaye akımını kontrol ederler. Transnational Bankaların 1970 lerden sonra mali piyasalarda önemi artmıştır. Kalkınan ülkelerin bu bankalardan 1970 de net borçları 0,6 milyar dolar iken 1978 de 37.9 milyara ulaşmıştır. Bu durum ticari bankaların piyasa güçlerini artırdığı gibi kalkınan ülkelerin riski karşılamak için yeniden borçlanmaları imkanını sağlamıştır. Bu imkanın artmasına rağmen bazı sebeplerle ticari bankala-

rın kredi hacminde genişleme olmamıştır. Bankaların kendi ekonomik kaderleri veya sanayileşmiş ülkelerin kendi bankalarının dış borçlanma hareketlerine tesir eden ekonomik politika uygulamalarındandır.

Milletlerarası mali sistemin yapısı büyük hacimde borç alanlar için küçük hacimde borç alanlara göre daha elverişlidir. Kalkınan memleketlerin ekserisi kredi piyasasından nisbi olarak düşük hacimde kredi alma durumunda bulunan küçük ülkelerdir. Bu ülkelerin dışında bulunan belirli ülkelerde ekonomik güç konsantre olmuştur. Kalkınan ülkelerin bu durum sebebiyle nisbi bir avantajlılıkları vardır. Bilhassa transnational bankaların mali piyasalarda yer almalarına sebep olmaktadır.

Bütün bunlara ilâve olarak kalkınmakta olan ülkelerin milletlerarası ölçüde mali müesseseleri olmadığı gibi, kendi içlerinde de sermayenin hareketliliğini sağlamakta zorluk çekmektedirler. Kalkınmakta olan ülkeler kendi mali müesseselerini kurup kalkınmış ülkelerin sahip olduğu veya onların etkisi altında bulunan mali müesseselerle rekabet etmek zorundadırlar (11). Bu ihracatlarında ve ithalatlarında kendi şartlarına uygun kredi sağlayabilmeleri ve ödemeler dengesini tanzim edebilmeleri için lüzumludur. Son zamanlarda kalkınmakta olan ülkeler, bilhassa petrol ihraç eden ülkelerle müs-lüman ülkeler kendi aralarında doğrudan doğruya kendi ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla milletlerarası banka ve mali müesseseler (İslam Kalkınma Bankası gibi) kurmuş ve geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Halen kalkınmakta olan ülkeler önemli ölçüde dış yardım almış olmalarına rağmen düşük seviyede kalkınma hızının sebep olduğu problemlerle karşı karşıyadırlar. Ve reel gelirlerini yükseltmek için dış kaynağa ihtiyaçları vardır. Fakirlikleri ve buna bağlı olan müessesese ve teşkilât zorlukları, iç tasarrufun yeterli ölçüde artmasına mani oluyor ve kalkınmayı zorlaştırıyor. Tasarruf problemi yanında tasarrufların yabancı paraya çevrilmesinde bünyevi zorluklar vardır. Net dış kaynak transferinin büyük ölçüde devam etmesi ihtiyacıdır ve belki de zamanla bu ihtiyacın artması zorunluluğu karşısında dırlar. Halen bir çok kalkınan memleket dış ödeme yükleri ile ve döviz kıtlığı ile karşı karşıyadırlar. Bir çok kalkınan ülkeler borçların ödenmesinde yeni borç faiz ve vade şartlarına göre ertelene yollarını aranaktadırlar. (1979 ve 1980 Temmuzunda Türkiye'nin borç ertelemesi gibi). Ülkelerin ithal ikâme politikaları ve ihracatı

(11) Bakınız: UNIDO Industry 2000 New Perspectives, s.112-118.

teşvik tedbirlerine rağmen kalkınma programları tatbik eden az gelişmiş ülkeler halâ dış kaynak temin etmek zorundadırlar. Geçmişte yapılan araştırmalara dayanılarak kalkınan ülkelerin dış kaynak ihtiyacının kalkınmış ülkeler tarafından en uygun şekilde karşılanabileceği üzerinde durulmuştur. 1970'lerde birleşmiş milletler Kalkınma Planlama Komitesi Başkanı Prof. Jan Timbergen, zengin ülkelere GSMH'lerinin % 1'i kadar bir miktarını kalkınmakta olan ülkelerin kalkınma plan ve projelerini uygulama için iktisadi yardım (borç-hibe...) olarak vermelerini bir hedef tesbit edilerek uygulamasını teklif etmiştir. Aynı konuda Pearson raporunda en azından 1980 yılına kadar bu hedefe ulaşılmasını tavsiye etmiştir (12). Zamanımızda Birleşmiş Milletler Raporları da aynı davranışa ihtiyaç görüldüğünü işaret etmektedir. Fakat yapılan tavsiyeler ve alınan kararlar tatbik edilememiştir. 1970-80 yılları Birleşmiş Milletler tarafından ilân edilen 2. Kalkınma OnYılında sanayileşmiş ülkelerin GSMH'lerinin % 7'sinin her yıl kalkınmakta olan ülkelere yardım olarak verilmesi tavsiye edilmiştir. Bu tavsiyelere rağmen, değişen şartlar sebebiyle, kalkınma yardımı, GSMH'lara oranla devamlı düşme göstermiştir. Tablo:2.12 bu durumu göstermektedir.

TABLO: 2.12

Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC)'ın Yardımlarının Seyri
1960-1975 (Cari Fiyatlar, Milyon Dolar)

Yıllar	Resmi Kalkınma Yardımları	G S M H 2	GSMH'nın % 1/2
1960	4.665	898.000	0.52
1962	5.895	1.340.000	0.44
1970	6.382	2.010.000	0.34
1971	7.762	2.218.000	0.35
1972	8.671	2.550.000	0.34
1973	9.415	3.100.000	0.30
1974	10.706	3.530.000	0.30
1975	11.948	4.100.000	0.29

KAYNAK: R.S. MacNamara, "Address to the Board of Governors of the World Bank Group, 1974, s.163.

(12) Bu konuda bakınız: PERSON, Lester R., "Partners in Development", s.141-152.

D- DIŞ BORÇ KONUSUNDA DÜŞÜNCELER VE TEORİK ESASLAR

a) Kalkınan Ülkelerin Yabancı Sermaye İhtiyacı ve Sebepleri

Her ülke iktisadi kalkınma ve büyümesine gerekli sermaye birikimini sağlamak için öncelikle kendi iç tasarruflarına dayanır. Fakat kalkınma politikalarının gerektirdiği sermaye birikimi her zaman bu yolla teminde yeterli olmanaktadır. Ülkeler kalkınmalarını tanımlamak, geri kalmışlıktan veya az gelişmişlikten kurtulmak için mücadele vermektedirler. Bu mücadelede başlıca araçlardan biri de yeterli sermaye olduğu malumdur. Ülkeler noksan olan sermayelerini telafi için bazı yollar aramaktadırlar. Kendi öz kaynaklarından oluşturdukları sermaye birikimine ilave için ihtiyaç duydukları dış kaynak teminini sağlamak hususunda sosyal ve iktisadi baskı altındadırlar.

Dış kaynaklardan sermayenin ülkeye girmesi çeşitli milletlerarası ticari ve iktisadi mübadele ve muamelelerle olmaktadır. Milletlerarası sermaye akımları aşağıdaki gibi tasnif edilebilir: 1) Doğrudan doğruya yabancı yatırımlar: Bu yatırımların önemli özelliği, yabancı kontrolünde bulunmasıdır. Doğrudan doğruya yapılmış yatırımdan sağlanan temüttü, faiz ve acenta kârları gibi sağlanan gelirler yatırımı sağlayan yabancı şirkete ödenir.

2) Uzun vadeli mali yatırımlar: Bunlar uzun vadeli tahviller, ticari krediler ve banka kredileri, yabancı kontrolü altında olmayan hisse senetleri ve diğer uzun vadeli mali haklardır.

3) Kısa vadeli mali yatırımlar: Bunlar mevduat, ticari ve mali yatırımlar, kabüller ve borçlardır.

4) Devlet yatırımları: Devlet borçları (kısa ve uzun vadeli) dir. Büyük bir kısmı yabancı devletlerden ve milletlerarası mali kuruluşlardan alınan borçlardır. Yabancı devlet alacakları esas itibarıyla hazine senetleri, satılabilen veya satılamayan hazine senetleri ve tahvillerinden ibarettir.

5) Hibeler ve yabancı devlet ve mali müesseselerin yaptıkları iktisadi sosyal yardımlar (13).

Bir ülkeye giren bu çeşitli şekil ve mahiyetteki sermaye akımlarının o ülke ekonomisi üzerinde başlıca üç tesiri vardır:

a) Ülkenin sermaye birikimine tesir etmesi,

b) Dış ödemeler üzerindeki tesiri (ithalat imkanının artması-

(13) BOND, Marian E., "A Model of International Investment Income Flows", International Monetary Fund Staff Papers, Vol. XXIV, No. 2, July 1977, s.344-345.

na başlangıç devresinde ülkenin özel teşebbüsünün de bu imkana kavuşması tesiri),

c) Yabancı sermaye girişi ile birlikte yeni teknolojinin girmesi ve idarecilik, işletmecilik tecrübesinin artmasına tesirleridir. Bu tesirler göz önüne alınarak bir memleketin dış sermaye kaynaklarına baş vurmaya duyulan ihtiyaç ve sebepler nelerdir sorusunu cevaplandırmaya çalışalım. Gelişen iktisat teorisi ve bu teori ile birlikte değişme gösteren iktisat ve maliye politikaları ile yabancı sermayenin ülke ekonomisi üzerinde tesirleri bir çok kimse tarafından incelenmiş, tarihi verilerle birlikte yabancı sermayenin fayda ve mahzurları ortaya konulmaya çalışılmıştır (14).

Az gelişmiş ülkelerin kalkınma yolları araştırılırken bu ülkelerin kendi kendileriyle kalkınamayacakları tezi ortaya atılmıştır. R.Nurkse'nin az gelişmiş ülkeler ekonomilerini izah ederken bir fasit daire içinde olduklarına işaret etmiştir. Kalkınmak için bu fasit daireden kurtulma yolunun yabancı sermaye temin etmekle kolaylaşacağı tezini savunmuştur. Nurkse, az gelişmiş ülkeler fakir oldukları için yatırımlarını artıramıyorlar, yatırımlar artmadığı için fakir kaldıkları görüşündedir. "Bir ülke fakir olduğu için fakirdir" sonucuna varıyor ve bu çıkmazdan kurtaracak yolun ve neyin olduğunu sorup cevap ararken sermayenin rolünü belirtiyor (15). Az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarında dış sermaye akımının rolü aşağıdaki şekilde matematiksel olarak ifade edilebilir.

Bir ülkenin iç tasarrufları kalkınmada yetersiz olduğu sürece dış kaynaktan (dış borç, yabancı sermaye...) sermaye sağlandığında ve sağlanan sermayenin yatırımda kullanılması ile yatırımları; kamu, özel ve dış kaynak tasarrufları şeklinde ayırdığımız zaman;

$$I_k = S_k + B_{dk} \text{ dir.}$$

$$I_k = \text{Toplam yatırım, } S_k = \text{İç tasarruf, } B_{dk} = \text{Dış sermaye.}$$

Kurihara'nın modelinde olduğu gibi (16) dış kaynaktan temin edilen sermaye tamamen yatırımda kullanıldığı farz edildiğinde $I > S_k$ dir.

(14) HAGEN, Everett E., "The Economics of Development", Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Illinois; Revised Edition 1975, s.425-457.

(14) NURKSE, Ragnar, "Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü (Çev.: Şevki Adalı), Mentesh Kitabevi, İstanbul, 1964, s.9-30.

(16) KURIHARA, Keneth K., "Keynesian Theory of Economic Development", Colombia Uni., New York, 1959, s.137-139.

Net yatırımın ortalama ve marjinal verimliliği p , s = Tasarruf oranı, b = ortalama ve marjinal borçlanma temayülü kat sayısı olduğu kabul edildiğinde:

$$p \cdot I = \Delta Y \quad S = sY, \quad B_d = bY$$

$$I = sY + bY$$

$$\frac{Y}{p} = I$$

$$\frac{\Delta Y}{p} = I = sY + bY = (s+b)Y$$

$$\frac{\Delta Y}{p} = (s+b)Y$$

$$\frac{\Delta Y}{Y} = p(s+b) \text{ olur ki, gelişme oranı } p \text{ ve } s \text{ ile beraber } b$$

ye yani o ülkenin dış kaynak temini temayülüne bağlıdır.

Hedef alınan kalkınma ve büyüme hızını elde edebilmek için lüzumlu olan yatırımların yapılması iç tasarruflara ek tasarruf sağlanması ve yatırımların gerektirdiği ithalat için döviz sağlanması lâzımdır. Az gelişmiş ülkelerde bu tip açıkların yanında teşebbüs noksanlığının ve üretimde verimliliği ve rekabet sağlamada gelişmiş teknoloji noksanlığı da vardır.

"Açık teorisi" diye isinlendirilen görüş aşağıdaki model şeklinde belirtilmektedir.

Muayyen bir zaman içinde hedef alınan kalkınma hızını gerçekleştirmek için gerekli olan yatırım I , Sermaye/Üretim kat sayısı k ise; $I_n = k Y_0 (1+r)^n$ dir. Formül, n inci yılda yapılması gerekli yatırım miktarını verir. s ortalama, s marjinal tasarruf temayülünü ifade ettiklerinde, n yılı içinde sağlanan tasarruf miktarı;

$$S_n = s(Y_0) = \sum_{n=1}^n s \left[Y_0 (1+r)^n - Y_0 (1+r)^{n-1} \right] \text{ dir (17).}$$

(17) KİM, Hee Sung, "Foreign Capital for Economic Development", A Korean Case, Preaeger 1970, s.7 ve devamı.

Dış kaynak ihtiyacı; yatırım tasarruf farklıdır. Yani;
 $F_k = I_n - S_n$ olur.

Bu açığın kapatılmasında dış kaynağın rolü nedir? Tasarruf açığının kapatılmasında dış kaynak, ihracattan elde edilen döviz gelirleri ile ithalata harcanan döviz miktarı farkını gidermek için kullanılmaktadır. İhracatın yıldan yıla belirli bir ölçüde arttığı farz edilse n inci yılda ihracat gelirleri X_n ve toplam gerekli ithalat M_n olduğunda, bu ithalat ülkenin kendi dış gelir kaynakları (M_p) ve dış kaynak gelirlerinden (M_s) ibaret olduğunda:
 $M_n = M_p + M_s$ dir.

Toplam gerekli ithalat milli gelirin bir fonksiyonudur.

$M_n = m_1(Y_n)$ dir ve $M_n = m_1(Y_p) + m_2(Y_s)$ dir.

Hedef alınan kalkınma hızını gerçekleştirmek için gerekli dış kaynak;

$F_n = M_n - X_n$ veya $X_n = m_n(Y_s)$ olduğu için $F_n = m_n(Y_n) - m_n(Y_s)$ dir (18).

Az gelişmiş ülkeler iktisadi kalkınmasını hızlandırmak için muhtaç oldukları sermayeyi kendi öz kaynaklarından temin edemedikleri gibi, gerekli olan teknoloji ve teşebbüs açığını kapamak içinde dış sermaye kaynaklarına müracaat zorundadırlar. Bu durumun başlıca sebepleri; a) Sosyal sabit sermaye alanında ihtiyaç duyulan büyük yatırımların gerçekleştirilmemiş olmasıdır. Enfrastrüktür (temel) yatırımlar dediğimiz yol, liman, baraj, enerji üretimi yatırımları, eğitim, sağlık tesisleri gibi yatırımların olmanası ve bu yatırımları gerçekleştirmek için dış kaynağa ihtiyaç duyulması, b) Az gelişmiş ülkelerde hedef alınan kalkınma hızını gerçekleştirecek yatırımlar, imalat sanayiinin hammadde, teçhizat, yedek parça ithalat talebini artırmaktadır. Kalkınmakta olan bir çok ülke imalat sanayii daha ziyade ithal ikâmesine yönelik olmasına rağmen ihracatın artmasına yardım etmemekte, hatta ihracatı azaltıcı tesiri olmaktadır. c) Yatırımların artması gelir artışı sağladığı için artan gelir, ithal talebini de artırmaktadır. d) İhracatın artırılmasına yönlendirilmiş yatırımlar bile büyük sermaye gerektirmektedir.

(18) NURKSE, R., İbid., s. ELLSWORTH, P.T., "The International Economy", İbid., s. KINDLEBERGER, Charles P., "Economic Development", McGraw-Hill Book Company, New York, 1958, s.

Aynı zamanda gelişmiş teknoloji ithaline ihtiyaç duyulduğundan dış ülkelere teknoloji karşılığında ödemede bulunmak icap etmektedir. e) Az gelişmiş ülkelerin döviz ihtiyacı umumiyetle tarım ürünleri ve maden ihracı ile karşılanmaktadır. Gelişmiş ekonomilerin bu mallara talebi çok yavaş arttığı için dünya piyasalarında geleneksel ihraç mallarına yeterli talebin olmanası dış kaynak ihtiyacını artırmaktadır (19).

b) Bir Ülke Ekonomisi Üzerine Yabancı Sermaye Akımının Tesirleri

Yabancı sermaye girişlerinin ülke ekonomisi üzerinde tesirleri müsbet ve menfi yönleriyle incelenmesi icap eder. Menfi ve müsbet tesirler ekonominin bulunduğu şartlara göre değiştiği gibi, sermaye akımı^{nın} hangi şartlar altında olduğuna göre de değişme göstereceği tabiidir. Biz genel mahiyette ve bilhassa Türkiye'nin iktisadi, sosyal şartlarını göz önüne alarak menfi ve müsbet tesirleri üzerinde duracağız.

Aşağıda yapılmış olan tasnifte görüldüğü gibi dış kaynak akımının (yabancı sermaye ve dış borç gibi gelir akımları) ekonomi üzerindeki tesirlerini inceleyelim.

- 1- Doğrudan doğruya (direkt) tesirleri,
 - 1.1. Faktör dengesine ve faktör fiyatlarına tesirleri,
 - 1.2. Çoğaltan (çarpan) tesirleri (multiplier effects),
 - 1.3. Yabancı para parite ve kurlarına tesirleri sebebiyle ticaret hadlerine tesirleri,
 - 1.4. Ticaret hadlerine yaptığı tesir dolayısıyla dış ticaretten elde edilen kazançlara tesiri,
- 2- Diğer tesirler (dolaylı tesirler),
 - 2.1. İktisadi büyüme açısından,
 - 2.2. Sosyal sermaye teşekkülü açısından,
 - 2.3. Üretim imkânlarının artması üzerindeki tesirleri açısından husule gelen tesirler.

Dış sermaye kaynaklarından ülkeye sermaye girişlerinin tesirlerini bu şekilde tasnif edileceği gibi, araştırmanın hedefi ve konusu bakımından daha uygun olacak tasnifler de yapılabilir. Meselâ;

(19) YAŞA, Memduh, İbid., s.220, TÜRK, İsmail, "Maliye Politikası (Amaçlar ve Araçlar) ve Çağdaş Bütçe Teorileri", Doğan Yayın-evi, 1975, Ankara, s.211-240, NURKSE, R., İbid., s.9 ve devamı.

gelirler ve fiyatlar üzerine tesirleri gibi. Gelir ve fiyatlar üzerine tesirleri de kendi içlerinde ayrı tasnife tabi tutulabilir. Her tasnif temelde ekonominin yapısına tesir eden faktörler ve ekonominin işleyişine tesir eden faktörler diye iki kısımda ele alınabilir ve inceleme bu tasnife göre yapılır. Tahlilde bu iki tesiri her zaman göz önünde tutacağımızdan yukarıda yapılan tasnifi konumuzun incelenmesinde uygun bulduk.

1- Dış Borçların Ekonomi Üzerindeki Doğrudan Tesirleri

Konumuz devlet borçlarından dış borçlar olduğu için, diğer sermaye akımları tesirleri hariç, özellikle dış devlet borçları tesirleri üzerinde duracağız.

1.1. İktisadi Faktörler Dengesine ve Fiyatlarına Tesirleri

Dış borç vasıtasıyla vuku bulan sermaye akımında ilk tesir, borçlanan ülkenin ekonomik faktörleri dengesinde ve arzında bir değişmeye sebep olacağı tabiidir. Bu değişme dış borcun kullanış tarzına ve mahiyetine göre farklıdır. Dış borç doğrudan doğruya mal ve hizmet ithali için kullanılmakta ise mal ve hizmet fiyatlarına tesir edecektir. Mal ve hizmet arzında diğer faktörlere göre bir artış hasıl olduğu için fiyat düşmesi veya fiyat yükselmesini azaltıcı tesiri olacaktır. Dış borç doğrudan doğruya sermaye olarak yatırımda kullanılıyorsa aynı tarzda daha önceki sermaye, toprak, emek ve müteşebbüs dengesinde sermayeye göre emek, toprak ve müteşebbüs oranında düşme olacağı için bu faktörlerin fiyatlarında (ekonomideki paylarında) bir yükselme temayülü görülecektir. Toprağın diğer iktisadi faktörlerden farklı özelliği olduğu için (mobilitésinin ve çoğaltma imkanının olmaması gibi) serbest piyasa şartlarında payı yükselecektir. Diğer faktörler üzerindeki tesiri stok miktarları ve stokların artış durumuna bağlı olarak değişme gösterecektir.

1.2. Çoğaltan Tesiri (Multiplier Effect)

Az gelişmiş bir ülkede devlet borcu olarak sermaye akımının tesiri belirli şartlarda değişik çoğaltan tesiri husule getirir.

Çoğaltan tesirin analizi, muayyen otonom değişkenlerin azalıp çoğalması ile nakdi mülle gelir seviyesine olan tesirleri gösterir. Çoğaltan analizlerin tatbikatında, ekseriye, kaynakların tam istihdam seviyesinde olmadığı zaman müsbet tesiri olduğu farz edilmiştir. Bu şart altında nakdi gelirdeki bir değişme reel gelirde de

aynı ölçüde bir değişme husule getirir (20). Biz burada bu hususlar üzerinde durmayacağız. Devlet borcu olarak ülkeye giren sermayenin yatırım çarpanı ve kat sayısı olarak husule getireceği tesir üzerinde duracağız. Bilhassa dış ticaret çarpanı olarak milli gelir üzerinde tesirini göstermek istiyoruz. Bir çok yazar dış ticaret çarpanının ülke ekonomisi üzerindeki tesirlerini inceleyip husule gelecek durumu formülleştirip izahını yapmıştır. Bu konuda, J.M. Keynes, Colin Clark ve R.F. Harrod, E.C. Domar, G.Haberler, J.J.Polak gibi yazarlar akla gelen ilk isimlerdir. Polak ve Haberler'in görüşlerine göre en uygun dış ticaret çarpanını formüle eden Colin Clark olduğu görülmektedir (21).

C.Clark'ın formülü:

$$(1) \quad Y = (V+X) \frac{1}{1-c+q_d, e, f} \text{ dir.}$$

Bu formülde Y= Milli gelir, V= İç yatırımlar, X= İhracat, c= Marjinal tüketim temayülü, q= Marjinal ithalat temayülüdür. d, e ve f sırasıyla tüketim malları, iç yatırım için sermaye malları ithalatı ve yabancı sermaye için sermaye malı ithalatını gösterirler.

C.Clark'ın formülü genel bir formüldür. Biz bu formülü kullanarak dış borcun ekonomi üzerindeki tesirini göstermeye çalışalım. Az gelişmiş ülkelerin iç tasarrufları ile yapılan yatırımları sabit veya otonom yatırımlar olarak kabul etmek zorundayız. İkinci olarak dış borcun doğrudan doğruya yatırım için kullanıldığını farz ediyoruz. Bu durumda dış borcun ülke milli geliri üzerinde iki yönlü tesiri olacaktır. 1) Yatırım olması sebebiyle gelir üzerine tesiri, 2) Yatırımdan dolayı ihracat üzerine tesiri.

Dış borcun faiz ve ödeme taksitleri sebebiyle husule gelecek kayıpların çarpan üzerindeki tesirini belirtmemiz icap etmektedir. Bu sebeple ihracat gelirlerinin çarpan tesirleri borç servisleri nisbetinde azalacaktır. Bu kayıpları formülde gösterebilmek için ihracat gelirlerinden borçların taksit ve faizlerini düşmemiz icab eder.

(20) Bu konuda bakınız: DOMAR, E.C., "Expansion and Employment", Am. Econ. Rev. XXXVI (1947), s.34-55; HARROD, R.F., "Towards a Dynamic Economics", (London, 1948).

(21) POLAK, J.J., "The Foreign Trade Multiplier", Am.Econ.Rev. XXXVII (1947), s.889-897, HABERLER, G. ve POLAK, J.J., "Restatement", Ibid., s.906-907.

Dış devlet borcu eski borçların itfası ve faizleri için ödenmeyip yatırımda kullanıldığında ve sadece yeni borcun borç taksit ve faizleri göz önüne alındığında yukardaki formül:

$$(2) \quad Y = (V+X) \frac{1}{1-c+q_{d,e,f}} - F \text{ şeklini alır.}$$

F= Dış borçların yıllık faiz ve taksididir.

Dış borcun ekonomi üzerinde tesirini daha açık bir şekilde göstermek için milli gelir analizlerinde kullanılan genel formülü kullanmak gerekmektedir. Umumiyetle milli gelir analizlerinde kullanılan formül;

$$(3) \quad Y = C+I+G+(X-M) \text{ dir.}$$

Bu formülde Y= Nakdi milli gelir, C= Tüketim harcamaları, I= İç Yatırım harcamaları, G= Devlet Harcamaları, X= İhracat, M= İthalât'dır. Bu formül, devlet dış borcu olmadan milli gelirin teşekkülünü ifade etmektedir. Dış borç sermaye akını olarak ülkeye girdiğinde;

$$(4) \quad Y = C+I+G + \left[(X-M) - F \right] \text{ dir.}$$

Bu formülde formül (1) de olduğu gibi ihracat (X) içinde dış borcu da birlikte ifade ediyoruz. Çünkü dış borç ihracat gelirlerine ilâve edilen bir gelir gibi ekonomi üzerinde tesir gösterecektir.

(4) nolu formülde faktörler bağımsız değişken değildirler. Formülü açıklığa kavuşturmak için;

$$(5) \quad I = 0$$

$$(6) \quad G = 0$$

$$(7) \quad C = (q_d + c_e) Y$$

(8) $M = q_d Y_1$ kabul ettiğimizde ve (F) muayyen bir devre sonunda söz konusu olacağı için formül (4)'den;

$$Y = (q_d + c_e) Y + \left[(X - q_d Y) \right] \text{ elde edilir. Çünkü, birinci dönemde } F = 0 \text{ dir.}$$

Çarpan formülünü bulmak için,

$$Y - (q_d + c_e) Y + q_d Y = X \text{ den hareket ederek;}$$

$$Y \left[\frac{1-(q_d+c_e)+q_d}{1-(q_d+c_e)+q_d} \right] = X \text{ olur. Ve}$$

$$(9) \quad Y = X - \frac{1}{1-(q_d+c_e)+q_d} \text{ dir. Bu denklem dış borcun birinci}$$

devrede milli gelirde husule getirdiği gelir artışını ifade etmektedir. Artan gelirin ikinci devrede ve daha sonraki tesirlerini göstermek için elde edilen gelirden borç taksit ve faizlerini çıkartıp çoğaltan kat sayısı ile çarpmanız icap eder.

$$(10) \quad Y_2 = \left[X \frac{1}{1-(q_d+c_e)+q_d} \right] - F \frac{1}{1-(q_d+c_e)+q_d} \text{ dir. Bu denklem}$$

dış borcun milli gelir üzerindeki müsbet ve menfi tesirini göstermektedir.

$$\text{Eğer } F, \quad X \frac{1}{1-(q_d+c_e)+q_d} \text{ den küçükse dış borç milli gelir ar-}$$

tışına müsbet yönde tesir edecektir. Aksı halde milli gelir artışını azaltıcı tesirde olacaktır.

Dış borçlarla elde edilen gelir artışına tesir eden faktörlerin mahiyetini belirttiğinizde formül daha açıklığa kavuşur. Ve hangi şartlarda dış borcun müsbet veya menfi tesiri olacağı söylenir (bakınız: ek: 1'e).

Başta dış borcun faiz, komisyon ve buna benzer masraflarının düşük tutulması gelir artışına önlenli ölçüde müsbet yönde tesir edeceği tabiidir. Eğer borç ödeme devresinin uzunluğu yeterli ise ve bu devre içinde borç taksitlerinin ödeme dönemi başlangıcı ne kadar geciktirilirse bu devrede (F) nin küçüleceği ve gelir artışının o derece daha fazla olacağı tabiidir.

Diğer yönden tüketim ve ithalat eğiliminin büyük ve küçük olması da gelir artışına farklı tesir eder. Eğer ithalat eğilimi tüketim eğiliminden büyükse çarpan kat sayısının değeri küçülecektir. Dış borçla elde edilen sermayenin yatırımında kullanıldığı faraziyesinden hareket ettiğimiz için yatırımın ithalat mallarına karşı talebin eğilimini artırıcı tesiri olmalıdır ki, gelir artışında tesir yüksek olsun, İthalat eğiliminin yüksek veya düşük olması ülkenin sosyal ve iktisadi şartlarına bağlı olduğu kadar uygulanan yatırım politikası ile de ilgilidir. Yatırımın ihracatı artırıcı veya ithalatı azaltıcı mahiyetinde değişikliğin de dış borcun gelir artışına tesirini farklı yapar.

Eğer ülke iktisadi şartlarının gerektirdiği yatırım çarpan kat sayısı büyükse, dış borcun gelir artışı üzerindeki tesiri aynı yönde yüksek olması beklenir.

1.3. Yabancı Para Paritelerinin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Tesirleri

Bu paragrafta dış borcun yatırım yoluyla döviz kurlarına ve döviz rezervlerine ne yönde tesir edeceğini ve ticaret hadleri üzerindeki etkilerini görmeye çalışacağız.

Dış borç ve dış borç imkânları ile yapılan yatırım neticesi sağlanan ihracattan yabancı para arzını direkt artırıcı tesiri, yabancı para talebindeki artıştan daha hızlı olmaktadır. Bu durumu şöyle izah edebiliriz. Farz edelim ki; borçlanan ülke ihracatı 100 para birimidir. Dış borç yolu ile edinilen sermayenin o dönem içinde yatırıma dönüştürüldüğü ve bu yatırım sebebiyle ihracat artışı 100 para biriminden 125 para birimine yükselsin. Yine farz edelim ki; başlangıç döneminde gayri safi milli hasıla (GNP), 400 para birimidir. GNP 25 para birimi artarak 425 para birimi olacaktır. Bu devre sonunda GNP artış yüzdesi 6,25 olacaktır. Bu şart altında eğer ithalat aynı ölçüde artış gösterirse ihracatdaki artmaya eşit olur. Ve dış ticaret bilançosu pozisyonunda bir değişme olmaz. Eğer marjinal ithalat eğilimi 1 ise GNP de 25 birimlik bir artış tamamen ithalatla mas edilecektir. Ve dış ticaret bilançosu dengesinde bir değişme olmayacaktır. Mamafih bu durum istisnai bir haldir. Çünkü, ithalat eğiliminin bu ölçüde yüksek olması mümkün değildir. Farz edelim ki; marjinal ithalat eğilimi 0,50 dir. GNP de 25 birimlik bir artış ithalatla 12,5 birimlik bir artış husule getirir. Bu sebeple ticaret bilançosu 12,5 birimlik bir fazlalık verir. (diğer şartlar değişmediğinde.) Bu durum ülkenin umumi iktisadi şartlarına da tesir edip GNP'nin artması ile iç ekonominin büyümesine sebep olur. GNP de toplam büyüme % 6,25'in üstünde gerçekleşir. Bilhassa az gelişmiş ülkelerde bu büyüme kapasite noksanlığı oranında daha yüksek olacağı şüphesizdir.

Diğer yönden borç taksit ve faizlerinin dış ticaret bilançosu üzerinde tesiri aksi yönde olacaktır. Dış borçla yapılan yatırımın borç taksitlerinin ödeme devresi uzun veya ödeme bir kaç yıllık süreden sonra başlıyorsa ve faiz hadleri düşükse bu menfi tesirin daha az olacağı bilinir.

Müsbet ve menfi yönlerdeki tesirin farkı ülkenin iktisadi gelişmesini sağlaması bakımından önemli olduğu gibi, dış ticaret bilançosu üzerinde de ihracatın artırılması ile tesir ederek ekonominin dolaylı gelişmesine yol açar.

Bütün bunlar ekonominin döviz ihtiyacını azaltıcı veya giderici yöndedir.

Dış ticaret bilançosunda böyle müsbet yönde bir temayülün devamlı olacağını farz ettiğimizde neticenin sabit ve değişen döviz kurlarına göre nasıl olacağı üzerinde duralım.

Farz edelim ki, döviz kurları sabittir. İhracata göre ithalatın nisbi olarak azalması nakdi satın alma gücünü ve talebi artırır. Az gelişmiş ülkelerde iktisadi şartlardaki elastikiyetin olmaması sebebiyle iç fiyatlar ithalat fiyatlarına göre daha fazla artmaktadır. Ticaret hadlerinin lehte olması ihracatın artmasına tesir eder. Farz edelim ki, döviz kurları sabit değildir. Dış ticaret bilançosunun fazlalık vermesi yabancı para değerinin milli paraya göre değer kaybetmesine yol açar. Çünkü, yabancı paranın arzı, talebinden daha fazladır. Bu durum ticaret hadlerinde daha uygun bir değişme husule getirir.

Ticaret hadlerinde ülke ekonomisi lehine değişimin olması (ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına göre daha yüksek olması veya yükselme göstermesi) devalüasyon veya revelüasyonların husule getirdikleri tesirler gibi mütelaâ edilir. Bilindiği gibi yabancı para ile dış ticaret yapıldığında devalüasyon sonucu ihraç malları fiyatları düşecek ithal malları fiyatları yükselecektir. Revelüasyon sonucu yabancı para ile ihracat fiyatları yükselecek ithal malları fiyatları düşecektir. Bu umumi ifadede ülkenin ihraç ve ithal ettiği mal ve hizmetlerin özelliklerine ve arz ve talep elastikiyetlerine göre değişir. Bu elastikiyetlere göre durumu burada özet olarak izah etmek güç olacaktır. Fakat şunu kabul edebiliriz ki, dış piyasa arz elastikiyeti bire yakındır. Ve talep elastikiyeti arza nazaran düşüktür. Bu şartlar altında talep elastikiyetinin verimi arz elastikiyetinden daha az olacaktır (22).

(22) Bu konuda bkz: KINDLEBERGER, Charles P., "The Terms of Trade: A European Case Study", Technology Press and John Wiley, New York, 1956, s.93, ELLSWORTH, P.T., "The International Economy", Macmillan Company, New York 1967, s.306-29, SEYİDOĞLU, H. "Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama", s."84-491.

Sabit veya dalgalı döviz kuru olduğu farz edildiğinde her iki durumda da eğer dış ticaret bilançosu fazlalık veriyorsa, ticaret hadleri daha cazip hale gelecektir. Ülke ticareti için ticaret hadlerinin daha cazip olması iki durumu ortaya kor. Az gelişmiş ülkede fiyatlar dünya fiyatlarına nazaran yükselme gösterir. Veya yabancı para ile ihracat fiyatları yükselir (iç fiyatlar sabit kaldığında ve yabancı para kuru düştüğünde).

1.4. Dış Borcun Ticaret Hadlerine Yaptığı Tesir Dolayısıyla Dış Ticaretten Elde Edilen Kazançlar

Ticaret hadlerinin ülke ticareti lehine dönüşmesi kalkınmış ülkelerden ülkeye yabancı sermaye akımının husule getireceği sonuç gibi bir durum hasıl eder. İhraç maddelerindeki fiyat artışları ülkenin ihracat gelirlerini artırarak dolayısıyla bu ülke kalkınması için gerekli olan sermaye mallarını satın alma imkânını artırır.

Ticaret hadlerinin ülke ekonomisi lehinde gelişmesinde ülkeye sermaye akımlarının **girişinde** menfi tesiri yoktur. Bununla birlikte önemli bir mahzur, dünya piyasalarında ülkenin ihraç mallarına sürekli ve istikrarlı talep miktarı **yeterli arzla karşılanamamaktadır**. Bu bakımdan sermaye akımının muntazam olmadığı görülmektedir. Bu mahzurun umumiyetle kabul edildiği görülmektedir.

Ticaret hadlerinde meydana gelen gelişmenin sermaye birikimi bakımından bir fayda sağlamıyacağı, böyle bir gelişmenin ne kalkınma faaliyetleri bakımından ne de sermaye malları ithalâtı bakımından faydalı olmayacağı iddia edildiği gibi, ticaret hadlerinin lehe dönüşmesinin faydaları bütün az gelişmiş ülkelerin lehine olacağı kanaatinin olduğudur. Bir çok doğru tarafları bulunmasına rağmen bu iddiayı genellemek mümkün değildir.

Bir ülkenin yüksek ihraç fiyatlarından sağladığı ihraç kârları liri, o ülkenin nakdi gelir akımını geliştirir. Nakdi gelir akımı sebebiyle ülkede gelir artışı olacaktır. Gelir artışının bir kısmı tasarruf, bir kısmı da içte üretilmiş mallara veya ithal edilmiş mallara harcanacaktır. Kısa devrede arz şartlarında elastikiyet göstermeyen az gelişmiş bir ülkede tüketim masraflarının artışı ve ülkede üretilen mal ve hizmetlerin daha çok tüketilmesine ve neticede fiyatların yükselmesine sebep olur. Fiyat yükselişi ithalatı artırıcı eğilim gösterir. Ticaret hadlerinin gelişmesi fakir ve az gelişmiş ülkelere döviz kazandırır. Fakat kazanılan bu dövizlerin alınan tedbir ve iktisadi, mali politikalarla sermaye birikiminde kullanılır olması icap eder (23).

2- DIŞ BORCUN DİĞER TESİRLERİ

2.1. İktisadi Büyümeye Tesiri

Sermaye birikimi sebebiyle gelir artışı enfastrüktür (temel) yatırımlar dediğimiz yol, liman, baraj, enerji üretim yatırımları, sağlık ve eğitim tesislerini kurma imkânını vermekte yardımcı olur. Az gelişmiş ülkelerde hedef alınan kalkınma hızını gerçekleştirecek sanayi üretiminin hammadde, teçhizat, yedek parça ithalât taleplerini karşılamak için gerekli dövizli sağlamak imkânını verir. Bu sebeplerle iktisadi büyüme yardımcı olur. İktisadi büyüme gerçekleştirdiği ölçüde sosyal sermayede de artış sağlanır. Yatırım imkânı arttıkça sosyal sermayeye olan katkısı dışsal ekonomi imkânını da artırır. Maliyet düşüşleri sağlanır. Bu gelişmeler kalkınmada üst üste katlanarak iktisadi gelişme hızlanır.

Dış borcun bu müsbet tesirlerinin gerçekleşmesi için iyi bir para, maliye ve bilhassa vergi politikasının uygulanması icap eder. Artan gelirin tüketim için ve bilhassa tüketim için ithalatta kullanılmaması lazım gelir. Az gelişmiş ülkelerde tüketim eğilimi yüksek olduğundan vergi politikası ile artan gelirin tüketime kaymaması için tedbirler alınmalıdır.

2.2. Sosyal Açıdan Dış Borcun Tesirleri

Temel Sosyal yatırımların mümkün olması ile toplumun eğitim, sağlık seviyesinin yükselmesine müsbet tesir edileceği malûmdur. Toplumun yüksek bir eğitim seviyesinde ve sağlıklı durumda olması iktisadi faktörlerin verimliliğini artırır. Verimi artan iktisadi faktörlerle daha çok gelir sağlanması, dolayısıyla umumi refah seviyesinin artmasına sebep olunur. Toplumun eğitim seviyesinin yüksekliği ve fertlerin sağlığı, sağlıklı ve huzurlu yaşama şartlarının oluşumunda önde gelen birinci derecede özelliklerdir.

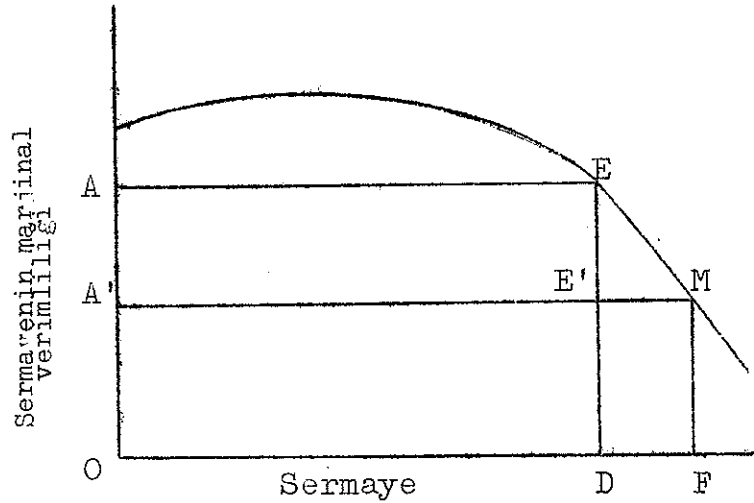
2.3. Üretim İmkânlarının Artmasına Tesiri

Üretim maliyetlerinin düşmesi fiyatlara tesir ederek talebi artırıcı yönde bir fiyatlandırmaya imkân verir. Maliyetlerin düşmesi fiyatları düşürdüğünden iç ve dış talebin düşük fiyatlar karşısında artmasını gerektirir. Artan talebi karşılamak için daha çok üretmek, daha çok üretmek için daha çok istihdam etmek gerekir. Ayrıca rantabl olmayan işletmelerin faaliyete geçmesi ve mevcut işletmelerin kapasitelerini genişletmesi mümkün olur. Bu hal iktisadi büyüme ve gelişmeye yol açar.

E- Dış Borç, G.S.H. ve Gelir İlişkileri

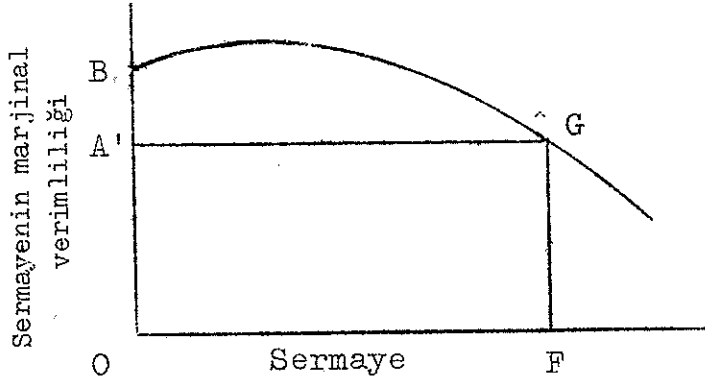
Dış borçun nakdi maliyeti faiz ve diğer servis masraflarıdır. Dış borç alan ülkenin bu borçtan sağladığı hasıla artışı ödediği faiz ve servis masraflarından fazla ise iktisadi fayda sağlanacaktır. Dış borç yolu ile artan sermaye; işçiye daha fazla alet, teçhizat ve diğer üretim araçları sağlamada yardımcı olduğundan verimi yükselecektir. Aynı zamanda toprak ve diğer üretim faktörlerinin üretimdeki nisbi ödemi de artacaktır. Yukarıda söylenenleri basit bir şekilde izah edelim. Bunun için iki durum göz önüne alınacaktır. Birinci durumda ülkenin işçi ve sermayesi tam istihdam durumundadır. Şekil: 1 de görüleceği gibi ülkenin kendi kaynaklarından temin ettiği sermaye miktarı OD dir. Bu sermaye ve ülkenin mevcut iş gücü, tabii kaynak kombinasyonunda elde edilen toplam hasıla EBED'nin kapladığı alan kabul edilsin.

Şekil: 1

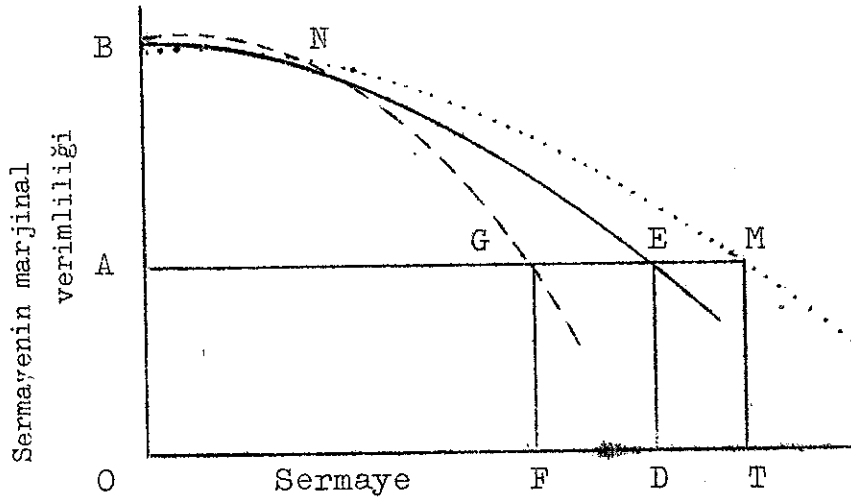

Sermayenin marjinal verimliliği DE dir. Mevcut sermayenin toplam geliri OAED dir. Milli hasılanın ABE kadar kısmı işçiye ücret ve tabii kaynak sahiplerine kira olarak ödenen kısımdır. Eğer yabancı sermaye (dış borç) DF kadar ise, teknoloji ve diğer iktisadi faktörlerde değişme olmadığında, yeni işletmelerin kurulacağı veya sermaye artırımı ile kapasitelerinde genişletme yaparak sermayenin marjinal verimliliği azalacaktır. Ülke sermayesi ve yabancı sermaye marjinal verimliliği FM olacaktır. Toplam milli hasıla OBMF'ye yükselecektir. Veya DEMF kadar artacaktır. DEMF kadar artan milli gelir DEMF

Şekil: 2

Yabancı sermaye ya kendi işletme veya mevcut işletmelerin kapasitelerinin genişletilmesinde kullanılacak, bir kısmı da devlet tarafından kullanılacaktır. Yabancı sermaye ile elde edilen bu üretim parçasını iç sermaye ile elde edilen üretime ilâve ettiğimizde Şekil: 3'de görüldüğü gibi BNM eğrisi ile gösterilen yeni milli hasıla eğrisi ortaya çıkar.

Şekil: 3., Global Olarak Ekonomide Yabancı Sermaye ve Ülke Sermayesinin Verimliliği

Farz edelin ki; yabancı sermaye veya dış borçtan elde edilen meblağlar yerli sermayenin elde ettiği marjinal verimliliğe eşit verimlilikle (OF kadar) yatırımda kullanılsın. Marjinal gelir GF olacaktır ki, yerli sermayenin marjinal geliri olan ED'ye eşittir. İstihdam edilen toplam sermaye OT dir. Yani ($OT=OF+OD$). Yabancı sermayenin yatırımdan elde edilen hasıla OBGF, yerli sermayenin elde

ettiği hasıla OBED dir. OBED, daha önce yerli sermayenin elde ettiği hasılanın aynıdır. Toplam milli hasıla OBMT dir ki; bu OBGF ve OBED nin toplamıdır. DGMT= OAGF. Çünkü yerli sermaye önceki gibi OAED kadar bir gelir elde etmiştir.

Ekonominin net kazancı istihsalde işçinin ve tabii kaynak sahiplerinin artan payıdır. Artan kısım yaklaşık olarak ENM dir. (İşçinin ve tabii kaynak sahiplerinin üretimde toplam payları ABNG dir.) İşçinin artan bu payı kısmen yeni istihdamdan kısmen de daha verimli istihdamdan elde edilmiştir.

Ülkenin toplam nüfusu tüketici olarak üretimin artışından istifade ettiği gibi gelişen kalite ve pazar imkanlarından istifade eder.

Devlet ise artan istihsal ve istihdam sebebiyle vergi gelirlerinin artmasından faydalanır. Alt yapı yatırımları yapma imkânını elde eder (24).

F- Dış Borç Mas' Etme Kapasitesi

Bir ülkenin dış borç kapasitesi ne ölçüdedir, diğer bir söyleyişle ne kadar dış borcu mas edebilir. Bu soruya cevap verilirken alınan dış borcun prodüktif olup olmasını dikkate alarak olumlu cevap verebiliriz. Tabii ki bir ülke sınırsız ölçüde borç alabilir, fakat alınan bu borcun bütünü ülke ekonomisi için verimli olmaz. Borçta gaye verim sağlamaktır. O halde alınan borç miktarını tayin edecek unsur verim ölçüsüdür. Verim nasıl ölçülmektedir. Sağlanan marjinal fayda ile marjinal maliyetin mukayesesi bize borçlanmada sınırı tesbitte bir ölçü olacaktır. Marjinal fayda ve marjinal maliyet, ülkede borç alınan sermayenin verimli kullanılışı, yani iyi hazırlanmış proje ve bu projelerin iyi tanzim edilmiş bir planla birbirleriyle irtibatlandırılmasına bağlıdır (25). Ülke ekonomisinde, teknolojisine yetişkin idareci kadrosuna göre daha az verimli veya daha verimli projeler hazırlanacağı tabiidir. Marjinal faydası marjinal maliyetinden yüksek olan projelerin çokluğu ve büyüklüğü borçlanma kapasitesini tayin eder. M.F.Millikan ve W.W.Rostow'a göre borçlanma kapasitesini tayin eden husus iyi projelerden

(24) Bu konuda verilen izahat: ELLSWORTH, P.T., "The International Economy", İbid., s.495-498 de verilen modelden istifade edilerek yapılmıştır.

(25) Bkz: The International Bank of Reconstruction the Fourth Annual Report for 1948-49 s.8-9. MILLIKAN, M.F. ve W.W.Rostow, "A Proposal: Key to an Effective Foreign Policy", Haryer, New York, 1957, s.56.

ziyade ithal edilen sermaye teçhizatı ile bütün kaynakların ve bilhassa organizasyon ve idareci kapasitelerinin birbirlerini tamamlayıcı ölçüde olmasını gerektirdiğidir (26).

Her iki görüşte de borçtan sağlanacak verim, borç miktarını tayinde temel alınmaktadır. Zira borç mas etme kapasitesi sınırsız olabilir. Fert gibi ülkelerde temin ettikleri borcu sorumsuz ve verim sağlamaksızın kullandıklarında borç kapasitesinden söz etmek yersiz olur. O halde borç mas etme kapasitesi verimle (marjinal verimle) tayin edilecektir. Borçta kullanılan sermayenin marjinal verimliliği önemlidir. Bu görüşe göre sermayenin marjinal verimliliği sermaye arttıkça düşecek ve azalma göstermesine rağmen değişen şartlara göre de en son noktaya varıp marjinal verimlilik sıfır (0) olacaktır. Dış borç mas etme kapasitesi ülkenin uyguladığı iktisadi politika şartlarına göre değiştiği gibi zaman içinde de değişme göstermektedir. Borç mas etme kapasitesinin genişlemesini sağlayacak politikanın yürütülmesiyle de borç kapasitesi genişletilir. Meselâ; bir ülkenin idari kapasitesinin ve kabiliyetinin yeterli olmaması dış borcun sonucu gereken ithalat ve organizasyonlar yapılamıyorsa, borçla birlikte bu hizmetleri görece idareci ve teknik eleman dışardan temin edilebilir. Veya yapılan ithalatı kaldıracak liman tesis ve teçhizatı kafi değilse yabancı emek gücü ile birlikte bu tesis ve teçhizatın kuruluş çalışması yoluna gidilerek daha fazla sermaye ithalı sağlanabilir. Tabii bu şartların gerçekleştirilmesi için de zamana ihtiyaç vardır.

O halde bütün yukarıda işaret ettiğimiz şartlar (marjinal verimliliği yüksek projeler, iyi organizasyon ve yüksek kabiliyetli idareci olup olmanası, ithal edilen sermaye ile birlikte ithalatı kolaylaştıran yabancı emek gücü istihdamı, zaman unsurları gibi) borç mas etme kapasitesinin büyüklüğüne tesir etmektedir.

Bir ülkenin sermaye ihtiyacı ölçümü, sermaye mas etme kapasitesi ile birlikte yapılmaktadır. Ülkenin sermaye ihtiyacının belirlenmesi iki usule göre ve bu usullerle birlikte yapılmaktadır: a) Dış ticaret projeksiyonlarından, b) Arzu edilen ve planlanmış olan büyüme hızı ve sermaye-hasıla kat sayıları bağlantısının hesaplanmaları yollarına göre olmaktadır.

Birincisinde ithalat artışına mukabil aynı ölçüde ihracat artışı görülmediğinde husule gelen dış ticaret açığını kapamak için

(26) KINDLEBERGER, C.P., Ibid., s.325-328. ve MİLİKAN, M.F., and ROSTOW, W.W., Ibid., s.56.

duyulan dış sermaye ihtiyacı belirlenir. Dış sermaye ihtiyacı bilindiği gibi bu açıkla ölçülür. Dış sermaye ihtiyacı miktarının belirlenmesi ikinci usulle şöyle olmaktadır. Arzu edilen ekonomik büyüme hızı veya gelişme hızı tesbit edildikten sonra ülkenin sermaye-hasıla oranına göre tasarruf açığının olup olmadığı araştırılır. Eğer tesbit edilmiş iktisadi büyüme veya kalkınma hızında ülkenin mevcut sermaye hasıla oranında yatırım için yeterli tasarruf yoksa, tasarruf açığı dış borçla karşılanır. Meselâ; tesbit edilen büyüme hızı % 3 ve sermaye-hasıla oranı 4 olduğunda, yatırımlar milli gelirin % 12^{si} kadar olmasını gerektirir. İç tasarruf oranı % 8 ise, milli gelirin tesbit edilmiş büyüme hızına kavuşabilmesi için dış sermaye ihtiyacı milli gelirin % 4'ü kadardır.

Bu iki metodla aynı sonuca varılır. Birincisinde ithalat-ihracat farkı dış borç ihtiyacını belirler. İkincisinde yatırım-tasarruf farkı dış sermayeye duyulan ihtiyacı belirlemektedir. Dış borçla yapılan yatırıma -I dersek;

$$-I = I - S \text{ ve yine,}$$

$$-I = M - X \text{ gibidir.}$$

Teoride dış borçlanma ihtiyacı miktarının tesbitinde dış ticaret projeksiyonu ile iç tasarruf ve yatırım projeksiyonları neticesinde elde edilen veriler birbirlerinden farksızdır. Fakat realitede daima tasarruf eğilimi, sermaye hasıla oranı, ihracat, ithalat tahminlerindeki yanlışlar neticeyi farklı çıkarmaktadır.

Kalkınmakta olan menleketlerin sermaye ihtiyacı dış borçların ve dış borç servisinin güç problemlerini birlikte getirir. Borç servis yükünün artması dikkatleri bu problemin çözülmesine ve giderilmesine çevirmektedir. Araştırmamızın ana gayesi Türkiye'nin dış borç problemleri olduğu için Türkiye'nin dış borç problemleri tahlil edilirken bu konular üzerinde yeri geldikçe durulacaktır.

BÖLÜM III

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI

A- TÜRKİYE'NİN BORÇ SERVİS KAPASİTESİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER

Bu çalışma önceki bölümlerde işaret edilen bir ülkenin kalkınması için gerekli dış sermaye ihtiyacının husule getirdiği bütün problemlerin çözümü için yapılan bir araştırma değildir. Biz zorunlu olarak söz konusu edilen problemlerin büyük bir kısmının çözümü araştırmasını bir tarafa koyuyoruz. Çünkü, esas zorluk kalkınma metod ve teorilerinin izahı ve halledilmesi ile ilgilidir. Bir ülkenin borçlanma kapasitesi ve servis problemleri bir ticari işletmede olduğu gibi tasarruf, sermaye geliri (kâr haddi) üretim ve üretimin arzı, satışı meselelerine benzer tatbiki kararlara dayanan problemlerle ilgilidir. Bir ülkenin neden iktisadi kalkınma ve büyümede diğerlerinden geri kaldığını ve bu geri kalmada sebep olan mali faktörlerin elde edilmesinde **başarısızlıkların neler** olduğuna dair bir kanaate sahip olmalıyız. Bu kanaat ve görüşler de problemin çözümünde bir belirlilik göstermemektedir.

Konunun kapsamını daraltıp sınırlandırma zorunluğu konu ile ilgili problemlerin mahiyeti icabıdır. Herhangi bir şahsın, müessesinin, işletmenin veya bir ülkenin ne hacimde krediye veya itibara sahip olduğu çeşitli faktörlere, bu faktörlerle ilgili değerlendirme ve kanaatlere göre yapılmaktadır. Borç servis kapasitesini izah eden ve ölçümünü yapan kesin bir formül veya görüş olmadığı gibi, teori olsa bile ekseriya bu izah ve teoriler değişik davranışlara, zamana göre olmaktadır. Ayrıca istikrarlı olmayan iktisadi, mali politikalar borçlanan ülkelerin karar organlarını bu şartlara adepte olmak için bir çok meselelerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bir ülkenin nakdi, mali veya dış para operasyonlarında ufak bir hatasında ödemeler bilançosunda bir çıkmaza sebep olunacağını bilmesi de konunun ne kadar nazik olduğunu göstermektedir.

Kalkınan bir ülkenin borç servis kapasitesi konusunda o ülkenin iktisadi büyüme prosesinde yabancı sermayenin rolünün ne olduğu, maliyeti ve sağladığı faydanın mukayesesi ve münakaşası yapılmaktadır. Daha önce de işaret edildiği gibi, yabancı sermaye milli kaynaklar yerine ikâne ve onlara ilâve edilerek sermaye birikimi oranının yükseltilmesini sağlar. Bu yolla yatırımın milli gelire oranı yükselmiş olduğundan iktisadi büyüme hızı artar.

Yabancı sermayeden ekonominin sağlayacağı bu müsbet tesire karşılık maliyeti de söz konusu olmaktadır. Yabancı sermayenin kantitatif (kemni) maliyeti, borç servisi (itfa, faizler ve diğerleri) ödemeleri ile ilgilidir. Bu ödemelerin ülkenin toplam yatırım ve tüketiminde değişmelerle ilgisi vardır. Borç servis kapasitesi tayininde göz önüne alınması istenilen husus, bir tarafta ülkenin kendi kaynakları üzerindeki yüksek oranda tüketim ve yatırım talebini, diğer tarafta da yabancı kreditorlere olan borç ve mesuliyetini uygun şekilde, ülkenin iktisadi, siyasi ve sosyal yapısına zarar vermiyecek duruma koymaktır. Borç ödeyememe durumu dünya mali ve ticari çevrelerinde güvensizliği ve gelecekteki borçlanma şansını tehlikeye koyar. Borç alan ülke, tüketim inkânı artmış olmasına rağmen iktisadi kalkınma ve büyüme şartlarını ihmal etmeme zorundadır. İktisadi büyümede beynelmilel mali ve ticari çevrelerle ilginin devamı için tüketimde bir dengenin olmasını gerektirir.

Borç ödeme servis güçlükleri herhangi bir anda veya çok kısa devrede likid yokluğundan meydana gelmektedir. Dış ödemeler dengesinde husule gelen açıklar borç ödeme servisinin temel meselesidir. Borçlu ülke ya katı borç ödeme taahhütlerinde veya daha yumuşak, esnek ödeme taahhütlerinde bulunmuş olabilir. Borçlu ülke ödemeler bilançosunun idaresinde kendi idarecilerinin (karar organlarının) kabiliyetlerine ve konuya vakıf olup olmadıklarına bağlı kalmaktadır.

Dış ödemeler dengesinde söz konusu edilen sebeplerle meydana gelen açıkların borç ödeme servisinin ana meselesi olduğunu işaret ettikten sonra bu meselenin araştırma konumuzun da esasını teşkil ettiğini belirtabiliriz.

Borç servis kapasitesi genel ekonomik problemlerden ayrı düşünülemez. Özellikle düşük gelirli ülkeler için bu tesbit daha geçerli olmaktadır. Borç servis güçlükleri ödemeler dengesindeki açıklar sebebiyle likid darlığını meydana getirir. Likid darlığının sebeplerine baktığımızda çok çeşitli oldukları görülmektedir. Bunların başlıcaları devrevi veya arazi ihracat dalgalanmaları, dış sermaye akımı ithalat zorunluluğu ile dış ödemelerin zaman bakımından birlikte olması yanında asıl sebebin ülke ekonomisinin zayıf olmasıdır. Borç servis kapasitesi unumi iktisadi problemlerden ayrı düşünüleniyeceği gibi bir ülkenin borçlanma kapasitesi ve gücü de kısa vadeli bir tahlille değerlendirilmez. Büyüyen bir ekonomi ile durgun bir ekonominin borç servis kapasitesinin değerlendirilmesi aynı usul ve ölçülerle olmalıdır. Borç servis kapasitesi

ülke fertlerinin gelirlerindeki artış ve ülkede gelir dağılımına -sektör ve sınıflara göre- değişme gösterir. Milli kaynaklardan faydalanarak ve tüketimden kısılarak gerçekleştirilen yatırımların borç servis kapasitesinin genişlenmesini mümkün kılar. Eğer reel gelirlerde ve tasarruflarda artan hızı ve oranı uygun ölçüde ise ve iktisadi büyüme devamlılık gösteriyorsa borç servisleri güçlük çekilmeden ifa edilebilir.

Yukarıdaki sebeplerden dolayı borç servis kapasitesi uzun devrede ele alınıp devam eden ekonomik büyüme, fert başına düşen gelirden artma hızı ve verimli sermayenin terakümü ile değerlendirilmelidir. Birbirleriyle kesin ilişkisi olan sermaye kazançları, tasarruflar, yatırımlar ve üretimde büyüme gibi değişkenler yabancı sermaye akımının olmasına tesir ettiği gibi borç servisleriyle de yakından ilgilidirler. Bunun için uzun devreli tahliller değişik alternatiflere göre yapılması lâzımdır. Gerçekte müşahade edilmiş hadiseler göz önüne alınarak ve değişik ihtimaller hesaba katılarak geleceğe ait projeksiyonlar yapılır. Ekonominin büyümesi dünya ekonomisinden tecrit edilemeyeceği için yalnız iç değişkenler ele alınmayıp dış dünya şartları da göz önüne alınmalıdır. Büyüme ve dolaşısıyla borç ödeme kapasitesinin genişlemesi sadece iç tasarruf ve buna bağlı olarak yatırımların artması ile vuku bulmamakta, üretim kalıpları ve metodlarında değişmeler, milletler arası siyasi ve iktisadi rekabette borç alan ülkenin kredi alma imkânına tesir etmektedir. Bir ülkenin yatırım için kullandığından arta kalanı ve tasarrufu, dünya iktisadi şartlarında uygun vasat dolayısıyla kolayca borç karşılığı olarak transfer edilebilir (1).

B- TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER BİLANÇOSU VE DIŞ SERVİS PROBLEMLERİ

Bir ülkenin ödemeler bilançosunu oluşturan ve dolayısıyla o ülkenin kısa ve uzun vadeli borçlarına kapasitesi ve servislerine tesir eden faktörler aşağıda görüldüğü gibidir (2).

a) Dalgalanma gösteren değişken faktörler:

1- İhracat, 2- Sermaye akımı, 3- Zaruri olan ithalât ve enflasyon tahriki ile ilâve ithalât.

(1) KINDLEBERGER, C.P., İbid., s.328-329 ve AVRAMOVIC, D. ve diğerleri, İbid., s.

(2) AVRAMOVIC, D., İbid., s.42-44.

b) Düzenleyici değişken faktörler:

1- İhtiyatlar, 2- Tanzin edici mali yardımlar, 3- İthal engelleri.

c) Sabit değişken faktörler:

1- İthalat zorunluluğunda az tolerans, 2- Borç faizleri, 3- Borç itfa taksitleri.

Borç alan ülkenin ekonomik politikası yukarıda tasnif edilmiş faktörlerin oluşumuna ve değişme seyirlerine önemli ölçüde tesir eder. Özellikle para ve maliye politikası enflasyonist yapıda ise dış sermaye akınlarına olumsuz etkide bulunur. Ve dış mali kaynakların dalgalanan döviz kurları yolu ile ödemeler dengesi üzerinde müsbet tesirleri azalır.

Bir önceki bölümde gördüğümüz gibi iktisadi büyüme yukarıda tarif edilmiş faktörlere de tesir eder. İktisadi gelişme ve büyümede bu faktörlerin bir kısmı katılık göstermesine rağmen bazıları esnek-tir. Bu faktörler ve değişkenler ekonominin likid durumuna tesir eden faktörlerdir.

Türk ekonomisinde bu değişkenlerin ödemeler bilançosu ve dış borç problemlerine tesirlerini ayrı ayrı görelim.

a) Dalgalanma Gösteren Değişken Faktörler

1- İhracat Faktörü: Türk ekonomisinde ödemeler dengesinin açık vermesinin başlıca sebebi ihracatta yeterli artışın olmamasıdır. Çünkü, ihracat gelirleri diğer gelirlere göre farklı bir gelişme göstermekte veya aynı paralelde bir gelişme göstermemektedir. Bu iki sebepten ileri gelmektedir.

1.1. Dış piyasalarda ihraç mallarına olan talebin değişme göstermesi.

1.2. Dış piyasalara arz edilen malların hacminde iç talep dolayısıyla önemli artış olmaması. Bu iki ana sebep yanında temel üretim girdilerinin (inputların) üretimde sağlanan kazançların diğer üretim sahalarında elde edilen kazançlara göre düşük olmasıdır.

Türk iktisat politikasının ihracatı artırıcı ve üretimini dış pazarlara yöneltici olmaması sebebiyle ihracat gelirlerinde artış istenilen seviyede değildir. Bu durum Türkiye'nin dış ödemeler bilançosunda diğer faktörlerden daha fazla ehemmiyet arz etmektedir.

Yukarıda yazdıklarımızı açıklığa kavuşturmak için ilk yapacağımız iş, uygun bir zaman dönemi içinde geçmişteki ihracat gelirlerindeki seyri tesbit etmek ve ihracat gelirlerindeki değişimleri

göz önüne alarak gelecekteki değişmeyi tahmin etmektir. Biz yirmi yıllık bir devre alıp toplam ihracat gelirlerini ve ihraç malları içinde önem arz eden malların gelirlerinde bu devre içinde nasıl bir değişme olduğunu tesbit etmeye çalışacağız.

Bu tebsiti yaparken nasıl bir usul kullanacağımız gerektiğini de araştıracağız. Bu tebsiti yaparken 17 yıl içinde ihracatın gösterdiği trendi tesbit edeceğiz ve bu trendten ayrılmaları ölçeceğiz. Ayrıca en yüksek ihracat noktası ile en az ihracat noktası arasında değişimin ne olduğunu göstereceğiz. Aşağıdaki Tablo: 3.1 ve Grafik: 3.1. bize ihracatın en düşük ve yüksek olduğu noktaları vermektedir.

TABLO: 3.1

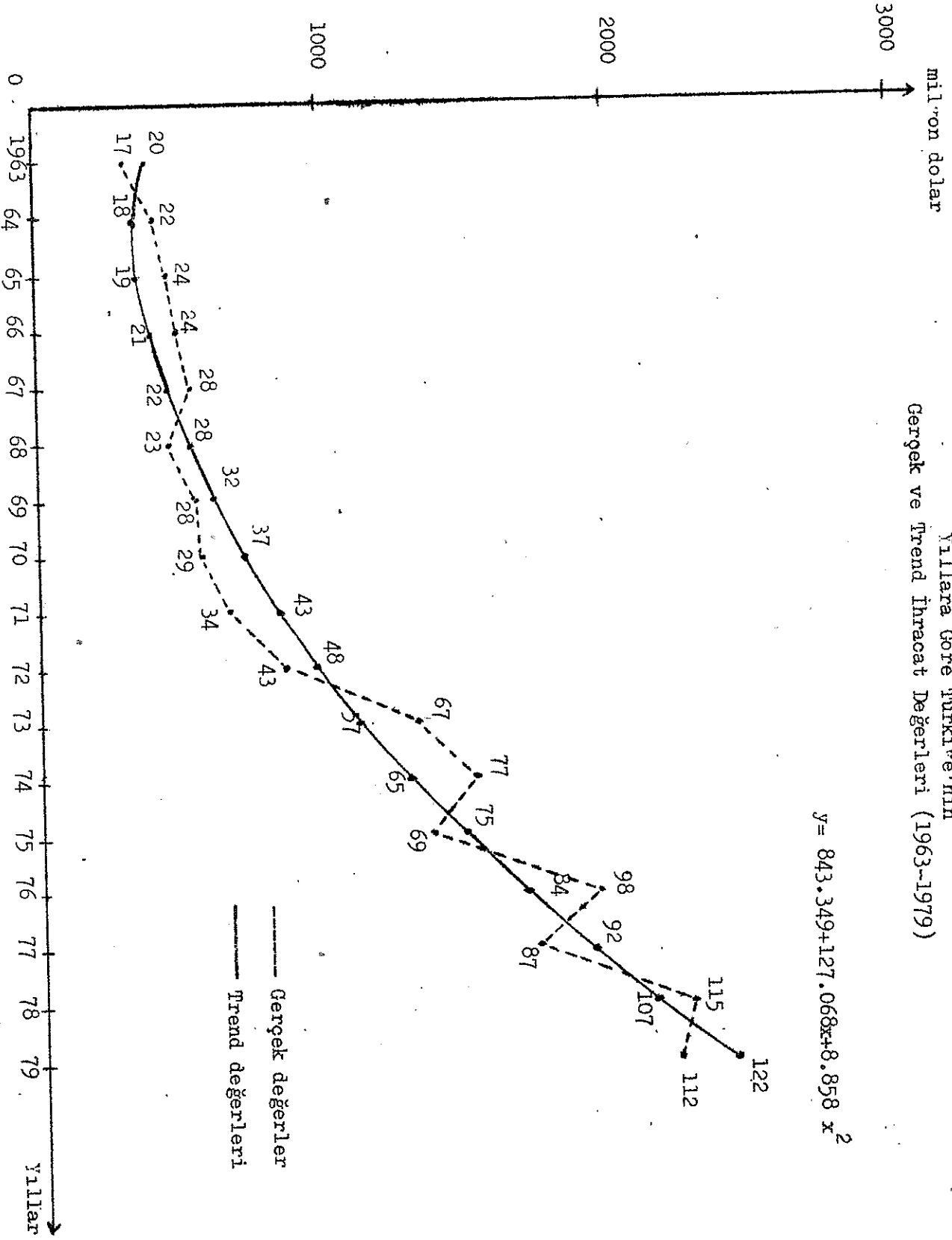
Geçmiş 17 Yıllık Devrede İhracatın En Yüksek Noktadan
En Düşük Nokta Arasında % Olarak Değişme Oranları
1973 Yılı 100 Kabul Edildiğinde

Yıllar	İhracat % Olarak	Yıllar	İhracat % olarak
1963	26.9	1972	58.3
1964	29.3	1973	74.4
1965	33.1	1974	102.4
1966	35.2	1975	100.0
1967	35.3	1976	113.8
1968	33.9	1977	142.5
1969	34.1	1978	207.0
1970	40.1	1979	336.0
1971	52.6		

KAYNAK: "International Financial Statistics Yearbook 1980,
International Monetary Fund, Washington D.C., 1980,
ve D.İ.E. Bültenleri.

GRAFIG: 3.1
Yıllara Göre Türkiye'nin
Gerçek ve Trend İhracat Değerleri (1963-1979)

$$y = 843.349 + 127.068x + 8.858x^2$$

TABLO: 3.2.
1963-1985 İhracat Trendi
(Milyon Dolar)

$$y = 843.349 + 127.068 x + 8.858 x^2$$

<u>Yıllar</u>		<u>Trend Değerleri</u>
1963	-8	393.72
1964	-7	387.91
1965	-6	399.83
1966	-5	429.46
1967	-4	476.81
1968	-3	541.87
1969	-2	624.65
1970	-1	725.14
1971	0	843.35
1972	1	979.28
1973	2	1132.92
1974	3	1304.26
1975	4	1493.35
1976	5	1700.14
1977	6	1924.65
1978	7	2166.87
1979	8	2426.81
1980	9	2704.46
1981	10	2999.83
1982	11	3312.92
1983	12	3643.72
1984	13	3992.24
1985	14	4358.30

Not: Trend değerleri tarafımızdan hesaplanmıştır.

Türkiye'nin 1963 yılına göre 1979 yılı ihracatı yaklaşık olarak % 600 oranında artış göstermiştir. Tablo: 3.1 ve 3.3 de bu durum görülebilir.

TABLO: 3.3
1963-1979 Yılları Arasında İhracat ve İthalat
Değerleri (Milyon Dolar)

Yıllar	İthalat	İhracat
1963	688	368
1964	537	411
1965	572	464
1966	718	490
1967	685	523
1968	764	496
1969	801	537
1970	948	586
1971	1171	677
1972	1563	885
1973	2086	1317
1974	3778	1532
1975	4739	1401
1976	5129	1960
1977	5796	1753
1978	4599	2288
1979	5069	2261

KAYNAK: D.İ.E. Bültenleri.

Bazı ülkelerde olduğu gibi kısa bir dönemdeki ihracat gelirlerinde görülen belirli bir artıştan sağlanan gelirlerin bir kısmının gelecekteki ödemeler dengesi açıklarını karşılamak için kullanılması ülkemiz gibi kalkınmakta olan ülkelerde kolaylıkla mümkün olmamaktadır. Çünkü, artan ihracatla birlikte aynı ölçüde hatta daha büyük nisbetlerde iç tüketim ve yatırım harcamaları

artışı olduğundan ihracatın az olduğu yıllarda fazla olan yılların gelirlerinden istifade edip dengeleyici bir durum sağlanamamaktadır.

Kalkınmakta olan ülkelerin ihracat kalemleri arasında hammaddeler önemli yer almaktadır. Bu gibi malların milletlerarası pazarlardaki fiyatların¹ değişmesi ihracat gelirlerini etkileyici önemli bir faktördür. Türkiye'nin ihracatında önemli yer tutan pamuk gibi hammaddeelerde görülen fiyat değişmelerinin sebep olduğu ihracat gelirlerindeki dalgalanmaların önemi büyüktür. Ülkelerin iktisadi politikalarının değişmesi ve üretimlerinin sistematik bir şekilde tasnifi ve tasniflere dayalı tahlillerin yapılmaması, yatırım programlarının dünya iktisadi konjonktörüne bağlı olması gibi durumlar ihracat gelirlerinde vuku bulacak dalgalanmaların hesaplanmalarını güçleştirmektedir. Gerçi iktisadi tedbirlerle iktisadi konjonktüre tesir edilmesi mümkün olmakta ise de kalkınmakta olan ülkelerin arizi olaylar ve dünya iktisadi konjonktörünün fazlasıyla etkisi altında olduğu görülmektedir. Bütün bu sebeplerle geçmişteki rakamlara dayanan trend göstergelerinden sapmalar olacağı tabiidir. Bunun neticesi olarak projeksiyonlar tam güvenilir olmayacaktır. Bütün bunlara rağmen kalkınan ülkelerin ihracatındaki trendten sapmalar belirlenebilir.

Diğer taraftan kalkınmakta olan ülkelerin uzun devre ihracat değer artışlarının gelir ve yatırım artışına göre daha az olduğu görülmektedir. Gelir arttıkça ithal malları talep artışı daha fazla olmaktadır. Türkiye'de durum değişik görülmektedir. Tablo: 3.4'e bakıldığında bu durum görülür.

TABLO: 3.4

Milli Gelir, İhracat, İthalat Değerleri (Dolar Olarak)
ve Yılda Yıla Artış Oranları (% olarak)

Yıllar	Milli Gelir (Milyon do- lar)	% Artış Oranı	İhracat		İthalat	
			Değeri	Artış Oranı	Değeri	Artış Oranı
1963	7.128.9	100.00	368		688	
1964	7.687.7	7.83	411	11.6	537	-21.4
1965	8.280.1	7.70	464	12.8	572	10.1
1966	9.809.1	18.46	490	15.6	718	12.6
1967	10.916.9	11.29	523	16.7	685	-4.6
1968	12.112.6	10.95	496	-6.3	764	11.1
1969	13.414.0	10.74	537	18.3	801	10.5
1970	12.274.1	-8.50	588	19.5	948	10.6
1971	12.969.8	5.66	677	11.5	1171	12.3
1972	17.200.6	32.62	885	13.0	1563	13.2
1973	22.130.6	28.66	1317	14.8	2086	13.4
1974	33.762.6	52.56	1532	11.6	3778	18.1
1975	37.545.2	11.20	1401	-8.6	4739	12.6
1976	42.542.0	13.30	1960	13.9	5129	10.8
1977	49.027.5	15.24	1753	-10.6	5776	11.2
1978	49.275.8	0.50	2288	13.0	4599	-9.2
1979	62.564.7	26.96	2261	-1.2	5069	11.0

KAYNAK: International Financial Statistics Yearbook, 1980 ve D.İ.E.,
Bültenleri. GSMH'nin dolar değeri ait olduğu yıllardaki dolar
paritesine göre hesaplanmıştır.

1963-1971 yılları arasında ihracatta yılda bir önceki yıla
oranla ortalama % 9 oranında artış olmuştur. İthalatta ise % 8.3'dür.
Fakat 1963 yılına oranla ithalat 1979 yılında yaklaşık % 700 lük
bir artış göstermektedir.

Türkiye'nin Dış Ödemeler Dengesine tesir eden önemli bir un-
sur da işçi dövizleridir. İşçi dövizleri bir emek ihracı gibi değer-
lendirilir. Tablo: 3.5 yıldan yıla ülkemize giren döviz miktarlarını
ve değişimleri göstermektedir.

TABLO: 3.5
İşçi Döviz Miktarları Girdileri
(Milyon Dolar Olarak)

Yıllar	Miktarlar	Yıllar	Miktarlar
1964	9	1972	740
1965	70	1973	1183
1966	115	1974	1426
1967	93	1975	1312
1968	107	1976	983
1969	141	1977	982
1970	273	1978	982
1971	471	1979	1694

KAYNAK: I., II., III., IV. Beş Yıllık Kalkınma Planları.

Bu değişmelere göre Türkiye'nin dış borçlarında görülen artışlar ve dalgalanmalar aşağıdaki bölümde tahlil edilecektir.

2- Türkiye'ye Sermaye Akımları

1) Türkiye'nin Dış Borçlarında Görülen Artışlar ve Dalgalanmalar

İkinci Dünya Harbinden sonra kalkınmakta olan ülkelere sermaye akımlarının artış gösterdiği görülmüştür. Bu artışın başlıca sebebi değişen iktisadi politikalar ve kalkınmamış ülkelerin kalkınmalarının sağlanması ve kalkınmışlığın devamıdır. Ve bu durumun kalkınmış ülkelerin ekonomileri ile ilgili olduğu kanaatinin dünya kamu oyununda yer almasındandır. Bunun yanında iktisaden kalkınmış ülkelerin kalkınmalarında kalkınmamış ülkelerin rolünün büyük olduğu öteden beri iddia edilmiştir. Kalkınmış ülkelerin kalkınmalarında az gelişmiş ülkelere dayanmış oldukları, bu sebeple onlara borçlu oldukları inancı siyasi ve iktisadi çevrelerde yaygın şekilde münakaşası yapıp kabul edilmiştir. Umumi temayül, iktisaden kalkınmış ülkelerin, gerek kalkınmalarından dolayı kalkınmış ülkelere borçlu sayılmaları, gerek kalkınmalarının devamı için az gelişmiş ülkelerin de kalkınmalarının gerekli olduğu kanaatiyle az gelişmiş ülkelere iktisadi yardım yapmayı bir vecibe olarak kabul etmeleri yönündedir.

İkinci Dünya Harbinden hemen sonra Birleşmiş Milletler Teşkilâtına bağlı bir kuruluş tarafından harpten zarar görmüş ülkelere zararlarını gidermek ve iktisadi durumlarını düzeltmek için iktisadi yardım yapılmıştır. Marshall Plânı ismi altında A.B.D.'leri bir program dahilinde Avrupa ülkelerine iktisadi yardım yaptı. Daha sonra "Turuman Doktrini" esas alınıp yardımın sahası genişletilerek iktisaden az gelişmiş ülkelere ve ekonomilere yardım yapıldı.

Az gelişmiş ülkelere sermaye akını, İkinci Dünya Harbinden sonra, kalkınmış ülkelere direkt olarak yapıldığı gibi yabancı müessese ve kuruluşlar da sermaye akımına önemli ölçüde katıldılar. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, Para Fonu (IMF), Dünya Kalkınma Bankası, Dünya Gıda Teşkilâtı gibi milletlerarası kuruluşlar bunlardan önemlileridir.

Zamanımızda söz konusu ettiğimiz kuruluşların iktisadi yardımları ülkeler arası sermaye akımlarında önemini kaybetmemiştir. Bugün özel sermayenin kalkınmış ülkelere daha da yaygın şekilde sermaye akımlarına iştirak ettiği görülmektedir. Bu yaygınlaşmanın önemli sebebi, yatırım yapılacak ülkenin iktisadi ve siyasi şartları hakkında daha geniş istihbarat imkânının olmasındandır. Dış ülkelere özel sermayenin yatırım için alınan kararlarında daha rasyonel olması ve hazırlanan projelerin dikkatle seçilmesidir.

Kalkınmakta olan ülkeler dış ticaret açıkları sebebiyle hasıl olan zorlukları gidermek maksadıyla devamlı ve yardım trendinde bir düşme olmadan yardımlar devam etmektedir. Türkiye bütün bu milletlerarası kuruluşlardan II. Dünya Harbinden sonra kredi ve yardımlar temin etmiştir.

Eğer bir ülke yeterli sermaye girişleri ile ithalatını karşılayabiliyorsa ve borç taksitleri ve faizlerini ödiyebiliyorsa borç servis problemi kısa devrede söz konusu değildir. Fakat bir ülkenin bugünkü durumu ile uzun devre tahminlerde bulunmak zor olduğu için gelecekteki ihtiyacı karşılayacak sermaye ithalinin yapılıp yapılamayacağı tahmini de mümkün değildir.

Maafih, kısa devrede herhangi bir ölçüde sermaye ithal miktarı tahmin etmek ve tahmin edilen miktarı garanti altına almak için şartların ve usullerin sağlanması mümkündür. Meselâ, bir proje kredisi, proje tatbiki konulduğundan sonra tatbik safhaları ilerledikçe projenin tamamlanması ile birlikte gerekli kredi safha safha tamamlanmış olacaktır. Umumiyetle, ödeme bilançolarında görülen büyük

açıklar ve zorluklar hariç olmak üzere, program kredileri çok ke-
re dış ödeme zorluklarını gidermekte yeterli olmaktadır. Fakat za-
man ilerledikçe ülkenin artan oranlarda likit problemleri hasıl
olmaktadır. Diğer taraftan sermaye ihraç eden ülkelerin şartlarına
bağlı olarak sermaye akımları değişme göstermektedir. Bilhassa özel
sermaye akımları ithal eden ülkenin şartlarından etkilendiği gibi
ihraç eden ülkenin şartlarından da etkilenmektedir. Bilhassa dev-
letten devlete direkt ve dolayısıyla milletlerarası müesseseler
vasıtasıyla sermaye akımları olduğu için dalgalanmalar daha fazla
görülmektedir.

Sermaye akımlarına tesir eden diğer bir faktör enflasyon
ve fevkalâde hallerin tahrik ettiği ithalât artışıdır. İthalâtta
arızı artışlar ödemeler dengesinin istikrarını bozabilir. Çeşitli
sebeplerle ithalatın artması gerekmektedir. Zirai verimde düşme
bazan gıda maddeleri ve diğer zirai madde ithalatını zorunlu kı-
lar. (Sabit kur sisteminde veya döviz kurlarında değişmeler olma-
dığında enflasyon dönemlerinde iç fiyatlarla dış fiyat farkları
sebebiyle ithalat artışı olur.)

Yukarıda belirtilen kusurlar Türkiye ile ilgili yabancı
sermaye akımları için de doğrudur.

2) Türkiye'ye Dış Sermaye Akımı

Konumuza 1962 yılından önceki devreyi almanaktayız. 1962
yılı ve planlı dönem başlangıcından sonra Türkiye'ye sermaye akımı
incelenecektir.

1963 yılında uygulanmaya konulan I. Beş Yıllık Kalkınma
Plânı ile Türkiye'nin kalkınma hızının ne olması gerektiği tesbit
edilmiş ve bu kalkınma hızına ulaşmak için iç ve dış tasarruf ihti-
yacı milli gelire göre hesaplanmıştır. Yapılan hesaplara göre plân-
lı dönemlerde dış sermaye ihtiyacı kalkınma plânlarında aşağıdaki
tabloda görüldüğü gibi tesbit edilmiştir. Bakınız: Tablo: 3.6'ya.

TABLO: 3.6
Tasarruf İhtiyacı (GSMH'nin % Olarak)

Yıllar	Toplan Tasarruf İhtiyacı	İç Tasarruf	İhtiyaç Duyulan Dış Tasarruf
1963-67	118.3	14.8	3.5
1966-72	22.7	20.8	1.9
1973-77	24.2	23.3	0.9
1978-83	24.4	22.4	2.0

KAYNAK: I., II., III. ve IV. Beş Yıllık Kalkınma Planları.

Tabloda görüleceği gibi dış tasarruf ihtiyaçları, diğer bir deyişle Türkiye'nin tesbit edilmiş kalkınma hızını sağlayabilmek için dış sermaye ihtiyacı GSMH'sına göre Birinci Beş Yıllık Planda % 3,5, İkinci Beş Yıllık Plân Döneminde % 1,9, Üçüncü Beş Yıllık Plân Dönemi için % 0,9 ve beş yıllık dönem için % 2,0 dır. Sermaye ihtiyacının başlıca sebebi iç tasarruf açığının olması ve ödemeler dengesi açıklarından husule gelen döviz ihtiyacının karşılanabilmesidir.

Planlarla hedef alınmış kalkınma hızına varmak için gerekli görülen dış sermaye ihtiyacı uygulamada da devamlı artış göstermiş ve bu ihtiyaçtan doğan dış borç miktarı aynı ölçüde artmıştır. Dış borçlanmada artışın diğer bir sebebi, ödemeler dengesindeki açıkların sonucu, önceki yıllarda alınan borçların faiz ve taksitlerinin yıldan yıla artış göstermesidir. Plânlarda gösterilen hedefler her zaman gerçekleşmemiştir. Bunun başlıca sebebi ülkede enflasyon hızının artmış olması ile birlikte vergi reformlarının yapılmamış olmasıdır. Kamu gelirleri kamu masrafları oranında artmıştır. Ayrıca ücret politikaları ve taban fiyat politikaları bu neticeyi meydana getirmekte müessir olmuştur.

Türkiye plânlı döneme geçtikten sonra Türkiye'ye sermaye akını 31 Temmuz 1962 tarihinde kurulan "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu" ismi altında kurulan konsorsiyum vasıtasıyla olmuştur. Konsorsiyum; Türkiye'nin ödemeler bilançosu açıklarından doğan dış ticaret zorluklarını hafifletmek ve kalkınması için gerekli olan dış finansmanı temin etmek gayesini taşımaktadır. Konsorsiyuma üye olan ülkeler; OECD ülkelerinden A.B.D., Almanya, İngiltere, Belçika, Kanada, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Danimarka, Norveç, İsveç, İsviçre ile daha sonra Uluslararası İmar ve Kalkınma

Bankasından ibarettir. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Avrupa Yatırım Bankası gözlemci üyelerdir.

Aşağıda Türkiye'nin Yardım Konsorsiyumundan 1963-1969 yılları arasında toplam 2.076 milyon dolar temin ettiğini gösteren Tablo: 3.7'yi incelediğinizde konsorsiyum kredilerinin ne ölçüde Türkiye dış sermaye ihtiyacını karşıladığını göreceğiz.

Konsorsiyum kredilerine ek olarak diğer mali kuruluşlardan ve ülkelerden 1963-68 yılları arasında toplam 340 milyon dolar kredi temin edilmiştir. Tablo: 3.7'de 1963-68 arası Türkiye'nin temin etmiş olduğu dış kredilerin toplam miktarını göstermektedir.

TABLO: 3.7
1963-1968 Yılları Arasında Temin Edilen Krediler
(Milyon Dolar)

Yıllar	Konsorsiyum Kredileri	Diğerleri	Toplam
1963	252.5	21.5	274.0
1964	216.2	19.0	235.2
1965	263.4	-	263.4
1966	338.5	21.5	360.0
1967	344.4	27.0	371.4
1968	252.6	200.0	452.6
Toplam	1.667.6	289.0	1.956.6

KAYNAK: ÖCAL, Tezer., "Dış Yardım ve Türkiye", AİTİA, Ankara, 1974 ve İktisadi Rapor 1973, TTSOTB, Ankara.

1963-1968 yılları arasında Türkiye'ye sermaye akımı borç ve hibe şeklinde olmuştur. Konumuz sadece kamu borçları olduğu için kamu borçlarını diğer sermaye akımları içinden ayırmanız gerekir. Bu devrede Türkiye'nin kamu borcu olarak almış olduğu kredi toplamı hibeler ve diğer iktisadi, askeri gibi yardımlar hariç 1.520,5 milyon dolar civarındadır (3). Aynı zamanda Türkiye'nin kamu borçları yabancı para ile ödenecek ve ülke parası ile ödenecek borçlar olarak tefrik edilmesi lâzımdır. Aşağıdaki Tablo: 3.8 bize genel olarak Türkiye'nin Eylül 1970 sonunda borç durumunu göstermektedir.

(3) İktisadi Rapor 1973, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1973, s.769.

TABLO: 3.8
30 Eylül 1970 Tarihi İtibariyle Yabancı Para İle
Ödenecek Dış Borçlar (Milyon Dolar)

Borçlulara Göre	
a) Devlet Bütçesi	2.068
b) Kamu Sektörü (Bütçeye Dahil olmayanlar)	171.8
c) Özel Sektör	105.0
d) Konsolide Ticari Borçlar	+ 14.4
Toplam	2.359.2

KAYNAK: İktisadi Rapor, Türkiye Ticaret Sanayii Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1973, Ankara.

Türk Parası İle Ödenecek Dış Borçlar (30 Eylül 1970 İtibariyle
Milyon Dolar Olarak)

Toplam	4.572
a) Devlet Bütçesi	2.277
b) Bütçe dışı borçlar	535
c) Özel Sektör	1.759

KAYNAK: İktisadi Rapor, TSO ve TBB, 1971, Ankara.

Türk parası ile ödenecek dış borçlar Kalkınma Yardım Fonu (AID) den alınan krediler Marshall Yardımı ve ~~zırrai~~ kredilerden oluşmuştur.

II. ve III. Beş Yıllık Plan Döneminde Türkiye'nin yabancı para ile ödenecek dış borçları aşağıda Tablo: 3.9 da gösterilmiştir.

TABLO: 3.9

Yabancı Para İle Ödenecek Dış Borçlar (Milyon Dolar)

Yıllar	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Kamu borçları													
Toplam	1174	1409	1607	1830	2106	2102	2456	2659	2728	3427	3770	-	8079
(Kamu+ Özel Sektör)	1344	1529	1705	1929	2210	2300	2654	2901	3012	3822	4410	7165	8861

KAYNAK: 1980 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi s.85, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü, Devlet Borçları Dairesi Başkanlığının 1977 Yılı sonu itibariyle çıkarmış olduğu bülten; İktisadi Rapor Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1973, s.465.

1968-79 yılları döneminde ödenecek borçların büyük bir kısmı 1962 yılından öncesine ait borçlardır. Türk parası ile ödenecek borçlar A.B.D. den alınan Kalkınma İkraz Fonu (JLF), Marshall Yardımı ve tarım maddeleri kredilerinden meydana gelmektedir. Tablo: 3.10 1968-79 yılları arasında Türk parası ile ödenecek borçları göstermektedir.

TABLO: 10

1968-79 yılları Arasında Türkiye'nin Türk Parası İle Ödenecek Borçları (Milyon TL.)

Yıllar	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Kamu borçları	2096	2033	2446	2333	2290	2147	2073	2070	2081	2151	-	-
Toplam: (Kamu+ Özel Borçlar)	3184	3119	4173	3846	3780	3638	3428	3412	3414	3546	3298	3298

KAYNAK: İktisadi Rapor, TTO, SO ve TBB, Ankara, 1973. Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü Devlet Borçları Dairesi Başkanlığı Bülteni, 1980 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, s.85.

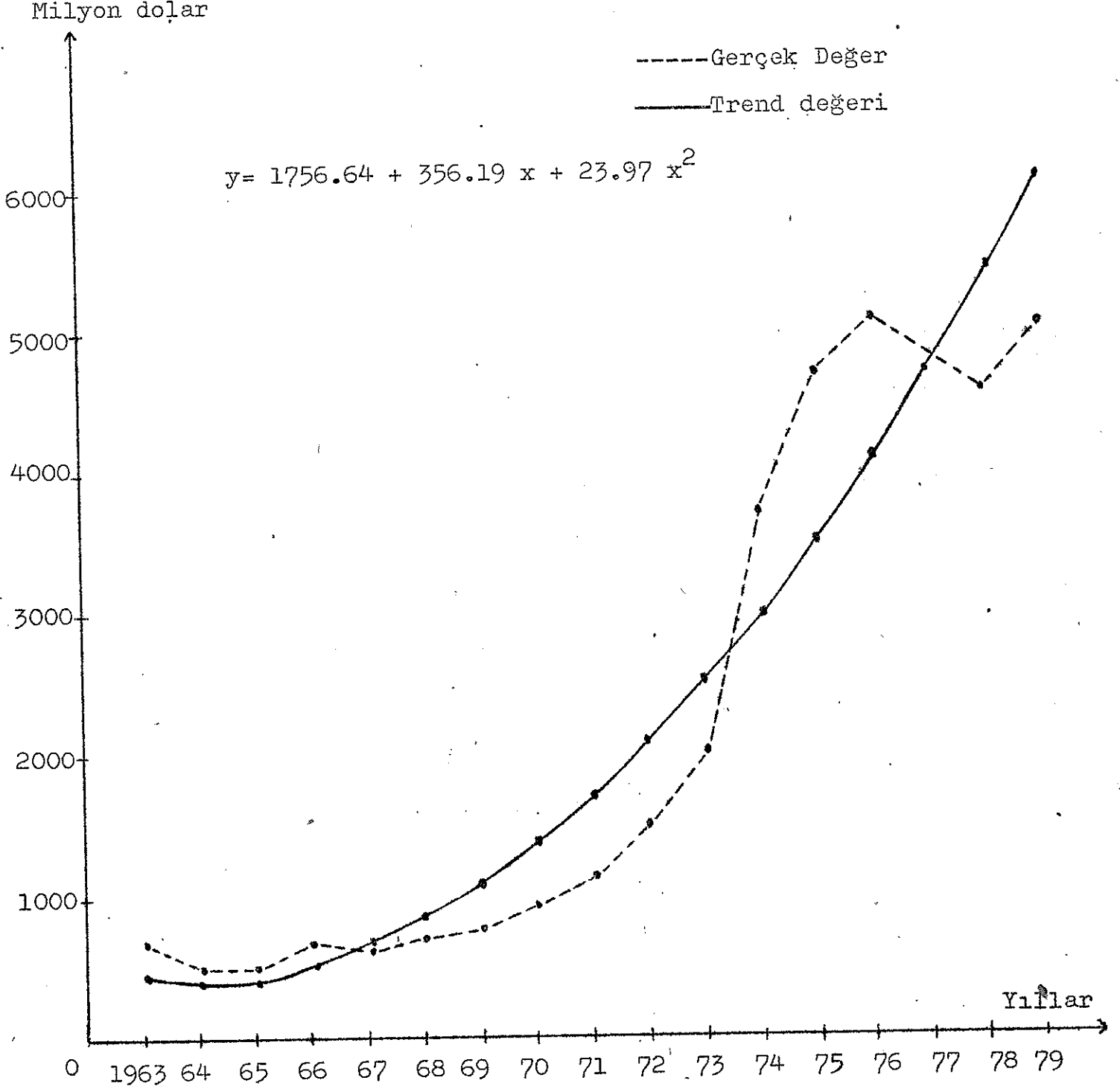
3- Zorunlu Olan İthalat ve Enflasyon Tahriki İle İlave İthalât

1964 yılında Türkiye'nin dış borç toplamı 1.622,7 milyon dolardı. 1979 sonunda bu miktar 8.861,7 milyon dolara yükselmiştir (4). Bu yükselişin sebeplerini araştırdığımızda başta iç tasarrufların hedef alınan kalkınma hızı için gerekli yatırımlara yetmemesi, ikinci olarak arızî gıda maddeleri ve diğer zirai ürün ithalâtı ile kalkınmada kullanılan yatırım ve ara malı ithalatındaki artmadır. Tablo: 3.12'de görüldüğü gibi ithalat değerleri içinde tüketim maddeleri bütün ithalata oranla nisbi olarak yıldan yıla düşme göstermiştir. Gerçi bu düşme tüketim maddeleri mutlak değerinde görülmemektedir. Hatta mutlak değerde önemli artış olmuştur. Fakat toplam ithalatımızın nisbeti az da olsa düşmüştür. 1969'da toplam ithalatın % 6,9'u iken 1979 da % 1,9'a kadar düşmüştür. Buna rağmen yatırım ve hammadde ithalatı hem mutlak olarak hem de nisbi olarak artma göstermiştir. Bakınız Tablo: 3.18'e.

(4) Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü Devlet Borçları Dairesi Bülteni, 1977.

GRAFİK: 3.2

Yıllara Göre Türkiye'nin Gerçek ve
Trend İthalat Değerleri (1963- 1979)

TABLO: 3.11
1963-1985. İthalat Trendi
(Milyon Dolar)

$$y = 1756.64 + 356.19 X + 23.97 X^2$$

<u>Yıllar</u>		<u>İthalât Trend Değerleri</u>
1963	-8	441.20
1964	-7	437.84
1965	-6	482.42
1966	-5	574.94
1967	-4	715.40
1968	-3	903.80
1969	-2	1140.14
1970	-1	1424.42
1971	0	1756.64
1972	1	2136.80
1973	2	2564.90
1974	3	3040.94
1975	4	3564.92
1976	5	4136.84
1977	6	4756.70
1978	7	5424.50
1979	8	6140.24
1980	9	6903.92
1981	10	7715.54
1982	11	8575.10
1983	12	9482.60
1984	13	10438.04
1985	14	11441.42

Not: Trend değerleri tarafımızdan hesaplanmıştır.

TABLO: 3.12

Yatırım, Hammadde ve Tüketim Maddeleri İthalatı
(Milyon Dolar ve % Olarak)

Yıllar	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Yatırım Maddeleri (İnş.Malz.Makina ve Teçhizat)	351	783	1003	1287	1961	2239	2255	1590	1596
Hammaddeler	601	707	993	2332	2575	2733	3363	2876	3777
Tüketim Maddeleri	59	73	90	157	203	137	178	133	96
Toplam	1171	1563	2086	3778	4739	5129	5796	4599	5069

KAYNAK: T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları.

Türkiye'nin nüfus artış hızı oranı yüksektir. Artan nüfusun sebep olduğu işsizliği gidermek için yatırımlara önem verilmiştir. Yatırımlar Türkiye'de gelir artışını tahrik etmiştir. Gelir artışı ile birlikte artan talebi iç üretim yeterince karşılayamadığı için enflasyonu tahrik etmiştir. Enflasyondan dolayı ithal mallarına talep artışı görülmüştür. Gerek enflasyon baskısı gerek kalkınma hızını artırmak için zaruri olan yatırım ve ara malı ithalatı ödemeler dengesinde kronik açıklara sebep olmuştur. Ödemeler dengesindeki açığı ve yatırım için sermaye açığını kapamak için yıldan yıla artan borçlanmaya gitmek zorunda kalınmıştır. 1970 lerden sonra dünya petrol piyasalarında, petrol fiyatının yıldan yıla hızlı artış göstermesi ödemeler dengesinde olumsuz etkiye bulunmuştur. Son yıllarda Türkiye'nin ödemeler bilançosu açığının hemen hemen petrolün yüksek fiyatla ithalinden meydana geldiği görülmektedir. Petrol ithalatı yıldan yıla miktar olarak arttığı gibi değer olarakta artmıştır. Petrol ithalatı hammadde ithalatında önemli yer almaya başlamıştır. Tablo: 3.14'de bu durum görülmektedir. Tablo: 3.14'un petrol ithalatının dolar olarak değerlendirilen sütunu ile Tablo: 3. 'daki toplam ithalat değerleri karşılaştırıldığında bunun önemi daha açık olarak ortaya çıkar. Türkiye için önemli diğer bir ithal maddesi gübredir. Tablo: 3.13'de Türkiye'nin 1964 yılından beri ithal ettiği gübre ve gübre hammaddesi ithalat değerleri görülmektedir. ithal edilen gübrenin toplam ithalata oranı 1964'de %01 iken 1979 % 7 ye ulaşmıştır. Bu durumda gösteriyorki Türkiye'nin ithal kalemleri arasında petrolden sonra gübre ve gübre hammaddesi önem arz etmektedir. 1964 de 5 milyon dolar gübre ithalatı 1979 da 356 milyon dolara yükselmiştir.

TABLO: 3.13
Gübre İthalatı
(Milyon Dolar)

Yıllar	Hammaddeler İthalatı İçindeki Yüzdesi (%)	Toplam İthalat İçindeki Yüzdesi (%)
1964	5 : 267= % 3	5 : 537= % 1
1965	18 : 306= % 6	18 : 572= % 3
1966	28 : 341= % 8	28 : 718= % 4
1967	37 : 328= % 11	37 : 687= % 5
1968	48 : 361= % 13	48 : 784= % 6
1969	52 : 595= % 9	52 : 801= % 6
1970	32 : 454= % 7	32 : 948= % 3
1971	32 : 601= % 5	32 : 1171= % 2
1972	62 : 707= % 9	62 : 1563= % 4
1973	132 : 993= % 13	132 : 2086= % 6
1974	101 : 2332= % 4	101 : 3778= % 3
1975	44 : 2575= % 2	44 : 4739= % 1
1976	99 : 2733= % 4	99 : 5129= % 2
1977	215 : 3363= % 6	215 : 5796= % 4
1978	283 : 2876= % 10	283 : 4599= % 6
1979	356 : 3777= % 9	356 : 5069= % 7

KAYNAK: Merkez Bankası Raporları,
DİE Yıllıkları.

TABLO: 3.14

Petrol (Akaryakıt) İthalâtı (Milyon)			
Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (1000 TL.)	Değer (Dolar)
1965	3.145.556	516.765	57.4
1966	2.990.187	497.337	55.3
1967	2.810.019	483.612	53.7
1968	3.423.901	568.008	63.1
1969	3.147.175	533.645	58.2
1970	2.442.979	378.986	25.5
1971	6.102.254	1.809.075	129.2
1972	7.431.640	2.217.420	158.4
1973	8.095.645	3.162.669	225.9
1974	4.542.795	3.352.089	228.5
1975	9.574.605	11.520.245	773.2
1976	12.336.861	17.412.181	1088.3
1977	14.154.971	25.620.401	1394.7
1978	13.240.303	33.058.581	1322.3

KAYNAK: T.C.Merkez Bankası Yıllık Raporları. DİE Yıllık İstatistik Bültenleri.

Türkiye ithalât kalemlerinde önemli yer tutan yatırım ve ara malları fiyatlarını yükseltmemek için sabit kur veya farklı kur sistemini tatbikte kendisini zorlamıştır. Bu politikanın tesiri ettiği iç ve dış fiyat farklılaşması sonucu ve enflasyon sebebiyle dış pazarların daha ucuz görülmesi, bir taraftan ihracatı zorlaştırırken diğer taraftan da ithalatı artırıcı tesiri olmuştur.

Bütün bunlardan başka Türkiye yıllarca devam eden kronik ödemeler dengesi açığı sebebiyle mevcut borç servislerini karşıla-

mak için yeniden borçlanmaya gitmiştir. Veya borçlarının büyük bir kısmını yenileştirmiştir.(5).

Türkiye artık diğer az gelişmiş ülkelerden farklı bir iktisadi bünyeye sahiptir. Türkiye dayanıklı tüketim mallarını (buz dolabı, radyo, televizyon, traktör, kamyon, otobüs, otomobil gibi) üretininde önemli mesafe aldığı için bu malların toplam ithalat değerleri içinde önemi çok azalmıştır. Ayrıca, artan nüfusa karşılık gıda maddeleri ithal etmek zorunda değildir. Geleneksel zirai ürünler (tütün, pamuk, fındık, üzüm, naranciye gibi) ihracatın yanında tahıl ihracatı imkânını da elde etmiş ve gerçekleştirmiştir. İhracatında sanayi mamul malları da yıldan yıla artış göstermektedir. Böyle bir iktisadi bünyeye sahip ülke diğer az gelişmiş ülkelerden farklı şartlara bağlı olduğu tabiidir. Türkiye gelişen ve artan üretim potansiyeli ve ihracat imkânına rağmen dış ticaret açığının devam etmesi, kalkınma hızını durdurmak istememesi ve işsizliği giderici politika uygulamak zorunda kendisini hissetmesindendir. Tablo: 3.3'e baktığımız zaman ihracatın yıldan yıla artmış olduğunu ve bu artışa paralel ithalatın da arttığını görürüz. Yalnız dış borçların devamlı artışı; 5 yıllık kalkınma planlarında gaye edinilen kendi kendini destekleyen büyüme ve gelişme durumuna henüz erişmemiş olmasındandır. Yapılan hesaplara göre bir müddet daha dışarıya borçlanmaya devam edileceği kuvvetle tahmin edilmektedir.

-
- (5) T.C.Merkez Bankasının 1978 ve 1979 yıllık raporlarına göre 20 Mayıs 1978 tarihinde OECD Türkiye Konsorsiyomu'na üye ülkeler ve Japonya'nın katılması ile imzalanan ilke anlaşması ile sonuçlanan ikili anlaşmalarla bu ülkelere garanti edilen 520 milyon dolar tutarında kısa vadeli borcu 6 yıl süre ile ertelenmesi sağlanmıştır. 30 Haziran 1979'a kadar uzun vadeli ticari borçlar ile devlet borçları da ertelenmiş, böylece ertelenen borç tutarı 1978 de sağlanan toplam dış kaynağın % 41.8'ini oluştururken, 1979 da Uluslararası bankalarla yapılan borç ertelene anlaşmaları sonucu bu pay % 62,1'e yükselmiştir. Bu borç ertelemeleri üç safhada gerçekleştirilmeye çalışılmıştır: a) Garanti edilmiş ticari borçların ertelenmesi; konsorsiyuma üye ülkeler ve Japonya ile Pariste 20 Mayıs 1978 ve 25 Temmuz 1979 tarihlerinde güven altına alınan borçlarımız 6-9 yıl arasında ertelenmesini ön gören iki çerçeve anlaşması imzalanmıştır. Bu iki çerçeve anlaşmasına dayanılarak ertelenen borç tutarı 1,2 milyar dolar ve ertelenmesi imkanı sağlanmış olan yaklaşık olarak 1,1 milyar dolar dır. b) Uluslararası Bankalarla ilgili borç ertelemeleri: 28.8.1979 da 2.200 milyon dolar dolayında DQM borcu T.C.Merkez Bankası Borcuna dönüştürülmüş ve 3 yılı ödemesiz dönem olarak 7 yıl ertelenmiştir. 26 Eylül 1979 tarihinde 429 milyon tutarındaki banker kredileri üç yıl ödemesiz toplam yedi yıl ertelenmiştir. Üçüncü taraf borçları (Third Party Reimbursement Claims) yaklaşık 300 milyon dolar dolayında olup 3 yıl süre ile ertelenmesi programı bağlanmıştır. c) Garanti edilmemiş ticari borçların ertelenmesi çalışmaları 1980 yılında da sürdürülmüştür.

Türkiye borçlarını ödemekte ve ithalatta bulunmakta zorluk çekmektedir. Bu zorluğu hafifletici dış ticaret açığını azaltıcı imkânları da vardır. Bunlar; hariçte tutulan fonlar (IMF fonları ve ithalatı kısımcı tedbirler) gibi dış ticaret dengesini sağlayıcı önemli faktörlerdir. Aşağıdaki bölümde bunları görelim.

b) Ödemeler Bilançosunu Dengeleyici Değişkenler

1- Ülke Haricindeki İhtiyat Fonları

Bir çok ülkenin değişik sebeplerle altın ve döviz ihtiyatları bir kısmı hariçte bankalarda veya mali müesseselerde bulunmaktadır. Bu fonlar ödemeler dengesi açıklarını geçici bir zaman içinde gidermek için kullanılır. Merkez Bankalarının muhabir bankalar nezdinde bulundurdıkları fonlar veya Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin kuruluşunda taahhüt edilmiş sermayenin ödenmiş kısmını şarta bağlı olmaksızın kullanılabilir (6). Türkiye'nin fona iştiraki 19 Şubat 1947 yılında 5016 sayılı kanunla olmuştur. Türkiye'nin başlangıçta fondaki hissesi 43 milyon dolar olup bunun % 25'i yani 10.750.000 doları altın olarak ödenmiştir. Türkiye'nin fona iştirak hissesi 100 binde 680'dir. Fonun kuruluş gayelerinden biri ülkeler arası dış ticarete zorluk çekilen ve ülkenin dış ödemeler dengesi açıklarından meydana gelen aksaklıkları giderecek yardımcı sağlamak ve serbest dış ticaret için ihtiyaç duyan üye ülkelere kredi açmaktır.

Türkiye'nin Para Fonu ile olan ilişkileri 1948'den 1966 yılı sonuna kadar 166,5 milyon dolar destekleme kredisinden ibarettir. Bunun 26 milyon doları tasfiye edilmiştir (7). 1975 yılında özel çekme hakkı (ÖÇH) cinsinden fondaki rezervi % 4,8 artırılmıştır. 1976 yılında bu haktan 37.750 milyon (ÖÇH) kullanılmıştır. Türkiye ayrıca 1976 da Petrol Kolaylığı Fonundan 91.490 milyon (ÖÇH) kullanmıştır (8). 1980 yılında üye ülkelerin kotalarının % 50 oranında artırılarak aynı oranda ÖÇH larından kredi sağlanması yoluna gidilmiştir (9). Türkiye'nin de gerek T.C. Merkez Bankasının hariçteki fonla-

(6) KUYUCAK, Hâzım Atıf, "İktisat Dersleri", İkinci Tabı, Şemsettin Arkadaş Sermet Matbaası, İstanbul, 1950, s.423, İktisat Fakültesi yayın No: 113.

(7) Merkez Bankası 1966 Yıllık Raporu Ankara, 1967, s.12.

(8) T.C. Merkez Bankası, 1976 Yıllık Raporu, s.22 ve 36.

(9) Merkez Bankası 1979 Yıllık Raporu, s.23.

rından gerek IMF'nin sermayesinin teşekkülünde Türkiye'nin koynuş olduğu sermayeden şartsız olarak ithalat için kullanıldığı görülmektedir. Fakat ülkenin bu gibi kendi kaynakları ve inkânları mali dengeyi her zaman sağlamaya yetmiyebilir. Bu sebeple geçici olarak dengenin sağlanması için milletlerarası mali acentelara başvurulmak zorunda kalınır. Türkiye dış ticaret açıklarını kapamak için yurt dışında mukim kişilerin "Döviz Çevrilir Mevduat Hesapları" dan da istifade yoluna gitmiştir. Türkiye'de yetkili bankalarda yurt içinde oturanlar gibi yurt dışındakilerin "Döviz Çevrilir TL Mevduat Hesabı" DQM açabilmeleri 1967 Haziranında başlamış 1972 yılına kadar devam etmiştir. 1975'de tekrar başlatılan bu uygulama sonucu 1976 yılı sonu bakiyesi 1 milyar 780 milyon dolara ulaşmıştır. 1979 yılında 597 milyon doları karşılıyabilecek DQM kullanılmıştır (10). Bu yolla Türkiye geçici olarak dış ödemeler dengesi açıklarını hafifletmeye çalışmıştır.

Ödemeler dengesinde dengeleyici değişkenler kaleminden biri de ülkenin sahip olduğu milletlerarası ayarlı altın ve konvertibl dövizleridir. Türkiye'nin altın ve döviz rezervi (Hazine ve T.C.Merkez Bankası toplamı) 1964 yılında 50.4 milyon dolar kadardır. Bu tarihten 1979 yılına kadar dolar olarak altın ve konvertibl döviz rezervlerindeki değişme Tablo: 3.15'de gösterilmiştir.

TABLO: 3.15

Altın ve Döviz Durumu (Milyon Dolar)

Yıllar	1964	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
	50.4	169	402	748	1312	2040	1609	1007	991	547	610	769

KAYNAK: T.C.Merkez Bankası Yıllık Raporları.

Bu tabloda 1964 yılından 1979 yılına kadar rakamlarda görülen büyük sıçramalar ve düşüşlerin başlıca sebebi; dünya borsalarında altının değer kazanması ve Türkiye'nin 1974 yılına kadar ödemeler dengesinde olumlu gelişme görülmesidir. Ödemeler dengesi cari işlemler hesabında 1946 yılından beri ilk defa 1973 yılında fazla vermiştir. 1974 yılından sonra ödemeler dengesi tekrar açık vermeye başlamış olduğundan 1979'a kadar altın ve döviz rezervlerinde devamlı azalma olmuştur.

(10) T.C. Merkez Bankası Raporları.

Ödeneler dengesini dengeleyici unsurlardan Türkiye için önem arz eden bir kalem de işçi dövizleridir.

İşçi döviz gelirlerinde değişmeler:

Türkiye büyük ölçüde ödemeler dengesi açıklarını -bilhassa ihracat ithalat farkından husule gelen açıkları- yabancı ülkelerde çalışan işçilerin Türkiye'ye gönderdikleri dövizlerle kapatma imkânından faydalannmıştır.

Tablo 3.5'de 1964 yılından beri Türkiye'ye giren işçi dövizleri miktarları görülmektedir.

Tablo: 3.5'de görüldüğü gibi 1964 yılı dahil 1974 yılı sonuna kadar işçi döviz gelirlerinde muntazam bir artış görülmektedir. 1975'den sonra işçi döviz gelirlerinde azalma görülmüş bu azalma 1976, 1977 ve 1978 yıllarında duraklamıştır. 1979 da uygulanan devalüasyonlar neticesi ve işçi dövizlerine tatbik edilen gerçekçi kur ve garantilerle tekrar işçi döviz gelirlerinde bir sıçrama elde edilerek en yüksek seviyeye ulaşılmıştır. Yapılan son tahminlere göre 1980 yılında bu miktarın 2 milyar doları aşacağı hesaplanmıştır (11)

Bedelsiz İthalât :

Ülke dışında iken ülkeye getirilmesi zorunlu olmayan döviz geliri elde edenlerin yapacakları tasarrufla, zat ve aile ihtiyaçları için satın alacakları otomobil, mesleki alet ve makinelerin yurda ithali konusundaki işlemleri düzenleyen bedelsiz ithalat mevzuatı ile 1960 dan beri Türk Parası Kıymetini Koruma Kanununun ilgili maddeleri ile alınan karar ve bu kararlara dayanılarak Maliye Bakanlığı tebliğileri ile yürütülmektedir. Bu yolla 1964-1979 yılları arasında bedelsiz ithalat yolu ile yapılan ithalat değerleri Tablo: 3.16 da görülmektedir.

TABLO: 3.16

Bedelsiz İthalat (Milyon Dolar)

Yıllar	1964	1965	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Değerler	7	5	20	34	27	39	50.1	57.9	98.1	125	103	120	123

KAYNAK: Merkez Bankası Yıllık Raporları ve Beş Yıllık Kalkınma Plânları.

(11) Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın 11.12.1980 tarihinde Odalar Birliği Toplantısında yaptığı konuşmadan.

1979 yılında bedelsiz ithalat tebliğinde yapılan düzenlemelerle bedelsiz ithalatın Türkiye'nin iktisadi gerçekleri ile tutarlı ve döviz kıtlığını belirli ölçüde giderici bir sistem olarak işlemesi yolunda kararlar alınmıştır (12).

2) İthalatı Kısıtlayıcı Tedbirler

Ödemeler Bilançosunu dengede tutabilmek için ithalatı mümkün olduğu kadar azaltmak akla gelen ilk yoldur. İthalatı azaltmak için bazı engellemeler yapılır. Bu çalışmada bu engellerin dökümünü ve tahlilini yapmak çalışma sınırlarımızı aşmamızı gerektirir. Çünkü, ithalatın bünyesi büyük ölçüde o ülkenin üretim ve talep yapısına bağlıdır. Bazı ülkeler sanayi malları üretiminde bulunurlar, gıda ve hammadde ithalatı yaparlar. Bazı ülkeler gıda ve hammadde bakımından kendilerine yeterlidirler. Fakat tüketim malları ithal ederler. Türkiye'nin iktisadi bünyesi, üretim ve talep durumu göz önüne alındığında şu soru sorulmalıdır. Hangi malların ithalatı azaltılmalıdır ki ülkenin üretim, talep ve gelir dağılımına menfi tesir husule gelmesin. Türkiye daha ziyade tarım ülkesidir. Ve tarım ürünleri başlıca ihraç maddeleridir. Buna mukabil ara malı sanayi malları ithal etmek zorundadır. İktisaden kalkınmasını sağlamaya çalışan Türkiye ithal ettiği mal çeşitlerinden yatırım malları ve kendi sanayi üretiminde girdi olarak kullanmak durumunda olduğu ara mal ve hammaddelerin ithalini kısıtlamaktan çekinir. Türkiye'nin ithalatında bu maddeler önemli yer tutmaktadır. Tablo: 3.18'de Türkiye'nin toplam ithalatını ve bu ithalat değerleri içerisinde yatırım ve hammadde değerlerini ve oranlarını görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı gibi iktisadi kalkınmasında zorunlu olduğu bu ithalat bünyesinde ithalatın kısıtlanması zordur. Çünkü, bu durumda ithalat kısıtlanmasının çeşitli iktisadi ve sosyal menfi tesir husule getirmesi mümkündür. Kalkınma planlarındaki gelişme hedefini gerçekleştirmek için yatırım yapmak zorundadır. Kurulmuş sanayisini tam kapasite ile çalıştırıp gerek iç talebi karşılamak, gerek ihracatı artırmak için gerekli hammadde ithaline zaruret vardır. 1981 yılında bitirilecek, devam edilecek yatırım miktarları ve proje sayıları aşağıda tabloda gösterilmiştir. Tablo: 3.17'de bu yatırımların ve projelerin ihtiyaç duyduğu dış finansman kaynağı ithalatı gerektirmektedir. Tablodan da anlaşılacağı gibi Türkiye yatırım projelerini yürütebilmesi için ithalatını kısmamak zorundadır.

(12) Bu konuda bakınız: Merkez Bankası 1979 Yıllık Raporu, Ankara, 1980, s.62-61.

TABLO: 3.17

Sektörler İtibariyle Yatırım Miktarları ve Proje Sayıları

Sektör	Proje	İç Finansman	Dış Finansman
Madencilik	315	60 Milyar	28 Milyar
Tarım	1132	84 "	1 "
İmalat Sanayii	891	139 "	54 "
Enerji	1180	146 "	55 "
Ulaştırma	884	120 "	18 "
Turizm	174	5 "	295 "
Mesken	297	13,2 "	1,5 "
Eğitim	1392	33,1 "	163 Milyon
Diğer Kamu hizmetleri	1578	48 "	2,7 Milyar

KAYNAK: IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı.

TABLO: 3.18

Yatırım, Hammadde ve Tüketim Maddeleri İthalatı
(Toplam İthalat İçinde % Payları, Milyon Dolar)

Yıllar	Yatırım Malları Değer Dolar %	Toplam İthalat %	Hammaddeler Değer %	Toplam İthalat %	Tüketim Değer %	Maddeleri Toplam İt-Değer halat %	Toplam İthalat %
1964	245	45,6	267	49,8	25	4,6	537 100
1965	241	42,1	306	53,5	25	4,4	572 100
1966	341	47,5	341	47,5	36	5,0	718 100
1967	324	47,3	328	47,9	35	4,8	687 100
1968	367	48,0	361	47,3	36	4,7	784 100
1969	351	43,8	595	49,3	55	6,9	801 100
1970	446	47,0	454	47,9	48	5,1	948 100
1971	551	43,6	601	51,3	59	5,1	1171 100
1972	783	50,1	707	45,2	73	4,7	1563 100
1973	1003	48,1	993	47,6	90	4,3	2086 100
1974	1289	34,1	2332	61,7	157	4,2	3778 100
1975	1961	41,4	2575	54,3	203	4,3	4739 100
1976	2239	43,7	2733	53,7	157	3,0	5129 100
1977	2255	38,9	3363	58,0	178	3,1	5796 100
1978	1590	34,6	2876	62,5	133	2,9	4599 100
1979	1596	31,5	3777	66,6	96	1,9	5069 100

KAYNAK: Merkez Bankası Yıllık Raporları.

Hammadde ithalatı içerisinde petrol ithalatı, bilhassa 1970 yılından sonra önemli yer tutmaya başlamıştır. Tablo: 3.19'da bu durum görülmektedir.

TABLO: 3.19
Petrol İthalatı (Milyon Dolar)^x

Yıllar	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Petrol İthalat Değeri	57.4	55.3	53.7	63.1	58.2	25.5	129.2	158.4	225.9	28.5	773.2	1.088.3	1.394.7	1.322.3
Toplam İthalat %	9.0	9.0	9.0	9.0	9.0	14.9	14.0	14.0	14.0	14.7	14.9	16.0	18.4	25.0
Toplam İthalat içerisinde hammadde ithalatı % si	19.1	16.2	16.3	17.4	9.8	5.6	21.4	22.4	22.9	9.3	30.0	43.9	41.1	46.0

KAYNAK: DİE Yıllıklar.

(x) Rakamlar muvarlaklaştırılmıştır. % ler tarafından hesaplanmıştır.

Aynı şekilde gübre ve gübre hammaddesi de petrol gibi ham-madde ithalatında önemli yer tutmaktadır. Tablo: 3. 'e bakınız. Yatırım maddeleri gibi bu iki önemli madde ithalatında kısıtlama Türkiye'nin iktisadına çok menfi tesir yapacağı tabiidir. Türkiye'nin ithalatında kısıtlama yapılacak kalemler değer bakımından toplam ithalat değerleri içinde önemsenmeyecek kadar azdır. Meselâ, tüketim maddeleri ithalatı kısıtlanması ile ithalatın azaltılması ödemeler dengesinde önemli sayılabilecek derecede düzenleyici rol oynamıyacaktır. Tablo: 3.19'a bakıldığında 1964-1974 yıllarında tüketim maddeleri ithalatı değer olarak toplam ithalatın % 4,6'sı ile % 1,9'u arasında değişmektedir. Son yıllarda % 2 civarında istikrarlı bir seyir takip etmektedir. Ayrıca tüketim maddelerinin ithalat kısıtlanmasında fayda veya zaruret olduğu açık bir şekilde ortaya konulmalı ve halka anlatılmalıdır. Çünkü Türkiye'de bazı tüketim maddelerinin ithalini engellenmesi ile bu nevi maddelerin resmi olmayan kanallardan ithalini tahrik etmektedir. Dolayısıyla ayrıca, gümrük vergisi kaybına sebep olunmaktadır.

Bütün bu sebeplerle geçmiş dönemlerin ithalatı ile dış gelirler arasında bir bağlantının olup olmadığına veya bu iki değişken arasında zaman bakımından bir gecikme (lag) olup olmadığına bakılması lazımdır. Zaman içinde ithalatın azaltılmasına ekonominin yapısı inkân verebilir mi? Yoksa ithalatın artması kalkınma prosesi icabı mıdır? Soruları cevaplandırılarak ithalat engellenmesine gidilip gidilmiyeceği tesbit edilebilir. Henüz doğrulanmamış bir görüşe göre az gelişmiş ülkelerde kalkınmak için gıda maddeleri, hammadde, petrol ve sermaye teçhizatı yerine tüketim maddeleri ithalini kısmanın doğru olacağı görüşü vardır. Bu görüş doğru olsa bile yukarda anlatılmak istenen iktisadi kalkınma dolayısıyla Türkiye için söz konusu olmamaktadır.

O halde ithalatın kısıtlanmasına çalışılması yerine mali ve nakdi destekleme politikaları ile ihracatın artırılması ve ancak ülkenin şartlarına, iktisadi politikasına göre ithalatta bazı mal çeşitlerini azaltmak yoluna gidilmelidir. Şunu söylemek icab eder ki, kalkınmakta olan Türkiye'nin büyük hacimde nüfusa sahip olması ve GSMH, ile ihracat değerleri arasındaki oranın düşük olması karşısında bazı seçilmiş ithal mallarının kısıtlanması bir çare gibi gözük-mektedir. Bu usulde de büyük zorluk ve mahzurlar söz konusudur. Çünkü kalkınan bir ülkenin kalkınma hızı oranı katı (rijit) bir eleman olarak mütalaa edilmektedir. Bu kalkınma hızı oranından vaz geçmek

işsizliğin artmasına sebep olmaktadır. İşsizlik kalkınmakta olan ülkelerde büyük sosyal bir sorundur. Bu sebeple petrol, gübre, sanayi hammaddesi ve yatırım malları ithalatının kısıtlanması yerine sermaye ithalini kolaylaştırıp müsait şartlarla ithalini yaparak ihracatı artırmaya önem verilmelidir.

C- Ödemeler Dengesini Düzenleyen Katı Faktörler

1) İthalat seviyesinde istenen değişmeye en az zararlı olan iktisadi büyüme hızı oranı: Önceki paragraflarda ithalat bünyesinde elastikiyet sağlamanın zorluğuna temas edildi. İthalattaki bu katı durum sadece kalkınma modeli ve ülkenin iktisadi, sosyal şartlarına bağlı olmayıp hedef alınan iktisadi büyüme hızına da bağlı olduğuna işaret edilmişti. Kalkınma hızı oranı düşürüldüğünde ithalat kalemleri arasında mutlak ve nisbi değer düşmesi sağlanabilir. Böyle bir durum Türkiye'nin iktisadi kalkınması için olumlu olmayacağı da açıktır. Ancak, kalkınma hızı oranı düşürüldüğünde ithalat değerlerinde mutlak ve nisbi değer düşmesi sağlanabilir. İktisadi kalkınmada ithalatta hangi maddelere öncelik tanınması ve miktarının tayininin tesbiti ile ithalat kompozisyonu oluşturulurken karar vermede çok ciddi seçimlik problemler ile karşılaşılır. İthalat hacmini dış gelirlere göre ayarlamakta güçtür. Bu iki sebeple hedef alınan kalkınma hızı oranı, ithalatta miktar ve değer bakımından değişmelere en az imkân veren bir faktör olarak katılık göstermektedir.

2) Borç Servisi-Faiz:

Dış borç faizleri de ödemeler bilançosunda katılık gösteren bir elemandır. Bugün borçlu ve alacaklılar arasında yapılan borç akitlerinde sabit faiz hadleri tesbit edilmektedir. Ve bir çok ülkeler kendi aralarında sabit faiz haddini garanti etmişlerdir. Herhangi bir borç ödemede güçlük; borçlu ülkenin tasarruf gücü noksanlığını ve tasarruf transferini aksettirdiği için o ülkenin kredi durumunu (pozisyonunu) sarsar.

Türkiye 1978-80 yıllarında önemli ölçüde dış borçlarını alacaklı ülkeler ve mali kuruluşlarla yapmış olduğu yeni anlaşmalarla erteledi. Erteleme anlaşmalarında borçların kompozisyonu değiştiği gibi vade ve faiz hadlerinde de değişmeler yapıldı. Dış borçların büyük bir kısmında bu yolla tahkim (konsolidasyon) yoluna gidilmiş oldu.

Dış borçlar yabancı sermaye yatırımlarının kâr ve temettü transferlerinden mütevellit ve yabancı sermaye ihracat endüstrisine yapılmışsa, ihracat gelirlerindeki artışa paralel olarak kâr ve temettü havaalelerinde de dalgalanmalar olacaktır. Bu dalgalanma gayri safi ihracat gelirlerindeki dalgalanmalardan daha fazla olması mümkündür. Bu hipotez bazı kalkınan ülkeler için test edilmiştir (13).

Araştırmaların neticesi gösteriyor ki ekseri ülkelerde yabancı sermaye kâr ve temettü transferlerindeki dalgalanmalarla ihracat gelirleri arasında otomatik bir bağlantı yoktur. Bu durum beklenmeyen fakat mantıklı bir sonuçtur. Çünkü, kalkınan ülkelerde yabancı sermaye yatırımları mahiyeti itibarıyla iki gruba ayrılabilir: 1) Petrol, alüminyum ve diğer madenlerin çıkarılmasına yapılan yatırımlar. Kalkınan ülkelerde bu sahalara yapılan yatırımların büyük bir bölümü ihracata yöneliktir. Bu bakımdan kâr ve temettü transferleri ile ihracat gelirleri aynı yönde dalgalanma gösterir. 2) İthalat ikâmesi maksadı ile iç pazar için sanayiye yapılan yabancı sermaye yatırımlarının kârları, bilhassa iç pazarın büyük gelişmesine bağlı olarak değişir. Bu bakımdan daha az bir dalgalanma gösterir.

Ayrıca dış borçların ödenmesinde sabit kur sisteminin uygulanması ile birlikte ülkede enflasyon varsa bir başka problem vardır. Enflasyon sebebiyle kâr artışları iç pazarda ülke parası ile fazla olacağı için sabit döviz kuru ile kâr transfer havaaleleri artacaktır. Kâr transferindeki artış kısmen sabit döviz kuru tatbikatından kısmen de ihracat gelirlerinin artışından olmaktadır.

Bunlar bir tarafa bırakılsa bile borç faizi ve ana parasının ödenmesinde bünyevi bir problem de vardır. Bu problem kalkınan ülkenin kalkınmasının ilk devresinde kalkınma yabancı sermaye ile finanse ediliyorsa, kısa ve orta devrede ihracat gelişmesi sınırlı ise ihracat gelirlerine göre kâr ve temettü payları transferleri ihracata nisbetle daha fazla artış gösterecektir. Diğer taraftan borçluların ana para taksitleri ve faizlerinde artışta söz konusu olabilir. Türkiye'de dış borç servisi ile ihracat değerleri karşılaştırıldığında görülür ki dış borç servisi yıldan yıla artış göstermesi mukabilinde ihracatta aynı paralelde artmıştır. Tablo: 3.20'de bu durumu açıkça görmekteyiz. O halde ihracatta bir azalma veya duraklama olmamasına rağmen Türkiye'nin borç yükünün artmış olması ve borç erteleme zo-

(13) HUSAIN, S.Sahid, "Relationship Between the Fluctuations in Export Earnings and Direct Investment Income Payments- A Statistical Test.", Armoniç Ibid.

runda kalmasının asıl sebebi ithalatta artışın olmasındadır. İthalat-ihracat farkının net tesiri kalkınan ülke olan Türkiye'nin ödemeler bilançosunda kronik açık veren, ve oldukça bir katılık göstermektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin ihraç ettiği temel malların dünya piyasalarında talep ve fiyat elastikiyetinin olmaması, buna rağmen ithal ettiği malların fiyatlarında devamlı yükseliş olması, bu yükselişin sebep olduğu yatırım malları fiyatlarının da dünya piyasalarında yükselmesi Türkiye'nin ödemeler bilançosuna menfi tesir etmektedir. Bu durumda dış borçlar servislerinde katılık husule getirmektedir. Ödemeler bilançosundaki bu katılık (rijitlik), Türkiye sanayileştikçe imalat sanayiini geliştirir ve ürettiği ihracat mallarına dünya piyasalarında talep artışı sebebiyle fiyatları yükselirse er veya geç hafifler. Nitekim son bir iki yıldan beri dünya piyasalarında buğday fiyatları yükselme göstermektedir. Dünyanın artan nüfusu karşısında tarım ürünleri talebi artmaktadır. Türkiye'nin ihraç ettiği mallar arasında tarım ürünlerinin önemi fazladır. İhraç edilen mal ve hizmetlere dünya piyasalarında talep artışının olması, Türkiye'nin gelişen ekonomisinde ithalata ikâme edilen üretimin önemli yer alması (otomobil ve dayanıklı tüketim maddeleri sanayiinde gelişmeler), ihracat maddeleri arasında nisbi değeri az olmasına rağmen yıldan yıla artış gösteren sanayii malları ihracatındaki artmalar ödemeler bilançosunda dengenin zaman içerisinde sağlanabileceğini gösteren işaretlerdir. Türkiye'nin ödemeler bilançosu dengesindeki problemi, sadece ihracat ve diğer dış gelirler (işçi dövizleri, turizm...) toplamı ile ithalat değerleri toplamının eşitliğini sağlamaktan ibaret değildir. Bu problemle birlikte zaman içinde birikmiş dış borçların ödenmesi ve dış borç servisinin ekonomiye yüklediği yükün hafifletilmesi problemi de vardır.

3- Borçların itfa şartlarında ve borç taksitlerinde değişiminin sağlanması zorluğu: Yapılan borç mukaveleleri borçların zamanında ödenmesini icap ettirmektedir. Borçların itfası için yapılmış anlaşmalarda esneklik yok gibidir. Borçlu ülke mukavele şartlarını yerine getirme mecburiyetindedir. Borç mukavelelerinin mahiyetinde ve şartlarında değişme yapılmadığı için kalkınan borçlu ülke borç taksitlerinin karşılanmasında zorluk çekmektedir. Bu durum ödemeler dengesi oluşturan kalemler arasında katılık göstermektedir.

Türkiye'nin dış borç problemlerinin önemli yönünü teşkil eden borç servisi veya borç itfa problemi gelecek paragrafta ele alınacaktır.

TABLO: 3.21
Dış Borç Servisi ve İhracat^x
(Milyon Dolar)

Yıllar	Dış Borç Servisi (Ana Para ve Faiz Toplamı (1))	İhracat (2)	Oran % (1/2)
1963	145.1	368.1	39.5
1964	141.1	410.8	34.3
1965	172.1	464.8	37.1
1966	146.1	490.0	29.8
1967	128.8	522.6	24.6
1968	128.5	496.4	25.9
1969	145.9	536.8	27.2
1970	199.6	588.5	33.9
1971	190.6	676.5	28.2
1972	303.5	885.0	34.3
1973	201.8	1.317.1	15.3
1974	229.6	1.532.2	15.0
1975	248.3	1.401.1	17.7
1976	312.4	1.959.8	15.9
1977	430.6	1.753.0	24.6
1978	463.0	2.288.0	15.8
1979	639.9	2.261.2	28.2

KAYNAK: 1980 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi s.89 ve T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları.

(x) Tablo sadece dövizle ödenmiş orta ve uzun vadeli borç servislerini göstermektedir.

D. Türkiye'nin Borç Servisi-Borç İtfa Problemi

Kalkınan ülkelerde borç itfasında borç taksitleri ve faizleri üzerinde durulan önemli bir konudur. Kalkınan ülkelerin kalkınmanın başlangıcında edindikleri borçların yakın gelecekte ödenebileceği umumiyetle söz konusu edilmemektedir. Kalkınan ülkede kâr haddi; organizasyon ve idare tecrübesi, alt yapı (infra-structure) imkanları ve maharet geliştikçe, artma göstermektedir. Kâr haddi yükseldikçe kalkınmakta olan ülkeye sermaye akımı artışı olmaktadır. Bir ülkeye sermaye akımının artması geçmişte edinilmiş borçlara ait servislerin karşılanmasını kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında az gelişmiş ülke-

lerin kalkınma devrelerinde bu sebepten dolayı zaman geçtikçe borç servislerinin yükselen bir temayül gösterdiği görülmektedir.

Borç servisindeki bu artış temayülü ödemeler bilançosunda kısa devrede zorluklar meydana getirmesi ile birlikte uzun devrede de mevcut borçların iç sermaye akımlarına menfi tesirde bulunduğu görülür. Bir ülkede borçların ödenmesinde nakit darlığı ile karşılandığında borç ödemelerinin tehir edilmesi veya ödenmemesi hali eski borçların devam etmesini ve yeni borçların alınmasını zorlaştırır.

Bununla birlikte kısa devre içerisinde borçların ödenmesi zorunluğu da nakit buhranına sebep olmaktadır. Eğer borçlu ülke bir kaç yıl içinde borç miktarının büyük bir bölümünü ödeme zorunda ise, eğer döviz rezervlerinin birikimi borç itfasına ve faizlerine yetmiyorsa ve alacaklılar borçların ödenmesi için yeniden finansman kaynağı temininden kaçınıyorlarsa nakit buhranı ülke ekonomisi için çok ağır olur. Alacaklılar ve yeniden borç verenler yeni finansman kaynağı temininde geçmişteki olumsuz tecrübe sebebiyle isteksiz olurlar. Alacaklıların borç itfa şartlarının yenilenmesi yoluyla kısa devre borçlarının yığılmasına sebep olmaktadır. Çünkü ödenmesi icap eden borçların itfası için yeniden kısa devreli borçlanmaya ülke zorlanmakta ve yeni borçlar için de yüksek faiz ödenmesi durumunda kalmaktadır. Diğer taraftan zoraki ithalat azaltılması ve döviz kaynaklarının kısa devre borçlarının ödenmesi için kullanılması belki kısa devre borç problemini halleder. Fakat aynı zamanda iktisadi gelişme prosesinin durmasına veya gerilemesine sebep olunur. Bu durumda bir çıkar yol, alacaklılar topluluğunun alacaklarını tehir etmede anlaşmaları yoludur. Alacakların tihiri bir kaç yıl içinse kısa bir zaman sonra nakit buhranı tekrar ortaya çıkar. Kısa devre için görülen bu ödeme güçlüğü kalkınma için gerekli olan uzun dönemli sermaye giriş akımlarına da olumsuz tesir eder. Kalkınma dönemlerinde yabancı sermaye yatırımları içinde ülke ekonomisi müsait olmasına rağmen mevcut fırsatlar, borçlu ülkenin ödemeler bilançosu dengesizliği sıkıntıları sebebiyle değerlendirilemez.

Türkiye'nin dış borç problemleri birbirleriyle ilgili ve müdil (grift) olan şu durum ve sebeplerden ileri gelmektedir: a) İthalata oranla ihracatın yeterli olmaması sebebiyle kısa devrede ödeme kolaylığı sağlamak için dışa baş vurmak zorunda kalması, b) İhracatın iyi olduğu devrelerde kısa vadeli borçlarda yeterli azalma görülmemektedir. İhracattaki olumlu duruma rağmen ihracat artışının ve ihraç fiyatlarının yüksek olduğu kanaatinin devamlı olacağı sanılması ve neti-

cede daha fazla ithalatın yapılması, c) Dünya sermaye ve para piyasasında uzun vadeli borçlanma imkânına nazaran kısa vadeli borçlanma imkânı daha fazladır. Kısa devreli borçların da şartları uzun devreli borçlara nazaran ağırdır. d) Türkiye kronik enflasyonla karşı karşıyadır. Enflasyon ithalat artışına sebep olmaktadır. Gerçi ithalat artışının tek sebebi enflasyon değildir. Enflasyon sebebiyle tesirsiz ithalat kontrolleri veya farklı döviz kurları tatbikatı da ithalatın olumsuz artışına sebep olmaktadır. İthalattaki bu artışı karşılayacak yeterli döviz rezervleri de yoktur. Bundan dolayı ithalatın büyük bir bölümü kısa ve orta vadeli dış borçlarla sağlanmaktadır. Buna ilave olarak ülke ekonomisinde nakit arzı, yatırım hacmi ile uygun oranda olmamaktadır. Bu sebeple sermaye malları ithalatına tüketim ve hammadde malları ithalatı da artan ölçüde katılmaktadır.

Türkiye'nin borç itfa probleminde bu dört sebep mevcuttur. Ve birbirleriyle ilgili olarak borç problemini kuvvetlendirmektedir. Tablo: 3.21'de Türkiye'nin dış borçları ve bu borçların servisleriyle döviz rezerv ve kazançlarının -ithalat ihracat farkı- görülmektedir. Tabloya baktığımızda 1979 yılı sonunda Türkiye'nin gelecek beş yıl içinde borç bünyesinin nasıl olacağı tahmin edilmektedir. Tablo: 3.21 bize gelecek 5 yıl içinde ödeme problemi ve bu problemi bağlı olarak borç servis mesuliyetindeki büyümeyi göstermektedir. Buna karşılık döviz rezervlerinde artış ve gelişme tahmin edilmektedir. Türkiye'nin dış ödeme güçlüğü bu karşılaştırmalar yapılarak ortaya çıkarılır. Bununla birlikte Türkiye'nin dış ödemelerinde güçlük çekmemesi ve taahhütlerini yerine getirebilmesi için yeni ilâve borçlar temin etmesi zorundadır. İlave borçların temininde zorluk olup olmadığını tesbitte borç servis oranı göz önüne alınır.

Borç servis oranı, bir ülkenin kredi temin etme kabiliyet ve iktidarında bir ölçü olarak ele alınmaktadır. Türkiye'nin borç servis oranı ne ölçüdedir? Aşağıdaki kısımda borç servis oranı kavram olarak incelendikten sonra Türkiye'nin borç servis oranlarının ne olduğu araştırılacaktır.

TABLO: 3.21

Türkiye'nin Borç Bünyesi, Dövizle Ödenecek Dış Borçların
Servisi, Döviz Rezervi ve İhracat Büyüme Oranı
(Milyon Dolar)

Yıllar	1	2	3	4	5(3/4)	6	7	8	/6/4)
1979(son üç ay)	392.3	327.5	719.8	2426.8	0.296	6140.2	111.4	112.4	2.53
1980	851.6	886.6	1738.2	2704.5	0.642	6903.9	110.9	111.7	2.55
1981	914.6	887.2	1721.8	2999.8	0.573	7715.6	110.4	111.1	2.57
1982	1063.8	706.2	1770.0	3312.9	0.534	8575.1	109.9	110.5	2.58
1983	1663.4	588.2	2251.6	3643b7	0.617	9482.6	109.5	110.0	2.60
1984	1416.2	747.7	1863.9	3992.2	0.466	10438.0	109.1	109.6	2.61
1985	1319.7	321.8	1641.5	4358.3	0.376	11441.4	-	-	2.62

KAYNAK: 1980 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, T.C.MerkezBankası Yıllık Raporları, DİE Bültenleri.

Not: Tabloda görülen borç miktarları anlaşma tutarları olup, faiz miktarları kredinin tamamı kullanılmış gibi hesaplanmıştır. Tablo; sadece Türkiye'nin kamu sektörünün dövizle ödenecek dış borçlarına özel sektör borçları da dahil edilerek bir yıl veya daha uzun vadeli borçların yekûnu alınarak tanzim edilmiştir.

Sütun 1: Dövizle ödenecek borç ana para taksidini,

" 2: Dövizle ödenecek borç faiz miktarını,

" 3: Dövizle ödenecek borç ana para taksit ve faiz miktarı toplamı (borç servisi)

" 4: Tahmin edilen ihracat miktarı (mal ve hizmet)

" 5: Sütun 3'ün 4'e oranı,

" 6: Tahmin edilen ithalat miktarı

" 7: İhracatta yıllık artış oranı,

" 8: İthalat artış oranı,

" 9: İthalatın ihracata % oranı.

a) Borç Servis Oranı (Kapasitesi)

Borç servis oranı; borçlu ülkenin kredi temin etme iktidarının ne olduğunun belirtilmesinde bir ölçü olarak kullanılmaktadır. Bu oran; ülkenin mal ve hizmet ihracatı cari hesaplarından elde edilen döviz miktarının ülkenin dış borçları itfası ve faizleri için kullanılan döviz miktarına oranını ifade eder. Bu oran, ne kadar yüksekse borç yükünün borçlu ülke ekonomisi üzerinde baskısı da o ölçüde yüksek olmaktadır (14).

Borç servis oranının, borç servis yükünde bu şekilde bir ölçü olarak kullanılması noksan ve hatalı olur. Çünkü bir ülkenin döviz kaynağı sadece mal ve hizmet ihracatından ibaret değildir. Meselâ; Türkiye'nin dışarda çalışan işçilerinden sağladığı dövizin ödemeler bilançosunda önemli yer tuttuğu görülmektedir. Ödemeler bilançosunda görülmeyen kalemler, hibe ve diğer iktisadi ve askeri yardımlar bu oranın değerlendirilmesinde ele alınmaktadır. Fakat hala tatbikatta bu oranın kullanıldığı görülmektedir. Buna sebep: a) İhracatla borç servis ilişkisinin basit şekilde ortaya konması ve bu ilişkinin kolayca anlaşılması maksadı, b) Bu oranın hesaplanması kolaydır. Çünkü milli muhasebenin bütün mudil (karmaşık) hesaplarını içine almaz, c) Bir ülkenin iktisadi durumunu tahlil etmek için bir şık olarak tavsiye edildiğinde oranın bütün noksanlıkları bilinmektedir. Borç servis kapasitesinin ölçülmesinde mükemmel bir kriterin veya göstergenin yokluğu sebebiyle kısa ve uzun devre analizler için borç veren mali çevreler ve ülkelerin tek çıkar yol olarak noksan olmasına rağmen borç vermede muhtemel riskin belirlenmesi işleminin bir gösterge olarak kullanılması zorunluğu vardır(15). Aynı zamanda borç servis oranının tesbiti borç alan ülkenin kendi iktisadi politikasının tayininde, tesbitinde ve borç ödeyemene durumunda ortaya çıkacak problemlerin belirlenmesi analizinde de kullanıldığı için önemlidir. Borç ödeyememe durumu veya borç ödeme durumu tayininde borç servis oranı, borç itfa oranı ve ithalatın döviz rezervine oranı borç servis kapasitesini belirleyen determinantlardır.

(14) BITTERMANN, H.J., "The Refunding of International Debt", Duke University Press, Durhan NC. 1973.

(15) AVRAMOVIC, D., "Economic Growth and External Debt", Johns Hopkins Press, Baltiore, 1964.

Borç servis kapasitesi tahlilinde dokuz ekonomik göster-
geden faydalanılır. Bunlar: 1) Tahlil edilen devre içinde ülkeye
giren sermaye miktarı, 2) Fert başına düşen gayri safi iç hasıla
büyüme oranı (16), 3) Kısa devrede borç servis kapasitesinin öl-
çümünde kolaylıkla elde edilen göstergelerden biri yukarda konu
edilen borç servis oranıdır. Yukarıdaki paragrafta söz konusu edi-
len borç servis oranı, borç servislerinin ihracat değerlerine ora-
nıdır (17), 4) Ekonominin kendi kontrol faktörleri dışında borç
ödemede devletin dalgalanmalara karşı bir istikrar sağlama inkânı,
mahduttur. Çünkü ödemeler dengesindeki kalemlerin esnekliğinin az
olması sebebiyle bu elemanların sınırlı kontrolü özelliği dolayı-
sıyla mahduttur. Meselâ; ekonomik faktörler dışında yabancı para
ihtiyatları, döviz gelirlerindeki dalgalanmalardan husule gelen
dış ödeme güçlüklerinde bir emniyet subabı olarak hizmet görür.
Bu sebeple yabancı para ihtiyatları ile ithalat değerleri oranı
veya ithalat değerleri ile yabancı ihtiyat para oranı borç servis
kapasitesinin ölçümünde bir kriter olarak ele alınır. Yabancı pa-
ra ihtiyatlarının ithalat değerine oranı ne kadar küçükse borç ka-
pasitesi veya borç ödeme kapasitesi o oranda yüksektir. Veya itha-
lat değerinin yabancı ihtiyat paraya oranı ne kadar yüksekse aynı
şekilde borç ödeme kapasitesi düşüktür. 5) Borç kapasitesini tayin-
de diğer bir ölçü, borç ödemesinde ortalama vade (ödenmesi icab
eden borç miktarının cari itfa miktarına oranı olarak hesaplanan)
dır. Uzun vadeli borçlarda borç servis yükü, kısa devrede borçlan-
mayı azaltmakla giderilemez (18). Sermaye akımı -dış borçlar, dış
yardım, doğrudan doğruya yatırım ve transfer ödeneleri- yabancı
para gelirlerinde önemli bir kaynaktır. Bu kaynak borç servislerin-
de kullanılabilir. Bundan dolayı yüksek oranda sermaye giriş akımı
borç ödeyememe ihtimalinin az olduğunu ifade eder. Borç servis öde-
melerinin sermaye giriş miktarlarına oranı, borç servis oranı ola-
rak ele alındığında toplam yabancı para gelirleri birinci derecede
bir faktör olarak düşünülür. 6) Diğer bir kriter ithalatın GSMH'ya
oranı olarak alınmaktadır. Bu oran ithalat değerlerin karşılaştırıl-

(16) FRANK, C.R., and CLINE, W.R., "Measurement of Debt Servicing Capacity: An Application of discriminant Analysis", Journal of International Economics 1, 1971, s.327-44.

(17) FEDER, G., and JUST, Richard E., "A Study of Debt Servicing Capacity Applying Logit Analysis", Journal of Development Economics 7, 1977, s.25-38, North-Holland Publishing Company.

(18) FRANK and CLINE, Ibid.

masında ve ithalat artma temayülünün ölçülmesi ihtiyacı duyulduğunda kullanılmaktadır (19). Kalkınan bir çok ülkede Türkiye'de olduğu gibi ithal ikâmesine yönelik bir ekonomi politikası uygulandığında ithalatın büyük kısmı sermaye malı ve ara malı ithalatından ibaret olduğu hallerde borç kapasitesinin ölçülmesinde bu oran kullanılmaktadır. Böyle bir yapıya sahip ekonomilerde GSMH'da ithalatın önemi büyük olduğu için ithalattaki önemli bir daraltma veya azaltma hatırı sayılır ölçüde işsizlik husule getirir. Hatta ağır temel endüstri dışında kalan endüstri sahası bu ithalat kısıtlanmasından etkilenmekte ise işsizlik kolayca kabul edilmeyecek bir mahiyet olarak sosyal ve ekonomik yapıda menfi tesir yapar. Bu sebeple ithalatın GSMH'ya oranının yüksek olması kısa devrede yüksek derecede borç ödeyememe ihtimalinin olduğunu gösterir (20). 7) Uzun devrede borç servis kapasitesinin tayininde ihracat sektöründeki büyüme önemle ele alınır. Eğer ekonomi durgun değilse ekonomide ithalat harcamalarında ve borç servis ödemeleri miktarında değişme görülmesi ihtimali azdır. Böyle bir bünyeye sahip ekonomilerin kalkınmasında ihracattaki büyümenin hesaplanması borç kapasitesinin ölçümünde zorunlu hale gelir. Büyük ihtimalle bu tip ekonomilerde ihracattaki büyüme oranı ne kadar yüksekse borç ödeme kapasitesi de o ölçüde büyüktür. Ekonominin dış borç ödeme ihtimali yüksektir. 8) İhracattaki yüksek ölçüdeki dalgalanmalar borç ödeyememe durumuna sebep olur. İhracatta dalgalanmalar bilhassa kalkınmakta olan ülkelerde ödemeler dengesinde açıklara meydan verir. Bundan dolayı borç ödeyememe ihtimali fazlalaşır. Meselâ, diğer şartlarda bir değişme olmadığında, temel ihracat maddeleri tarım ürünleri olan ülkelerin tarım ürünleri üretiminde bir azalma sonucu ithalatda da aynı paralelde bir düşme olduğunda borç ödeme kapasitesi daralır (21). 9) Uzun devrede borç servis kapasitesine tesir eden önemli faktör; fert başına düşen gayri safi iç hasılda husule gelen büyümedir. Bu formülün geçerliliği uzun devrede tasarruf açığı ile sınırlıdır. Fert başına düşen gayri safi hasılda artış borç servisi için ilâve kaynak meydana getirdiği gibi tüketimin artmasına da tesir eder. Ekonomik büyüme

(19) FEDER and JUST, Ibid.

(20) FEDER and JUST, Ibid.

(21) FEDER and JUST, Ibid., s.28.

prosesinde umumiyetle ihracat kapasitesinin artışı hem ananevi ihracat malları artışını hem de gelişen yeni sanayi ile pazarlanabilir mal üretiminin artması doğrudan doğruya ihracatın artmasına sebep olur. Böylece borç servis kapasitesinde gelişme beklenir ve borç ödeyememe ihtimali azalır (22). 10) Borç servis kapasitesini tayin eden diğer bir faktör fert başına düşen gelir seviyesidir. Bu faktör, borç servis kapasitesinde kısa ve uzun devrede tesirlidir. Fert başına düşen gelir seviyesinin yüksek olması zaruri tüketim maddeleri yanında zaruri olmayan tüketim maddelerine yapılan harcamaları da artırır. Hem özel tüketim sahasında hem de devlet sektörünün tüketim bünyesinin bu yapıya sahip olması, devleti, kaynakların borç servislerini karşılanmada kullanılmasına kolaylık verir. Bundan dolayı da borç ödeyememe ihtimali çok azdır (23). Çünkü, zaruri olmayan tüketimi vergi ve diğer tedbirlerle azaltabilir.

Bu oranlar ülkenin ekonomik politikasının tesbitinde, ülkenin borç alabilirliği ve borç ödeyebilirliği hesaba katıldığında önemli olduğu gibi, borçlanmada pazarlık gücünün tesbit edilmesinde de kullanılır. Ülkeler ve mali çevreler borç verecekleri zaman bu oranlar vasıtasıyla borç vermede risk ölçüsünü tayin etmek isterler. Bu bakımlardan yukarıda belirtilen kriter ve faktörlere göre Türkiye'nin 1973-1979 ve gelecek beş yıllık dönem için tahmini borç servis oranlarını ve borç servis kapasitelerinin ne olduğunu tahmin ederek Türkiye'nin borç durumunu tahlil etmeye çalışacağız.

Yukarıda belirtilen oran ve kriterleri ayrı ayrı Türkiye için uyguladığımızda:

1- Türkiye'nin borç servislerinin ihracata oranının borç servis kapasitesi olarak değerlendirilmesi: Türkiye'nin borç servis oranı ve kapasitesini belirleyen dış borç servislerinin ihracat ihracat değerlerine oranı olarak ele alındığında Tablo: 3.22'de görüldüğü gibi 1973 den 1979'a kadar yükselme gösterdiği görülmüştür. Bu yükselme 1979 yılının sonundaki Türkiye'nin borç durumu sabit kaldığı farz edildiğinde 1981 yılına kadar yükselmeye devan edeceği anlaşılmaktadır. 1981 yılından sonra borç servis oranlarında tekrar düşme göstereceği tahmin edilmektedir. 1981'de borç servis oranı % 74.9'a çıkmış olmasına rağmen 1985'de bu oran % 37,6'ya düşecektir.

(22) AVRAMOVIĆ, Ibid., s.69.

(23) FEDER and JUST, Ibid., s.29.

Bu oran ne kadar yüksek olursa veya yükselme temayülü gösteriyorsa borç ödeyeneme ihtimali o kadar yüksek olur. Bu durumda da Türkiye'nin borç ödemelerinde 1979 ve 1980 yılları içinde borç ödeyememe durumu sebebiyle borç ertelemelerine ve dış borçların tahkimine gittiği görülmüştür. 1985 yılına kadar Türkiye'nin borç ödemelerinde büyük zorluklarla karşılaşacağını yapılan tahmini borç servis oranları göstermektedir.

TABLO: 3.22

Türkiye'nin 1973-1979 Yılları Arasında Borç Servis Oranları
ve 1985 Yılına Kadar Tahmini Oranları (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	Dış Borç Ödemeleri (Borç taksitleri ve Faizleri Toplamı)	Kamu Borçları Servisinin İhracata Oranı % olarak
1973	1.317.1	201.8	15.3
1974	1.532.2	229.6	15.0
1975	1.401.1	448.3	17.7
1976	1.959.8	312.3	15.9
1977	1.753.0	430.6	24.6
1978	2.288.0	363.0	15.8
1979	2.261.2	639.9	28.2
1980 ^x	2.704.5	1.738.2	64.2
1981	2.299.8	1.721.8	74.9
1982	3.312.9	1.770.8	53.4
1983	3.643.7	2.251.9	61.8
1984	3.992.2	1.863.9	46.7
1985	4.358.3	1.641.3	37.6

KAYNAK: 1980 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi ve DİE Bültenleri.

Not: a) 1980-1985 arası ihracat miktarları 1963-78 yılları arası ihracat miktarlarından elde edilen trendle tahmin edilen değerlerdir. b) Tabloda görülen borç miktarları 30.9.1979 itibariyle anlaşma tutarları olup, faiz tutarları kredinin tamamı kullanılmış gibi hesaplanmıştır. c) Tablodaki miktarlara Türkiye'nin dövizle ödenecek bir yıl ve daha uzun vadeli özel ve kamu sektörü borçlarının tamamı alınmıştır.

(x) Tarafımızdan hesaplanmış ihracat trendinden elde edilen rakamlardır.

Kısa devrede bu oranlar, borçlanma muamelelerinde, daima göz önüne alınmaktadır. Borç servisinin dış sermaye ve gelir akımlarına oranının önemi borç taahhütlerinin yükselmesi ile ve kısa devrede dış kazanç ve gelirlerde büyük oranda değişme gösterniyeceği için sabit olan borç servis taahhütleri borçlu ülkenin ödemeler bilançosunda katılık gösterir. Ayrıca bu katılık, dış kaynak gelirlerinin azalması devrelerinde borçlu ülke üzerindeki baskıyı artırır. Türkiyenin dış kaynak gelirlerinde azalma olmanın ihracat ve işçi dövizleri artış gösterdiği gibi 1979 ve 1980 yıllarında önemli miktarda yeni dış krediler temin edilmiştir. Bu şekilde Türkiye 1980 yılından sonra hissedeceği ağır dış borç baskısını hafifletmiştir.

Borç yükü baskısı ihracat artışı duraklamasında ve borç yükünün sabit kaldığı dönemlerde ziyadesiyle fazla olmaktadır. Türkiye'de ihracat yıldan yıla artış göstermektedir. Bu konuda önceki paragraflara ve Tablo: 3.22'nin birinci sütununa bakınız.

Ülke 1979 yılında borçlarını taahhüt ettiği şekilde ödüyememe durumu ile karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Tablo: 3.22'de de 1980 ve 1981 yıllarında borç oranlarının en yüksek oranlar olduğu görülmektedir.

b) Altın ve Döviz Rezervlerinin İthalata Oranı

Borç servis oranında, devletin Merkez Bankası ve hazinesinde bulundurduğu altın ve yabancı para ihtiyatları toplamının ithalata oranı da borç servis kapasitesini belirleyen bir kriterdir. İhtiyatların ithalata oranı ne kadar küçükse borç servis kapasitesi o kadar küçüktür. Bunun aksi ithalatın ihtiyatlara oranı ne kadar büyükse borç servis kapasitesi o nisbette küçüktür. Bu oranlar Türkiye için yıllara göre hesap edilip borç servis kapasitesinin büyüklüğü veya küçüklüğü tahmin edilir. Tablo: 3.23'de Türkiye'nin 1975-1979 yılları (1979 dahil) arasında döviz ve altın ihtiyatları toplamı ile bu yıllarda yapılan ithalat değerlerinin birbirlerine oranları verilmiştir.

TABLO: 3.23

Türkiye'nin Döviz ve Altın İhtiyatları İle
İthalat Değerleri Oranları (Milyon Dolar)

Yıllar	1 Altın Hariç döviz İhtiyatları toplamı	2 Altın	3 Toplam Altın ve Döviz İh- tiyatı	4 İthalat	3/4	4/3
1975	918	3.721	4.639	4.739	1.0	1.0
1976	978	3.721	4.699	5.129	0.9	1.1
1977	620	3.787	4.407	5.796	0.8	1.3
1978	833	3.829	4.655	4.600	1.0	1.0
1979	767	3.924	4.691	5.070	0.9	1.1
1980 (Eylül itibariyle)1190		3.821	5.011	6.904 ^x	0.8	1.4

KAYNAK: International Financial Statistics, International Monetary Fund, Volume XXXIV, Number 1, 1981, s.394-95.

(x) Tahmini ithalat değeridir.

Bu kritere göre, Tablo: 3.23'e baktığımızda Türkiye'nin borç servis oranının 1975 den 1980'e kadar büyük farklılık göstermediğini görmekteyiz. 1980 yılından sonra tahmin edilen ithalat miktarları göz önüne alındığında Türkiye'nin altın ve döviz ihtiyatlarında ihracat, işçi döviz ve yabancı sermaye girdilerindeki artışlar sebebiyle (bu artışlar elde edilen trendlere, yapılan anlaşmalara ve işçi dövizlerindeki son iki yılda görülen artışa göre yükseleceği kuvvetle tahmin edilmektedir). Türkiye'nin yıllık borç servis oranının ülkenin lehine değişeceği söylenir. Türkiye için bu tahmin mümkündür. Çünkü yıldan yıla ihracat artışı sağlanmakta buna ilâve olarak önemli işçi döviz elde edilmektedir. Ayrıca yabancı sermaye için bazı kolaylıkların tanınması döviz ve altın ihtiyatlarının artan ithalat karşısında bir artış göstereceğini işaret etmektedir.

3- Ödenmiş dış borçlarla cari yıldaki itfa taksit tutarlarının birbirlerine oranı da borç kapasitesinin ölçümünde kullanılan bir orandır. Bu oran uzun dönemler için kullanılmaktadır. Bu oran esas alındığında borç taksitlerinde bir azalışın kısa devrede olmasına rağmen uzun devrede borç yükünün ağırlığının azalmadığını gösterecektir.

Türkiye'nin 30.9.1979 tarihi itibariyle dövizle ödenecek toplam dış borç miktarı 8.861.7 milyon dolardır (24). Bu rakama kullanılmamış kredi tutarları da ilave edildiğinde toplam $(8.861.7 + 3.675.6) = 12.537.3$ milyon dolara ulaşmaktadır. 1980 yılı içinde ödenecek borç taksidi 851.6 milyon dolardır. Biz tahsil edilmiş kredileri hesaplamanın dışında tutmayı daha uygun buluyoruz. Çünkü borç miktarına ne miktarda ilâve edileceği ve zamanı belli değildir. 30.9.1979 tarihi itibariyle 1980 de ödenecek borç miktarı 8.469.5 milyon dolar, borç taksit tutarı 851.6 milyon dolardır. Bu rakamlara göre oran % 9.6'dır. Veya $8.469.5/851.6$ ortalama borç vadesini gösterir. Birinci oran ne kadar küçükse veya ikinci oran ne kadar büyükse ülkenin borç yükü o nisbette daha hafiftir. Ve borç kapasitesi büyüktür.

1980 yılından önce ödenecek borç miktarları borç taksitleri oranı ile 1980 yılı mukayese edildiğinde lehte bir gelişmenin olduğu görülür. Çünkü 1979 ve 1980 yıllarında yeni borçlar temin edilmiş ve eski borçların vadeleri uzatılmıştır. Borçların uzayan vadeli olması da bu oranı Türkiye'nin lehine çevirmiştir.

4- Borç servis tutarları/sermaye akını oranı da borç kapasitesini ölçmede bir ölçü olarak kullanılmaktadır. Türkiye 1979 da ve 1980 yıllarında yeni borçlanmaya gidip dış krediler temin etmiştir. Bu kredilerle birlikte borç ertelene anlaşmaları ile dış borç servis yükünü hafifletmeye çalışmıştır. Ülkeye giren ve girecek olan sermayenin miktarlarını elimizde kesin rakamlar olmadığı için veremiyoruz. Ülkeye borç, yardım, direkt yatırım sermayesi ve transfer ödemeleri tutarları borç servis tutarlarından ne kadar büyükse borç kapasitesi de o nisbette yüksektir.

5- İthalat değerlerinin gayri safi milli hasılaya oranı da bilhassa ithalat ikamesine yönelik Türkiye ekonomisinde olduğu gibi ülkelerde önemle ele alınan bir orandır. İthalat/GSMH oranı büyüdükçe borç servis yükü de büyük ve ülke borçlarını ödeyememe durumu ile karşı karşıya kalır. Türkiye'nin yıldan yıla ithalatı artmasına rağmen GSMH'sında da artış görülmektedir. 1973 yılı dahil bu yıldan sonra ithalatın yıldan yıla artış hızı ortalama % 21'dir. GSMH'nin artış hızı ise ortalama % 5,6'dır. Bu iki rakamın mukayesesi Türkiye'nin borç ödeme kapasitesinin ne olduğunu göstermektedir. Tablo: 3.24'de bu durum görülmektedir.

(24) Kaynak; 1980 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, s.85'de verilen rakamlardan hesaplanarak elde edilmiştir.

TABLO: 3.24

Türkiye'nin GSMH'sında (1968 Faktör Fiyatları İle Milyon TL) ve İthalattaki Artış Hızları

Yıllar	İthalat (1)	Milyon (Dolar) (2)	% Artış Hızı (3)	GSMH (4)	% Artış (5)	2/4
1973	2.086		33	141.077.9	5.4	6.1
1974	3.778		80	151.644.1	7.4	10.8
1975	4.739		25	163.560.6	8.0	4.1
1976	5.129		8	175.444.1	7.7	1.04
1977	5.796		13	185.591.3	4.0	3.25
1978	4.999		-21	192.552.9	6.5	-3.23
1979	5.069		10	195.904.6	0.2	50.0

KAYNAK: 4. Beş Yıllık Plân, s.8, DİE ve Merkez Bankası Yıllık Raporları.

Tablo: 3.24'de 1973 yılında 1978 yılına kadar yukardaki esaslara göre hesaplanan oranlarda 1974 yılı hariç düşme ve yükselmeler büyük farklılıklar göstermemektedir. Fakat 1979 yılında oran 50 gibi büyük bir rakama ulaşmıştır. Zaten Türkiye bu yıllarda dış ödemelerde büyük transfer zorlukları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple ithalat yapamaz duruna gelmiştir. Buna rağmen 7 yıllık ortalamalar alındığında oranın 3.57 olduğu hesaplanır. 7 yıllık ithalat artış yüzdeleri ortalaması/7 yıllık GSMH'nin artış yüzdeleri ortalaması 3.57'dir.

6- İhracat sektörünün büyüme hızı yüksek olduğunda da borç yükünün fazla olmadığı, borç kapasitesinin büyük olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin ihracatı da 1973-1979 yılları arasında ortalama % 48.5 artış göstermektedir. Bu da Türkiye'nin borç ödeme gücünün mevcut borçlarına göre daralmadığını işaret eder.

7- İhracat dalgalanmaları Türkiye'de tarım ürünlerinin yıllık üretim miktarlarından etkilenmektedir. Türkiye bir tarım ülkesi olduğundan ihracatının büyük bir kısmı tarım ürünlerinden müteşekkildir. İhracatında dalgalanma olması borç ödeme gücüne tesir etmektedir. Türkiye tarımda iklim şartlarına büyük ölçüde bağlı kaldığından yıldan yıla değişen iklim şartları ihracat miktarlarına da tesir etmektedir.

8- Türkiye'nin 1973-1979 devresinde sabit fiyatlarla fert başına düşen GSMH'sında yılda % 2.83 oranında artış görülmektedir(25).

(25) Beş Yıllık Kalkınma Planları, T.T. ve S.O.B. Yıllık Raporları.

Uzun dönem içinde bu artış hızı ^{nın} devam etmesi ile birlikte borç ödeme kapasitesinde artış görülebilir. 1979 ve 1980 yıllarında fert başına GSMH artış hızı gerilemiştir. Bu durumda Türkiye'nin son senelerde borçlarını ödemekte güçlük çektiği görülmektedir. Aynı şekilde fert başına gelir seviyesinin yıldan yıla yükselmesi de borç ödeme gücünün artışını işaret eder.

Borç servis oranının optimal seviyesi ne olmalıdır sorusu hatıra gelebilir. Acaba kritik borç servis oranı bir ülke için % 5, % 10 veya % 20 midir ve neden böyledir? Bu oranlar her ülkenin kendi siyasi, iktisadi, sosyal şartlarına göre değişme göstermektedir. Kısa devre için bu oranların büyük olup olmaması önemi o ülkenin geçici dar boğazda olup olmaması ile ilgilidir. Her ne kadar kısa devrede ülke borç taahhütlerini muvakkat bir müddet için yerine getirmekte zorlukla karşı karşıya kalırsa da uzun devrede ülkenin iktisadi potansiyeli ve bu potansiyele dayanarak iktisadi kalkınma imkanları göz önüne alınması icap etmektedir. Bunun için uzun (20-30 yıllık) devrelerde, kapasitesi büyüyen ve gelişen ekonomide yabancı sermaye maliyeti ile sağlanan fayda karşılaştırılması yapılarak tahlili bir usulle borç servis oranının ne olması tesbitine çalışılmalıdır.

Kavram bakımından bu oranın yabancı sermayenin özel ve kamu projeleri için fayda-maliyet analizi veya makro açıdan tasarruf, yatırım, gelir, ihracat ve ithalat analizleri ile birlikte ele alınıp değerlendirilmesi gerekir. Yabancı sermaye ile finanse edilmiş projelerin faydaları iç ve dış ekonomilerde yatırımın husule getirdiği tasarruf ve yeniden yatırım imkanlarına doğrudan ve dolaylı tesirleri hesaba alınarak değerlendirilmelidir.

Bu oranların makro ekonomik tahliller için faydaları aşağıda izah edildiği gibidir.

Bir çok bakımdan borç servis oranı analizi makro açıdan faydalı olmaktadır. Sermaye birikiminde yabancı sermayenin rolü bu oranlarla ilgilidir. Yabancı sermayenin milli kaynaklara ikâme edilmesi veya muayyen harcama nevilerinin yerine konulmasında borç servis oranı ile irtibatlandırılarak fayda-maliyet yönü ile değerlendirilmelidir. Nüfus artışının fazla olduğu ülkelerde fert başına gelir seviyesindeki değişmeler ülke ekonomisi üzerinde yeterli olumlu tesiri olmadığından milli tasarrufla yatırım arasında açık olduğu görülür. Bu açığı kapatmak için dış sermayenin yurda girişi sebebiyle borç servis oranı daha da yükselmektedir. Bu sebeple milli tasarrufların

bir kısmı dış sermaye akımının yüklerini karşılamak için kullanıldığından tasarruf-yatırım açığı daha da büyümektedir. Türkiye'nin sermaye birikiminin fert başına yeterli olmasının dış borç yükünde menfi tesirini artırmaktadır.

Diğer taraftan yabancı sermaye (dış borç), yatırım oranının yükselmesine imkân verdiği için gelir büyüme hızına müsbet tesir eder. Bu tesir büyük ölçüde ülkeye giren sermaye hacmine ve giren sermayenin kullanış alanına, verimliliğine bağlı olarak artış gösterir. Ülkeye giren borçların yeterli olup olmadığını tayinde bir çok faktörler arasında borçlanan ülkenin elde ettiği meblağların yatırıma tahsis edilmesi ve ülkedeki sermaye verimliliği ile ölçülmektedir. Makro ekonomik açıdan sermaye verimliliği; sermaye yatırımı ile hasıla arasındaki ilişkinin rakamla ifade edilen bir göstergedir. Bu ilişki optimal diyebileceğimiz seviyede kabiliyet, üretin faktörlerinin organize ve kombine edilmesine, tabii kaynaklara, yatırımların sektörel dengeli dağılımına üretim kapasitesinden faydalanma ölçüsü gibi faktörlere bağlıdır. Ne şekilde olursa olsun sermaye hasıla oranının yükseltilmesi; yatırım verimliliğini ve dolayısıyla reel gelirde daha hızlı büyüme ve yeni yatırımlar için kaynak husule getirmesi ve yabancı sermaye borçları için ödemede kolaylık sağlanmasına sebep olur.

Konumuz yabancı sermaye, özellikle dış kamu borçları olduğu için yabancı sermaye veya dış borçların ne hacimde alacaklılar tarafından hazırlanıp borç verildiğinin tesirini de hesaba katmalıyız. Diğer taraftan ekonomik büyümede marjinal tasarruf oranı-gelir artışıdaki kısmın yeni yatırıma dönüşebilir kısmının önemi ihmal edilmemelidir. Marjinal tasarruf oranının büyüklüğü sermaye birikimine tesir eden kaynakların ve gelir akımı ile gelir büyüme hızının yüksekliğine bağlıdır. Marjinal tasarruf oranının yüksek olması borçlanan ülke için müsait bir durum husule getirir. Çünkü yabancı sermaye için yapılacak ödemeleri kolaylaştırır ve tasarruf yatırım açığının kapanmasına yardım eder. Tasarruf yatırım açığının dış sermaye ile kapatılması her zaman mümkün olmadığı gibi nisbi bir ölçüde açık kapatılması da birden gerçekleştirilemez. Zamana ihtiyaç vardır.

Söz konusu ettiğimiz bu konuları ele alıp incelemekle Türkiye'nin dış borç problemini tam olarak ortaya koyup çözüm yolları araştırılabilir. Türkiye için böyle bir araştırma yapılmasında büyük fayda vardır. Konumuz sınırlı olduğu için şimdilik söz konusu ettiğimiz araştırmayı bir bütün olarak yapmayı ihmal etmekteyiz. Buna rağmen

men iki yıllık gelecek için Türkiye'nin tahmin edilen ihracat ve ithalat değerlerine göre dış borç yükünün nasıl olacağını araştıracağız.

E- Türkiye'nin Kısa Devrede Nakit Durumuna (Dış Ödeme Gücüne) Tesir Eden İhracat ve İthalat Tahminlerine Göre Muhtemel Dış Borç Servis Problemi.

Daha önceki bölümlerde borç servis oranı kavramı açıklanmış, Türkiye'nin borç servis oranı ve kapasitesinin ne olduğu araştırılmış, bu kapasiteye tesir eden unsurlar açıklanmıştır. Bu değerlendirmeler esas alınarak acaba gelecek iki yıllık kısa devrede Türkiye'nin dış borç servis problemi ne olabilir sorusunu cevaplandırmaya çalışalım.

1982 yılı içinde Türkiye'nin dış borç servis durumunu belirtmek için; 1) İhracatın 1982 yılı sonuna kadar nasıl bir gelişme göstereceğini tahmin etmek, 2) Aynı dönem içinde ithalat değerlerini tahmin etmek, 3) Kamu borçları servislerinin 1982 yılına kadar ne olduğunu (devletin ve garanti edilmiş özel sektör dış borçları servislerinde değişimler birlikte ele alınarak) tahmini yapılacaktır. 3) 1980-1982 devresinde yeni borçlanmalar yapılmadığı farz edilecektir. Bu devre zarfında yeni borçlar alınmış olsa bile bu yeni borçları hesaplamanın dışında tutuyoruz. Çünkü yeni borçlanmalarda büyük bir ihtimalle en az iki yıllık bir ödemesiz devrenin olacağı bilinmektedir. 5) 1980-82 döneminde ülkeye sermaye akımının 1978-79 dönemlerinde olduğu kadar olacağı farz edilecektir. Bu faraziye ülkeye giren sermaye akımı hesabında, 1980 yılı sonunda Türkiye'nin altın ve döviz rezervleri esas alınarak altın ve döviz rezervlerinde artış veya azalma ile IMF kredilerinin miktarları ve IMF'de Türkiye'nin kota miktarı birlikte değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Kalkınmakta olan ülkelerde ülkeye giren sermaye akımlarında kısa dönemlerde önemli ölçüde değişimler olmadığı görülmektedir. Bu sebeple geçmiş son iki yılda Türkiye'ye sermaye akımı miktarı 1982 yılına kadar önemli bir değişme göstermiyeceği kabul edilmektedir. Hakikatte borçlanma ve sermaye akımlarında her ülke için böyle bir istikrar söz konusu olamaz. Çünkü, ödemeler bilançosunda transferler ve bu transferlere ilave edilecek görünmeyen transfer muameleleri cari hesabında görünen istikrarla belirlenir ki bunun gelecek yıllar

için hesaplanması ancak tahminlere dayanılarak yapılır. Ve bize bu tahmin katıyet vermez. Buna rağmen muhtemeldir ki transfer muamelelerinin bazılarında düşme olması karşılığında muayyen bazı muamele kalemlerinde yükselmeler görülür. Bu sebeple 1980 yılında Türkiye'ye sermaye akımının 1981-82 yıllarında da aynı olacağını kabul edeceğiz. a) Altın ve döviz rezervlerinin 1980 yılının başında 1979 yılı döneminin sonu rakamı olarak alınmış olduğu için 1980 yılı sermaye akımı hesap edilerek 1982 yılındaki değişimin nasıl olduğu ortaya konulacaktır. 1980 yılı başında döviz ve altın rezervi şu şekilde hesap edilmektedir.

- a) Resmi altın rezervleri (uluslararası ayarlı altın stoku ve uluslararası ayarlı olmayan altın stoku toplamı),
- b) Döviz rezervleri,
- c) IMF'den çekme hakkı ve diğer kredi miktarları, Türkiye'nin IMF'deki kotası,
- d) T.C.Merkez Bankasının dış ülke bankalarından talepleri, ve borçları farkı,
- e) A.B.D.'nin Türkiye'ye açmış olduğu kredi ve yardımlarla bu yardım ve kredi karşılığında ABD'nin Türkiye'den talepleri farkları,

toplanımları alınmaktadır.

Bütün bu faraziye ve hesaplamalar ülkenin mevcut ve potansiyel rezervlerine dayandırılarak yapılmaktadır. Bunun arkasında ülke otoritelerinin kendi inisiyatifleri ve politikaları ile temin edecekleri rezervler hesaplamının dışında tutulmaktadır.

Yukarıda belirtilen faraziye ve verilere göre 1982 yılında Türkiye'nin dış ödeme likit durumu tahmini aşağıdaki şekilde yapılabilir.

Türkiye'nin 1981-82 yıllarında tahmin edilen ihracat ve ithalat değerleri daha önce bulduğumuz trend değerlerine göre ihracat miktarları sırasıyla 2999.83 ve 3312.92 milyon dolardır. İthalat miktarları yine sırasıyla 7715.54 ve 8575.54 milyon dolardır. 1980 yılında dış borç servis tutarı 1738.2 milyon dolar ve 1981-82 yıllarında sırasıyla 1721.8 ve 1770.0 milyon dolar hesaplanmıştır. 1979-1980 yıllarında altın ve döviz rezervlerinde değişme aşağıda hesap-

landığı gibidir. 1979 da 5113 milyon dolar, 1980 yılı başında 5622 milyon dolar (26). Bu rakamlara göre değişme lehte 509 milyon dolardır.

1979-1980 yılları döneminde ülkeye giren yaklaşık olarak şöyle hesaplanmaktadır:

İthalat fazlası:

Bu dönemde yapılan ithalat 7.715.54 milyon dolar

Bu dönemde yapılan ihracat -2.999.83 " "

İthalat ihracat farkı ithalat fazlasını verir 4.715.71 milyon dolardır.

Aynı dönemde borç servis miktarı : 1.738.2 milyon dolar

Rezerv artışı: 1979 yılı başında rezerv 5113 milyon dolar
1980 yılı başında rezerv 5622 " "

Fark rezerv artışını verir;

Rezerv artışı 509 milyon dolar.

(26) 1979-80 yıllarında Türkiye'nin uluslararası likid durumunda değişme aşağıda olduğu gibi hesaplanmaktadır:

1979 yılı başında Türkiye'nin uluslararası nakit rezervi	1980 yılında Türkiye'nin uluslararası nakit rezervi
--	---

Türkiye'nin altın hariç toplam likiti	833 milyon dolar	767 milyon dolar
Altın (uluslararası ayarlı)	3667 " "	3765 " "
Altın (uluslararası ayarlı olmayan)	155 " "	159 " "
IMF'den sağlanan krediler	622 " "	633 " "
IMF'de Türkiye'nin kota tutarı	261 " "	263 " "
T.C.Merkez Bankasının sağladığı diğer krediler	344 " "	-318 " "
A.B.D.'nin Türkiye'den talepleri	-51 " "	35 " "
Toplam	5113 " "	5622 " "

KAYNAK: International Statistics Yearbook 1980, Volume XXXIII, Washington D.C. 1980.

Yukarıda elde edilen verilere göre 1979-1980 döneminde ülkeye giren gayri safi sermaye miktarı aşağıdaki gibi hesaplanır:

İthalat fazlası : 4.715.71 milyon dolar
Borç servis tutarı: 1.738.2 " "
Rezervdeki artış : 509.0 " "

Toplam 6.962.11 milyon dolar ederki ülkeye yapılan gayri safi sermaye akımını verir.

Elde edilen bu verilere göre 1981-1982 yılları döneminde ülkenin ödemeler bilançosu tahmini durumu ile net döviz rezervi veya uluslararası likit ihtiyatı tahmini olarak şöyle hesaplanır:

Ülkeye Gayri Safi Sermaye akımı (1)	Döviz Rezervi (2)	Toplam 3(1+2)	İthalat fazlası (4)	Borç Servisi (5)	Toplam 6 (5+6)	1981 başında net döviz rezervi 7(3-8)
6.962.91	5.622	12.584.91	4.715.71	1.738.2	6.453.91	7.131.0

Aynı metotla 1982 yılı sonunda; Türkiye'ye girecek sermaye miktarı ve yapılacak ithalat ihracat münasebetiyle net döviz durumu belirlenebilir.

Yukarıdaki tahlil ödemeler bilançosu projeksiyonuna ve hesaplanan meblağlara göre yapılmıştır. Şüphesiz yapılan projeksiyonlarda gelecekteki değişik faktörlerin tesirlerinin gelecekte ne olacağı hesaplanmada göz önüne alınmasını icap ettirir. Likit problemi çok komplekstir. Çok sayıda değişken faktörler vardır ve bunlar hakkında gelecek için edinebileceğimiz bilgiler yetersizdir. Bir veya iki değişken ele alıp tahlil yapmak mükemmel bir sonuç elde etmek için yeterli değildir.

Bu tahlili yapmaktaki maksadımız, genel olarak dış ödemeler bilançosunu teşkil eden unsurların nasıl bir değişme göstereceğini kaba bir şekilde belirtmektir. Buna bağlı olarak ülkenin likit durumu hakkında kaba bir tahmin yapmaktır. Dış ödemeler ile ilgili bütün unsurların tahlili ve belirlenmesine gidilmemiştir. Çünkü gelecekteki bütün değişken unsurların (faktörlerin) ele alınıp hesaplan-

mada kullanılması için unsurlar hakkında yeterli kantitatif bilgiye sahip değiliz. Özellikle yapılacak ithalatın yapısı, ithalat için verilecek asgari müsaadeler hakkında önceden bilgiye sahip olmak mümkün değildir. Ayrıca ülkenin milli gelir seviyesindeki değişmelere göre ne ölçüde ithalat ve ihracatta değişme yapılabileceğini de bilemeyiz. Bütün bunlar uzun dönem tahmin ve tahlilleri için daha çok önemlidir. Milli gelirdeki artış hızı, nüfus artış hızı, ihracat, ithalat miktarlarında değişmeler, sermaye akımları hepsi birbirlerine tesir eden unsurlardır. Bu bakımdan uzun dönem tahminleri istenilen ölçüde tatmin edici olmamaktadır.

ÖZET VE SONUÇ

Çalışmamız konusu Türkiye'nin dış borçları, özellikle 1963-1980 yılları arasındaki devrede dış borçları üzerinde yapılan tah- lilleri kapsamaktadır.

Araştırma konumuza geçmeden önce kamu borcu kavramı açıklan- mış, kamu borcu ile devlet borçları arasında terim bakımından fark belirtilmiştir.

Kamu borcu kavramı açıklandıktan sonra iç ve dış kamu borç- ları ayırımı yapılmıştır. Kısaca iç kamu borçlarının ülke ekonomisi, toplum ve fert bakımından ifade ettiği mana ve tesirler muhtelif gö- rüş ve teoriler esas alınarak açıklanmıştır. Bu açıklamalar yapılır- ken araştırmamızın sınırlı tutulması sebebiyle iç borçlar üzerinde geniş bir şekilde durulmamış, kısa teorik malumat verilmekle yeti- nilmiştir. Bu kısa izahat dış borçların belirlenmesi ve araştırma konusunu açıklığa kavuşturma bakımından yararlı görülmüştür. (Bu ko- nuda bakınız: sayfa 9-27.)

Dış ve iç kamu borcu ayırımı iki ana kriter esas alınarak yapılmıştır. Bu kriterler; 1- Alacaklıların milliyeti, 2- Borcun te- darik edildiği piyasanın milliyeti esasına dayanmaktadır.

Araştırmamızda dış kamu borçların belirlenmesinde borcun te- darik edildiği piyasanın yabancı, dış piyasalar olması prensip ola- rak kabul edilmiştir.

Kalkınmakta olan ülkelerin dış borç problemleri açıklanırken ülkelerin nasıl bir iktisadi bünyede ve durumda oldukları, bu ikti- sadi durumun kalkınmak için dış borç veya yabancı sermayeye ihtiyaç duyurduğu, dış borcun kalkınmada ele alınan araçlardan biri olarak kabul edildiği izah edilmiştir. Bu ihtiyaç duyulan aracın ülke ekono- misine yüklediği iktisadi yükün, temin edilen fayda ile mukayesesi yapıp dış borcun fayda ve mahzurları belirtilmiştir. Fayda ve ma- liyet karşılaştırılmasında esas alınacak ölçülerin neler olacağı üze- rinde durulmuştur. (Bakınız: sayfa 26-27.)

Dünya sermaye piyasasında kalkınma çabasında bulunan ülkelerin kalkınmış ülkeler karşısında yetersiz kaldıkları görülmektedir. Çün- kü; 1- Kalkınmakta olan ülkelerin dünya pazarlarında ihraç ettikleri malların fiyatlarını istikrarlı tutacak tesirli ve geniş çapta orga-

nizasyonları yoktur, 2- Milletlerarası para sisteminin işleyişi ve organizasyon şekli kalkınmakta olan ülkelere ziyade kalkınmış ülkelerin çıkarlarına uygun düşmektedir, 3- Kalkınmakta olan ülkeler kalkınmış ülkelere teknoloji satın almaktadırlar. Bu durum kalkınmakta olan ülkenin sermaye birikimine menfi tesirde bulunmaktadır ve kalkınmış ülkeleri sermaye piyasalarında ve dış pazarlarda daha da üstün duruma getirmektedir, 4- Az gelişmiş kalkınma çabasında bulunan ülkeler, kalkınmak için kendi iç kaynaklarına dayanarak yeterli sermaye birikimi sağlayamamaktadırlar. Bu şartlar altında kalkınmakta olan ülkeler dünya sermaye piyasalarından borçlanmak zorunda veya ihtiyacında kalmaktadırlar. Ayrıca dünya sermaye piyasasından borçlanmak isteyen çok sayıda az gelişmiş ve kalkınmakta olan ülke karşısında gruplaşmış az sayıda kalkınmış ülke vardır. Bu sebeplerle kalkınmış ülkeler kendi kredi şartlarını kolayca borç alan ülkelere kabul ettirebilme durumundadırlar.(Bakınız: sayfa 28-35.)

Bu şartlara ilâve olarak az gelişmiş ve kalkınmakta olan ülkelerin milletlerarası ölçüde mali müesseseleri de yoktur ve kendi aralarında sermaye hareketini sağlamakta da zorluk çekmektedirler. Bütün bunlara rağmen az gelişmiş ve kalkınmakta olan ülkeler kendilerinin dış borç ve yardım alma zorunda olduklarını hissetmektedirler. Bununla birlikte önemli ölçüde dış yardım almaları ve borçlanmaya gitmelerine rağmen problemlerini çözecek ölçü ve şartları temin edememişlerdir.(Bakınız: sayfa 35-43.)

Az gelişmiş ülkelerin fakirlikleri ve buna bağlı olan müesseseler ve teşkilat zorlukları iç tasarrufun yeterli ölçüde artmasına mani olduğu gibi, nüfus artış hızının yüksek olması gerekli yeterli sermayenin GSMH'dan ayrılıp kalkınmak için yatırıma dönüştürülmesinde güçlük çıkarıyor. Az gelişmiş ülkeler iktisadi kalkınmalarını sağlamak için ihtiyaç duydukları sermayeyi kendi öz kaynaklarından temin edemediklerinden dış borçlanmaya gitmektedirler. Az gelişmiş ülkeler; 1- Kalkınmada gerekli olan temel yatırımlarını gerçekleştirmek için, 2- Kalkınma sağlanırken yapılan yatırımlar ithalatı da artırdığı için, 3- Yatırımların artması gelir artışını da artırdığı için tüketimin artmasına sebep olduğundan ihracatın istenilen ölçüde artması sağlanamadığından, 4- Artan gelir ithalat talebini de artırdığından, 5- İhracatın artmasına yönelik yatırımlarında önemli ölçüde dış sermayeye ihtiyaç duyulmasından, 6- Dış pazarlarda rekabet edebilmek için gelişen teknolojiden istifade zorunda kalmaların-

dan, 7- Az gelişmiş ülkelerin ihraç mallarının geleneksel mallar alması ve talep elastikiyetinin çok az olmasından dolayı artan ihracat mallarına rağmen aynı ölçüde gelir sağlayamamaları sebeplerinden dış borç alma zorunda kalmaktadırlar. (Bakınız: sayfa 45-47.)

Dış borcun ülke ekonomisi üzerinde tesirleri doğrudan ve dolaylı olmaktadır. Doğrudan tesirler; 1- Ülkenin faktörler arası dengeleri ve fiyatları üzerinde tesiri, 2- Dış borç yatırıma dönüştürüldüğünde yatırım çoğaltma tesiri, 3- Yabancı para ve kurlarına tesiri, 4- Dış ticaretten elde edilen kazançlara tesirleri olarak sayılabilir. (Bakınız: sayfa 48-52.)

Dolaylı tesirleri ise iktisadi büyümeye, sosyal sermaye teşekkülüne ve üretin imkânlarının artmasında sağlanan dışsal (external) faydalardır. (Bakınız: sayfa 52-59.)

Dış borç, GSH ve gelir artışı münasebetlerinde ekonominin net kazancı üretimdeki artışta emeğin ve tabii kaynak sahiplerinin artan payıdır. Emeğin artan payı kısmen dış borçtan sağlanan yeni istihdam imkânlarından, kısmen de istihdamın verimliliğinin artışındandır. Ülkenin toplam nüfusu tüketici olarak üretimin artışından istifade ettiği gibi gelişen kalite ve pazar imkanlarından da istifade etmektedir. Devlet, artan üretim ve istihdam sebebiyle vergi gelirlerinin artmasından faydalanır. Dolayısıyla alt yapı yatırımlarını gerçekleştirme imkânı elde eder. (Bakınız: sayfa 60-64.)

Bir ülkenin dış borç masetme kapasitesi borçtan sağlanan verim ve verim artışı ile ilgilidir. Borçtan sağlanan marjinal verimle borcun marjinal maliyetinin karşılaştırılması borçlanma kapasitesinin -borç mas etme kapasitesinin- belirlenmesinde ölçü olmaktadır.

Borç mas etme kapasitesinin belirlenmesinde ikinci bir ölçü ülkenin dış sermayeye olan ihtiyacıdır. Dış borçlanmada bu ölçü, dış ticaret projeksiyonları ile iç tasarruf ve yatırım projeksiyonlarından elde edilen verilerle tesbit edilmektedir. (Bakınız: sayfa 64-66.)

Araştırmamızda yukarıdaki paragraflarda dış borçla ilgili konular üzerinde ayrı ayrı durulup yeterli açıklamalar yapıldıktan sonra Türkiye'nin dış borçlar konusu bu açıklamalar ışığında ele alınmıştır.

Türkiye'nin ödemeler bilançosu ve dış borç servis problemleri; ihracat, ülkeye dış sermaye akını, ithalat, ülkenin yabancı para ihtiyatları, ithal engelleri, borç faiz ve itfa taksitleri ile ilgilidir.

Türkiye'nin ihracatı 1963 yılından 1979 yılına kadar düzenli bir artış göstererek 17 yıllık devrede ihracat değeri olarak % 600 oranında bir artış göstermiştir.

Türkiye'nin 17 yıllık dönemde ithalat artışı ihracat artış oranından farklı değildir. Ayrıca, artan ihracatının bir kısmını işçi dövizlerinden sağlanan gelirle karşılama durumunda kalmıştır. (Bakınız: sayfa 67-69.)

Türkiye'nin ödemeler bilançosunda görülen bu gelişmelerle birlikte dış borçlarında dalgalanmalar ve artışlar görülmektedir. Türkiye dış ödemeler bilançolarında oluşan açıkları kapamak ve tanzim edip yürürlüğe koyduğu planlarla tesbit edilen kalkınma hızı hedeflerine ulaşabilmek için milletlerarası mali kuruluşlardan ve kalkınmış ülkelerden, OECD ülkelerinden, AET'den ve IMF'den önemli ölçülerde dış borç ve iktisadi yardımlar sağlamıştır. (Bakınız: sayfa 69-77.)

Türkiye kalkınmasını sağlamak için ithalatta gerekli artışı yapmış ve ayrıca enflasyon tahriki ile ithalatında artış görülmüştür. Bilhassa petrol ve gübre ihtiyacını karşılamak için, ihracatına nazaran ve toplam ithal değerleri oranına göre büyük ölçüde dış ödemelerde bulunmaktadır. İthalatının büyük bir bölümü hammadde ve yatırım maddelerinden oluşmaktadır. Bakınız: (Tablo: 3.19' a). Türkiye diğer az gelişmiş ülkelerden farklı bir iktisadi bünyeye sahiptir. İhracat malları arasında azımsanmayacak sanayi malları ve dayanıklı tüketim maddeleri ihraç etmektedir. Türkiye ihtiyacı olan dayanıklı tüketim maddelerinin hemen hemen hepsini kendi üretimiyle karşılamaktadır. Bu duruma rağmen dış borçları devamlı artış göstermektedir. Halen 5 yıllık kalkınma planlarında hedef alınan kendi kendini destekleyen büyüme ve gelişme durumuna erişememiştir. Bu durumda bir müddet daha dış borçlanmaya gitmek zorunda olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye dış borçlarını ödeyememekte ve bu sebeple ithalatta bulunmakta zorluk çekmektedir. Bu zorlukları yenmek için IMF fonlarından ve ihtiyat fonlarından (altın, döviz gibi) yararlanmaktadır. (Bakınız: sayfa 77-83.)

Türkiye kalkınma planlarının gerektirdiği yatırımları yapabilmesi için ve gelişmekte olan ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılama zorunda olmasından ithalatında önemli kısıtlayıcı tedbirler alamamaktadır. Bu durumda ithalatını kısıtlamasından ziyade ihracatını artırıcı tedbirler almak zorundadır. İktisadi politikasını ve plan stratejilerini bu yönde tanzim etmelidir.

Türkiye'nin dış borçlanmada kendisini zorunlu hissetmesi sonucu yapmış olduğu dış borçların ödenmesinde de zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu zorluklar şu sebeplerle olmuştur: 1- İthalatına göre ihracatının yeterli olmaması sebebiyle yeniden dış borca baş vurma zorunda kalması. Bilhassa bu durumda kısa dönemli dış borca baş vurma mecburiyetinde kalması, 2- Zaman zaman ihracatındaki gelişmenin yükselen bir seyir göstereceği kanaitiyle daha fazla ithalat yapılması, 3- Kısa devreli borçların diğer borçlara göre borçlanan ülke için daha ağır yük tahmil etmesi, 4- Türkiye'nin kronik enflasyon içinde olması Enflasyonda ithalat talep artışına sebep olmaktadır, 5- Para arzı mal ve hizmet üretimi ve arzına göre uygun seviyede olmamıştır. Bu sebeple sermaye malları ithalatına tüketim malları ithalatındaki artışlar da ilave edildiğinde ithalat artışı gerekenden fazla olmuştur.

Bütün bu sebeplerle Türkiye dış ödemelerinde güçlük çekmesi ve taahhütlerini yerine getirebilmesi için yeni ilâve borçlar temin yoluna gitmiştir. (Bakınız: sayfa 84-98.)

Türkiye için yeni ilâve borç temininde zorluk olup olmadığının tesbitinde borç servis oranlarına bakılmaktadır. Borç servis oranı, bir ülkenin kredi temin etme ve ödeme gücü için bir ölçü olarak ele alınmaktadır. (Bakınız: sayfa 98-101.)

Araştırmamızda Türkiye'nin borç servis oranları, iktisadi faktör ve bu faktörlerle ilgili göstergeler ele alınıp sekiz ayrı kritere göre hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu hesaplamalar sonucu elde edilen oranların değerlendirilmesinden şu sonuçlara varılmıştır: Türkiye'nin yıllara göre borç servislerinin ihracatına oranı olarak borç servis oranları veya borç ödeme kapasitesi tahlil edildiğinde; borç servis oranı 1973 den 1981'e kadar devamlı yükselme gösterip 1981'de % 74.6'ya kadar varmıştır. Bu oranın bu kadar yüksek olması borç ödemede Türkiye büyük zorluklarla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Fakat hesaplanan ihracat trendine göre gelecek yıllarda bu oranın yıldıan yıla düşeceği hesaplanmaktadır. Meselâ, 1985 yılında oran % 37.6 olacaktır. Bu da bize gösteriyorki şartlarda bir değişiklik olmadığı takdirde Türkiye 1985 yılına kadar dış borç ödemesinde zorluklarla karşılaşacaktır. Bu zorluğa rağmen Türkiye'nin yıldıan yıla artan ihracat gelirleri, işçi dövizlerindeki artışlar, yeni borçlanmalara gidilmesi, eski borçlarının tahkim edilmesi yabancı

sermaye girdilerinin teşvik ve kolaylaştırılması sonucu Türkiye'ye sermaye akımının artması, GSMH'daki artış ve fert başına düşen GSH'nın yıldan yıla artması borç servis oranlarını lehine çevireceğini işaret etmektedirler. Eldeki iktisadi göstergeler Türkiye'nin borç ödeme kapasitesinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. (Bakınız: sayfa 101-120.)

Yukarıdaki paragraflarda özetini ve elde ettiğimiz sonuçlarını vermiş olduğumuz çalışmamızdan umumi toparlanmış bir sonuç çıkarmak istediğinizde Türkiye'nin dış borçlanmadan sağladığı faydaların neler olduğunu görürüz. Türkiye iktisadi kalkınmasını sağlamak için iç tasarruflarına ilâve edilmesi lazım gelen dış tasarruflara da ihtiyaç duymuştur, hatta bu ihtiyacını karşılamak zorunda kalmıştır. Tanzin ettiği planlar gereği ve hükümetlerin halkın sosyal ve demokratik baskıları sonucu kalkınmasını gerçekleştirmek için dış borç almak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin dış borçlardan sağladığı faydalar; 1- İktisadi kalkınmasında yeterli sermaye temininde önemli rol oynamıştır. Planlarda belirtilen yatırımlar sadece iç tasarruflarla olanamış, dış borçla tamamlanmıştır. 2- Dış borç, ödemeler bilançoları açıklarını kapamada yardımcı olmuştur. 3- Dış borç istihdan ve buna bağlı olarak gelir seviyesinin yükselmesine yardımcı olmuştur.

Bu çalışmada Türkiye'nin ödemeler bilançosundaki açıklarını ne kadar bir zaman sonunda kendi öz kaynakları ile kapatabileceğinin hesabını ve araştırmasını yapmadık. Bu durumu bilemiyoruz. Bu hususta yalnız şunları söyleyebiliriz: 1- Uzun dönemde Türkiye yatırım projelerinin sermaye-hasıla oranlarının milletlerarası faiz oranlarından yüksek olmalıdır. 2- Yatırımlardan sağlanan hasıladan tekrar yatırım için ayrılan bölümün yıldan yıla gittikçe artan bir nisbette büyümesi ve toplam iç tasarrufların toplam yatırım hacmini aşması lazımdır. Böyle olmadığı takdirde; gördüğümüz gibi yıldan yıla artan dış borçla Türkiye karşı karşıya kalır. 3- Yatırımlardan sağlanan hasıla artış oranının nüfus artış oranından büyük olması lazımdır. Bunlar sağlandığı taktirde ülke, kendi kendisini destekleyici büyüme (self-sustained growth) durumuna erişebilir. Bu saydığımız şartların gerçekleşmesi de ülkede yapılan yatırım hacnine, yatırımların hasıla-sermaye oranına, yani verimliliğine,

yeni yatırımların büyümesinde tesirli olacak dışsal ekonomilerin faydalarına ve yatırımlardan elde edilen hasılanın önemli bir bölümünün tekrar yatırıma dönüşmesine ve milletlerarası sermaye piyasalarında uygun şartlarla ve düşük faiz hadlerinde sermaye arzının olmasına bağlıdır.

Bütün bu elde ettiğimiz sonuçları söyledikten sonra şunu da belirtmekte fayda görüyoruz: Bu çalışma; Türkiye'nin dış borç problemlerini çözümde nasıl bir iktisadi sosyal ve siyasi politika yürütmesi üzerinde değildir. Fakat bu çalışma Türkiye'nin dış borç durumunu tahlil etmek için yapılmıştır. Belki bu tahlilden elde edilen sonuçlar Türkiye'nin dış borç problemini çözümde yardımcı olabilir.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

- ALPAR, Cem., "Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma", Ankara İ.T.İ.A., Yayın No: 106, Ankara, 1977.
- AVRAMOVIC, D., "Economic Growth and External Debt", Johns Hopkins Press, Baltimore, 1964.
- BITTERMANN, H.J., "The Refunding of International Debt", Duke University Press, Durham NC., 1973.
- BUCHANAN, J.M., "Public Principles of Public Debt", Homewood-Illinois, 1958.
- BULUTOĞLU, Kenan., "Kamu Ekonomisine Giriş", Sermet Matbaası, İstanbul, 1977.
- DİKMEN, Orhan, "Maliye Dersleri", Sermet Matbaası, 1958.
- ELLSWORTH, P.T., "The International Economy", Macmillan Company, New York, 1967.
- HABERLER, G., "Dış Ticaret Teorisine Genel Bir Bakış", Çev: Necati Mumcu, İktisat Fakültesi yayını, 1970.
- HAGEN, Everett E., "The Economics of Development", Richard D. Irwing, Inc., Homewood, Illinois, Revised Edition, 1975.
- KİM, Hee Sung, "Foreign Capital for Economic Development, A Korean Case," Preaeger, 1970.
- KINDLEBERGER, Charles P., "The Terms of Trade: A European Case Study", Technology Press and John Wiley, New York, 1956.
- _____, "Economic Development", McGraw-Hill Book Company, New York, 1958.
- KURIHARA, Keneth K., "Keynesian Theory of Economic Development", Columbia Uni. New York, 1959.
- KUYUCAK, Hâzım Atıf, "İktisat Dersleri", İkinci Tabı, Şemsettin Arkadaş, Sermet Matbaası, İstanbul, 1950.
- MATSUSHITA, Shutaro., "The Economic Effects of Public Debts", Columbia Uni., Studies in History, Economic and Public Law, New York, 1929.
- MILLIKAN, M.F. and W.W. ROSTOW, "A Proposal: Key to an Effective Foreign Policy", Harper, New York, 1957.
- MUSGRAVE, R.A., "The Theory of Public Finance", New York, McGraw-Hill Book Co., Inc., 1959.

II

- NURKSE, Ragner, "Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü", Çev: Şevki Adalı, Menteş Kitapevi, İstanbul, 1964.
- PEARSON, Lester B., "Partners in Development", Report of the Commission on International Development", Praeger Publishers New York, London, 1969.
- SEYİDOĞLU, Halil., "Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama", Turhan Kitabevi, Ankara, 1978.
- TÜRK, İsmail, "Maliye Politikası (Araçlar ve Amaçlar) ve Çağdaş Bütçe Teorileri", Doğan Yayınevi, Ankara, 1975.
- United Nations Industrial Development Organization, "World Industry Since 1960: Progress and Prospects Special Issue of the Industrial Development Survey for the Third General Conference of UNIDO", U.N., New York, 1979.
- _____, "Industry 2000 New Perspectives, New York, 1979.
- _____, World Industry Since 1960: Progress and Prospects, New York, 1979.
- WITMANN, Walter., "Einführung in die Finanzwissenschaft III", Gustav Fischer Verlag Stuttgart, 1972.
- YAŞA, Memduh, "Devlet Borçları", İkinci Baskı, Sernet Matbaası, Sernet Arkadaş, İstanbul, 1971.

MAKALELER

- AVADHANI, V.A., "Import and Capital Formation in the Less Developed Countries (LCD)", The Indian Economic Journal, Vol. 24, July-September 1976.
- BAGAI, Moin, "Foreign Assistance and the New International Economic Order", The Pakistan Development Review, Volume XVI, Summer 1977,
- BAWEN, W.G., DAVIS, R.G., KOPF, D.H., "The Public Debt", A Burden on Future Generations", American Economic Review, Volume 50, 1960.
- BOND, Marian E., "A. Model of International Investment Income Flaws", International Monetary Fund Staff Papers, Vol. XXIV, No. 2, July 1977.

III

- DOMAR, E.C., "Expansion and Employment", Am. Econ. Dev. XXXVI, 1947.
- FEDER, G., and Richard E. Just, "A Study of Debt Servicing Capacity Applying Logit Analysis", Journal of Development Economics, 4, North-Holland Publishing Compan, 1977.
- FRANK, C.R., and W.R. CLINE., "Measurement of Debt Servicing Capacity: An Application of Discriminant Analysis", Journal of International Economics 1, 1971.
- HUSAIN, Shalid, "Relationship Between the Fluctuations in Export Earnings and Direct Investment Income Payments- A Statistical Test", Avramovic, D., "Economic Growth and External Debt", Johns Hopkins Press, Baltiore, 1964.
- MACNAMARA, R.S., "Address to the Borad of Governors of the World Bank Group, 1974.
- OECD, Development Assistance, 1968-1971.
- _____, Development Cooperation Review, 1972-73, 76.
- _____, Development Cooperation Review, 1978.
- ÖZAL, Ertuğrul İhsan, "Dış Yardımlar Teori ve Uygulama", Konferanslar, 2, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 40, Sevinç Matbaası, Ankara.
- POLAK, J.J., "The Foreign Trade Multiplier", Am. Econ. Rev. XXXVII, 1947.
- ROLPH, Earl R., "Principles of Debt Management", The American Economic Review, Vol.: XLII, June 1957.
- TUNCER, Selahattin., "İktisadi Kalkınmada Anne Kredisinin Rolü ve Ehemmiyeti", Maliye Enstitüsü Konferansları, 4. seri, 1958, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 804, İktisat Fak. No: 105, İstanbul, 1959.
- ÜREN, Arsan., "Kamu Borçlarının Yükü Sorunu", Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi, Cilt XXVIII, No: 3-4, Eylül-Aralık 1973.
- _____, "Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXV, No: 3, Eylül 1970.

IV

BÜLTENLER VE RAPORLAR

Maliye Bakanlığı, Hazine Genel-Müdürlüğü Devlet Borçları Daire Başkanlığı Bülteni, 1977.

_____, Aylık Ekonomik Göstergeler, 1978.

1980 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, 1980.

Merkez Bankası Yıllık Raporları, 1963-1980.

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, İktisadi Raporları, 1970-1980.

İSTATİSTİKLER

DİE, İstatistik Yıllıkları, 1963-1979.

International Financial Statistics, International Monetary Fund, Volume XXXIV, Number 1, 1980-1981.

World Financial Markets, Mergan Guaranty Trust Company of New York. UNIDO, Industry 2000 New Perspectives.

DPT, Beş Yıllık Kalkınma Planları, (I, II, III. ve IV.).